

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí
ročník 9 / číslo 2

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ
Oblastní muzeum Praha-východ
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy
Městské muzeum v Čelákovcích

© Autoři: Zuzana Hendrychová, Jiří Vichta, Vladimír Jakub Mrvík, Michal Plavec, Anna Plevová, Veronika Stachurová Kucrová, Jiří Boubín, Martin Dolejský, Igor Votoupal, 2021

© Překlady: Michaela Buchtelová, 2021

© Redakce: Martin Dolejský, Martin Hůrka, Karel Koucký, Karin Pátrová, Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šulc, Igor Votoupal, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ, 2021

© Oblastní muzeum Praha-východ, 2021

© Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2021

© Městské muzeum v Čelákovících, 2021

© Grafická úprava: ASTRON print, s. r. o., 2021

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Časopis je vědeckým odborným periodikem s vědeckou redakcí, od ročníku 7 vychází pravidelně 2× do roka. Texty zařazené do rubriky Recenzované studie jsou podrobeny nezávislému recenznímu řízení. Autor je povinen před vydáním zapracovat připomínky recenzentů do studie. Články uveřejněné v rubrice Recenzované studie je možné vykázat jako výsledky výzkumu s cílem získání podpory dle zák. č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.;
Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.; Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.;
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka);
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal

OBSAH

Recenzované studie

HENDRYCHOVÁ Zuzana – VICHTA Jiří, Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700 a jeho restaurování 9

MRVÍK Vladimír Jakub, Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka a jejich sociální stratifikace 31

Materiály

PLAVEC Michal, První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911) 59

PLEVOVÁ Anna, Příspěvek Olgy Barvířové k archeologickému poznání Jílovska 73

Zprávy

STACHUROVÁ KUCROVÁ Veronika, Výstavní činnost muzea v Jílovém u Prahy za posledních 130 let (1891–2021) 91

Literatura

Recenze

Petr SVOBODNÝ, Zmizelá Praha. Nemocnice a sanatoria (Jiří Boubín) 99

Anotace

Jakub ŠLOUF – Daniela NĚMEČKOVÁ a kol., Mimořádný lidový soud v Praze (1945–1948). Retribuce jako služební úkol na hraně možností i profesní cti zaměstnanců justice (Martin Dolejský) 102

Eva Marie ZITKOVÁ, Dlabačov a nymburský rod Dlabačů (Igor Votoupal) 103

Tomáš KUMPAN – Martin HŮRKA – Daniel HRČKA, Vycházky za geologií brandýského Polabí (Martin Dolejský) 104

Jaroslav ŠPAČEK – Miloslava MAREŠOVÁ, Košíkářství v Čelákovících (Martin Dolejský) 104

Seznam autorů příspěvků 107

Pokyny pro autory 108

CONTENTS

Peer-reviewed articles

- HENDRYCHOVÁ Zuzana – VICHTA Jiří, The list of serfs in the Brandýs nad Labem manor from 1700 and its restoration 9
- MRVÍK Vladimír Jakub, Household furnishings in the royal town of Český Brod in the baroque period and their social stratification 31

Articles

- PLAVEC Michal, The first flights of heavier-than-air airplanes in the Nymburk region (1910–1911) 59
- PLEVOVÁ Anna, Olga Barvířová's contribution to the archaeological understanding of the Jílové u Prahy region 73

Reports

- STACHUROVÁ KUCROVÁ Veronika, Exhibition activities of the museum in Jílové u Prahy in the past 130 years (1891–2021) 91

Literature

Reviews

- Petr SVOBODNÝ, Vanished Prague: Hospitals and Sanatoriums (Jiří Boubín) 99

New Book Announcements

- Jakub ŠLOUF – Daniela NĚMEČKOVÁ a kol., The Extraordinary People's Court in Prague (1945–1948): Retributions as an official task on the edge of the possibilities and professional honour of justice employees (Martin Dolejský) 102
- Eva Marie ZITKOVÁ, Dlabačov and the Dlabač' family in Nymburk (Igor Votoupal) 103
- Tomáš KUMPAN – Martin HŮRKA – Daniel HRČKA, Walks in search of the geology of the Elbe River basis near Brandýs nad Labem (Martin Dolejský) 104
- Jaroslav ŠPAČEK – Miloslava MAREŠOVA, Basket weaving in Čelákovice (Martin Dolejský) 104

- List of contributors** 107

- Instructions for authors** 108

RECENZOVANÉ STUDIE

Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700 a jeho restaurování

ZUZANA HENDRYCHOVÁ – JIŘÍ VICHTA

Zuzana Hendrychová – Jiří Vichta, The list of serfs in the Brandýs nad Labem manor from 1700 and its restoration

The oldest preserved list of serfs of the Brandýs nad Labem manor from 1700 underwent restoration in 2013–2017 due to its very poor physical condition. In the course of the works, it proved very desirable for the restorer to closely cooperate with an archivist. In addition to the description of the restoration of the list of serfs, the article focuses on the time and manner of its production, the accuracy and completeness of some of the information contained therein, and the maintenance of the orphan's register on the Brandýs nad Labem manor before 1700. The completeness of the records of infants and the reliability of the age-related data of the serfs were checked and compared against the data from church registers.

Keywords

Lists of serfs, Brandýs nad Labem manor, restoration, historical demography, orphans

„Kniha pro svůj velice špatný fyzický stav nemohla být konzervována a restaurována žádnou dostupnou metodou. Degradace papíru byla natolik pokročilá, že papír, který byl prorostlý plísní, při sebemenší manipulaci s listy se rozpadal.“ Těmito slovy začíná restaurátorská zpráva Státního oblastního archivu v Praze z 30. ledna 1989, uložená v krabici společně s rozpadající se archiválií z přelomu 17. a 18. století. Ze zprávy se dále dozvídáme, že kniha byla s obtížemi mikrofilmována a dezinfikována prostřednictvím ionizujícího záření ve Středočeském muzeu v Rostokách a že její stav bude nadále monitorován. Tehdy vzniklá mikrofilmová kopie byla po následující téměř tři desítky let jedinou možností, jak se seznámit s jejím obsahem.

Dotyčnou knihou je důležitý pramen historicko-demografického charakteru vrchnostenské provenience, totiž poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700.¹ Jeho význam je o to vyšší, že se jedná o nejstarší z řady dochovaných poddanských seznamů tohoto komorního panství.² Dlouhá léta zůstával

¹ Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA Praha), Velkostatek Brandýs nad Labem, inv. č. 192.

² Následující dochovaný poddanský seznam pochází z roku 1704, další z roku 1710. Do roku 1776 se takových seznamů dochovalo 22, následující pocházejí až z 19. století. Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1704 je ve formě přepisu, bohužel s četnými chybami, dostupný na adrese <http://dvorak-rodopis.cz/dokumenty/registra/bra-1704.pdf> [cit. 2021-10-10]. Autorem přepisu je badatel Tomáš Dvořák ve spolupráci s Martinem Pechem a Eduardem Krajníkem.

„na pozorování“ v restaurátorské dílně Státního oblastního archivu v Praze, nejprve na Karlově a posléze na Chodovci, ale postupem času a se zlepšováním technologického zázemí se stávalo zřejmým, že skeptické tvrzení zprávy z roku 1989 již pozbylo platnosti. K jeho restaurování bylo nakonec přistoupeno v roce 2013 a zdárně bylo po skutečně mravenčí práci dokončeno v roce 2017.

V této studii se budeme věnovat jak procesu restaurování poddanského seznamu, tak jeho popisu a obsahu. Cílem není zpracovat na jeho základě historicko-demografický rozbor obyvatelstva brandýského panství, k tomu není jeden mezerovitě dochovaný poddanský seznam dostatečnou pramennou základnou. Nicméně prostřednictvím dílčích analýz se s pomocí církevních matrik i jiných pramenů pokusíme zodpovědět na několik důležitých otázek. Budou se týkat doby a způsobu jeho vyhotovení, přesnosti a úplnosti některých v něm uvedených údajů a v neposlední řadě vedení sirotčí agendy na brandýském panství před rokem 1700. Jak si totiž dále ukážeme, předcházela tomuto nejstaršímu dochovanému poddanskému seznamu početná řada předchůdců. Nezbytným předpokladem k provedení těchto analýz ale bylo komplexní restaurování této archiválie, které kromě jiného spočívalo ve scelování nespočtu větších či menších fragmentů.

Fyzický stav poddanského seznamu a postup při jeho restaurování³

Poddanský seznam byl v minulosti napaden mikrobiologickou činností, která zapříčinila značnou degradaci všech částí knihy, zejména psací podložky. Ruční papír byl křehký, štěpil se, vykazoval značné ztráty a při manipulaci se rozpadal. Tento stav byl zřejmě následkem dlouhodobě nevhodného uložení na zámku v Brandýse nad Labem.⁴ Pro potřeby mikrofilmování rozhodli restaurátoři na konci osmdesátých let o rozebrání vazby na jednotlivé části, zachycení jejich stavu a následném uložení knihy v demontované podobě. Stranou byly odloženy nezařazené fragmenty různých rozměrů. I v této podobě bylo možné vydedukovat přesnou typologii vazby.

Při zahájení restaurování v roce 2013 bylo bližším ohledáním listů zjištěno, že se na nich vyskytuje značné množství nalepených fragmentů. Proto byly všechny listy prosvíceny na prosvětlovacím stole a veškeré fragmenty mechanicky sejmuty. Jejich navrácení na původní místo bylo snadné, jelikož byla dochována původní foliace. Mnohem obtížnější bylo správné zařazení volných fragmentů, u kterých už nebylo možné určit, z které části knihy v minulosti odpadly. Tato činnost vyžadovala spolupráci restaurátorky s archivářem – autorů tohoto článku, aby nedocházelo k případnému zkreslení textového záznamu. Zatímco archivář se soustředil na zapsaný text a hledal mezi fragmenty chybějící slova či jejich části, restaurátorka

³ Základní práci k problematice restaurování archiválií je Michal ĎUROVIČ a kol., *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Praha – Litomyšl 2002.

⁴ Archivář Václav Davídek nacházel během druhé světové války písemnosti na zámeckých půdách a přenášel je do archivních místností na zámku. Viz Miroslav VOLF, *Velkostatek Brandýs nad Labem 1567–1943 (1951)*. *Inventář*, Brandýs nad Labem 1961, s. 18.

zaměřovala svou pozornost především na grafickou shodu fragmentů s jednotlivými listy. Tato spolupráce se ukázala jako velice účinná a vedla k zařazení valné většiny fragmentů na správné místo.

Důležitým krokem byl průzkum torza přední lepenkové desky, na které byly nalepeny fragmenty v několika vrstvách. Jelikož se nedochovaly předsádkové listy a titulní list byl zachován pouze částečně, mohly se na lepenkovém předeštlí nacházet i jeho části, což se po sejmutí fragmentů potvrdilo. Tímto způsobem byla zachráněna podstatná část textu z titulního listu.

Vzhledem k pokročilé degradaci psací podložky bylo nutné přistupovat k jednotlivým listům s velkou opatrností. Z důvodu špatného fyzického stavu bylo mechanické čištění provedeno pouze lokálně u plísňových povlaků, které zhoršovaly čitelnost textu. Konzervační a restaurátorské postupy byly u každého listu provedeny v jednom sledu, aby bylo sníženo mechanické zatěžování papírové podložky. Denně tak bylo možné tímto způsobem ošetřit maximálně dva listy.

Po mechanickém čištění jemným štětcem byly listy čištěny destilovanou vodou na vakuovém stole, následně neutralizovány a taktéž na vakuovém stole spravovány metodou dolévání papírové suspenze. Jelikož byla papírová podložka velmi křehká, byly všechny listy oboustranně skeletizovány japonským papírem o gramáži 3,6 g/m². Při kompletaci bloku podle původní foliace byly zhotoveny nové předsádkové listy z ručního papíru.

Před ušitím bloku byla kniha předána na digitalizační pracoviště, kde byly pořízeny nové skeny jednotlivých stran ve správném pořadí. Po ušití byl knižní blok opatřen novými lepenkovými deskami a ostatní dochované části byly navráceny na vazbu. Následovalo dokončení digitalizace naskenováním předních a zadních desek a zpřístupnění archiválie zveřejněním snímků na eBadatelně Státního oblastního archivu v Praze.⁵ Posledním úkonem v rámci restaurování bylo zhotovení vhodného ochranného obalu z alkalických materiálů, které splňují požadavky pro dlouhodobou archivaci písemných památek.

Nejstarší poddanské seznamy panství Brandýs nad Labem

Panství Brandýs nad Labem bylo situováno severovýchodně od Prahy, tedy ve strategicky výhodném území blízko hlavního města, na křižovatce významných komunikací a v úrodné oblasti na obou březích Labe.⁶ Od roku 1547 patřilo mezi dominia

⁵ Internetová adresa eBadatelny je <https://ebadatelna.soapraha.cz/> [cit. 2021-10-10].

⁶ Základní prací k dějinám brandýského panství je Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství i okres I-III*, Brandýs nad Labem 1908–1913. K populační situaci na panství v 17. a 18. století Eduard MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství ve druhé polovině 17. století*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, Studia Historica VIII, 1972, s. 9–80; Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura na panství Brandýs nad Labem v 16.–18. století*, Confluens. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka 1, 2005, s. 1–35. Mnohé zajímavé informace o životě na panství v této době podává Karin PÁТРOVÁ, *Hrdelní zločiny na brandýském panství v 16.–18. století*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2018.

přímo spravovaná českou komorou, jeho rozsah se zpočátku rychle rozšiřoval, ale už ve druhém desetiletí 17. století se jeho územní vývoj prakticky uzavřel. Během třicetileté války se však jeho strategicky výhodná poloha obrátila v nevýhodu. Panství trpělo častými průchody žoldnéřských jednotek a stalo se předmětem zájmu obou válečných stran na jeho ovládnutí. Patřilo tedy mezi oblasti, které byly tímto vleklým konfliktem postiženy velmi výrazně.⁷ V posledním válečném roce zde bylo osazeno pouze 37 % poddanských usedlostí, ovšem obnova byla poměrně rychlá a již po šesti letech se podíl osazených usedlostí zvýšil na 61 %.⁸ Nedostatek pracovních sil z důvodu vylidnění byl od roku 1642 řešen pravidelným posíláním lidských zdrojů z jiných komorních panství. Po skončení války se jednalo především o poddané pardubické, které od osmdesátých let doplňovali poddaní panství Zbiroh.⁹ Některé z nich můžeme najít i v brandýském poddanském seznamu z roku 1700.¹⁰

Nejstarší poddanské seznamy vrchnostenské provenience vznikaly za účelem evidence sirotků, o které měla vrchnost povinnost se starat. Takové soupisy, obvykle označovány jako sirotčí registra, se postupně rozšiřovaly na evidenci všech dětí na panství.¹¹ K nim bylo ovšem nutné uvádět jména jejich rodičů, čímž došlo k dal-

⁷ K období třicetileté války na panství Brandýs nad Labem Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích ve středním Polabí)*, Časopis Národního muzea. Řada historická 175, č. 1–2, 2006, s. 41–78.

⁸ J. ŠULC, *Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura*, s. 19–21; TÝŽ, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti*, s. 64–65.

⁹ Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1976, s. 112–113.

¹⁰ Z panství Zbiroh údajně pocházeli minimálně čtyři sloužící na brandýském zámku a také jeden podruh evidovaný v Konětopech.

¹¹ Základní studii k poddanským seznamům je Josef KŘIVKA, *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*, Historická demografie 4, Praha 1970, s. 50–58. Poddanským seznamům se v roce 1989 z velké části věnoval sborník Historická demografie. O jejich možném využití pro rekonstrukci rodin zde pojednává na příkladu panství Smečno Jana PRAŽÁKOVÁ, *La reconstitution des familles et les registres des serfs*, Historická demografie 13, Praha 1989, s. 25–31. Poddanským seznamům panství Třeboň se věnují Eliška ČÁŇOVÁ, *Population of the Třeboň Dominion (an analysis of the List of Subjects of 1586)*, Historická demografie 13, Praha 1989, s. 33–58; Karel DUDÁČEK – Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Marie RĚPÁSOVÁ – Miloš SLÁDEK, *On using the 1661–1839 Lists of Subjects of the Třeboň Dominion to study the age structure of the population*, Historická demografie 13, Praha 1989, s. 59–124. Rozbor poddanských seznamů severočeského panství Česká Kamenice podávají Ladislav DUŠEK – Ludmila FIALOVÁ, *Age structure of the population of Česká Kamenice in 1670–1750*, Historická demografie 13, Praha 1989, s. 125–160. Poddanské seznamy panství Třeboň znovu vytyžili Jan HORSKÝ – Miloš SLÁDEK, *Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651*, Historická demografie 17, 1993, s. 71–109; Pavla HORSKÁ, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661–1820)*, Historická demografie 17, 1993, s. 131–152. Předbělohorské poddanské seznamy několika jihočeských panství zkoumali Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (Příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku)*, Historická demografie 23, 1999, s. 31–83.

šímu rozšíření poddaných, kteří byli v soupisech zachycováni. Po třicetileté válce už jsou takové seznamy často pořizovány každoročně. Znatelný úbytek obyvatelstva totiž zvýšil potřebu vrchnosti evidovat své poddané, a to včetně těch neusedlých, z nichž mohla získávat potřebné pracovní síly. Podle komorní instrukce z roku 1652 měly být poddanské seznamy vedeny na všech komorních panstvích, ovšem kupříkladu na panství Pardubice byly prokazatelně vyhotovovány již dříve.¹² Jak si ukážeme dále, byly poddanské seznamy na brandýském panství s největší pravděpodobností vedeny v podobném režimu jako dochované seznamy na komorních panstvích Zbiroh, Točnick a Králův Dvůr.¹³ Vznikaly tedy tak, že nejprve byli opsáni všichni žijící poddaní ze seznamu z předchozího roku, jejich věk zvýšen o jeden rok a dále byli doplněni nově narození či nově příchozí.¹⁴ Předem zapsané údaje byly po následném šetření především formou dodatečných poznámek korigovány a doplňovány.

O existenci starších poddanských seznamů na panství Brandýs nad Labem nás informuje inventář písemností náležejících k agendě sirotčího písaře z roku 1683, který vznikl v souvislosti s odstoupením Václava Ignáce Gerstera z funkce sirotčího a kontribučního písaře. Uvádí, že v té době se na brandýském zámku nacházely 4 svazky register hlavních sirotčích a dokonce 27 svazků register řízení sirotků až do roku 1682.¹⁵ Údaje z inventáře doplňuje několik dalších dochovaných pramenů. V roce 1681 byla v sirotčích registrech neúspěšně hledána zmínka o Matějovi Martincovi z Nové Vsi, kterého si vyžádala mimoňská vrchnost.¹⁶ O čtyři roky později pak brandýský hejtman nechal prohledat sirotčí registra od roku 1638 až do roku 1684 s cílem zjistit, zda údajně svobodný černětický krčmář Jan Mýdl nepocházel

Přehled severočeských poddanských seznamů předložila Helena SMÍŠKOVÁ, *Přehled soupisů poddaných ve fondech pobočky Státního oblastního archivu v Děčíně*, Historická demografie 19, 1995, s. 7–22. S poddanskými seznamy severočeského panství Horní Police pracovala Markéta SELIGOVÁ, *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*, Historická demografie 28, Praha 2004, s. 55–109; Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba? K demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*, Praha 2015, kapitola o poddanských seznamech na s. 33–48. Nejnověji se této problematice věnoval Ladislav NEKVAPIL, *Poddanské seznamy a studium životních cyklů venkovského obyvatelstva v raném novověku. Příklad čelední služby na východočeském panství Choltice*, Východočeský sborník historický 36, 2019, s. 45–63.

¹² E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 17.

¹³ Poddanské seznamy těchto tří panství jsou uloženy v jednom archívním fondu: SOA Praha, Velkostatek Zbiroh, inv. č. 427–450, 945–950.

¹⁴ E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 18.

¹⁵ Národní archiv (dále jen NA), Nová manipulace (dále jen NM), sig. B 37/3, Personálie a úřední záležitosti úředníků panství, kart. 41, Inventář věcí k expediti sirotčí patřících, 29. 9. 1683. Za upozornění na komparativní prameny z tohoto fondu patří poděkování PhDr. Jaroslavu Šulcovi.

¹⁶ NA, NM, sig. B 37/7, Poddanské záležitosti na panství, kart. 54, složka 1681.

z rodiny poddané brandýskému panství.¹⁷ To tedy znamená, že sirotčí registra byla na brandýském panství vedena už během třicetileté války.¹⁸ Jelikož mezi roky 1638 a 1684 uplynulo 46 let, ale zmíněný inventář uvádí mnohem menší počet svazků, nebyla v tomto období zřejmě vedena každoročně, případně už tehdy nebyly všechny svazky dochovány. Vyloučit však nelze ani možnost, že původně byl jeden svazek veden několik let a průběžně doplňován, jak tomu bylo kupříkladu na pardubickém panství.¹⁹

O tom, že poddanské seznamy vznikaly na brandýském dominiu každý rok nejpozději od počátku osmdesátých let a jejich základem byly seznamy loňské, svědčí žádost sirotčího písaře Jana Antonína Štefka o zvýšení platu z roku 1684. Ten tehdy působil zároveň jako písař kontribuční a svou žádost zdůvodňuje především mimořádnou náročností sirotčí agendy. Kromě toho, že roční sirotčí počet pro něj znamenal nutnost popsat 115 archů papíru nejprve konceptu a pak čistopisu, musel „každý rok sirotčí registra v nově přepsati, při řízením co se přirodí též kde se který přijednává beze všeho ouplatku (ačkoliv jinde vsudy z přijednání sirotkův nějaký accidens se pasíruje) připsati povinen jest“.²⁰ Bohužel tedy nevíme, jakou podobu brandýské poddanské seznamy tehdy měly, nicméně hejtmanská instrukce pro nového hejtmana panství Václava Maxmiliána Roudnického z Březnice z roku 1688 nařizovala každoroční vyhotovování soupisu nikoliv jen sirotků, ale všech poddaných.²¹ Jde o totéž nařízení, které se objevilo ve zmiňované komorní instrukci z roku 1652.²² Z toho by se mohlo usuzovat, že soupisy všech poddaných byly na brandýském panství sestavovány už od vydání této komorní instrukce, zatímco dříve se jednalo pouze o soupisy sirotků. Jedná se však pouze o domněnku, navíc hospodářské instrukce jsou normativní pramen, jehož znění není samo o sobě svědectvím o skutečnosti. Pro srovnání ale můžeme nahlédnout do podbrdských poddanských seznamů, které se dochovaly už od roku 1650. V nejstarším z nich, vyhotoveném pro panství Králův Dvůr, nenacházíme pouze sirotky, ale také děti živých otců. Jedná se tedy o soupis poddaných dětí s udaným věkem a jménem otce. Následující poddanský seznam z roku 1651 měl původně stejnou podobu, ale dodatečně byl do něj doplňován další údaje, a sice jméno matky zapsaných dětí. Od roku 1652 už bylo jméno matky

¹⁷ NA, NM, sig. B 37/7, Poddanské záležitosti na panství, kart. 54, složka 1685.

¹⁸ Sirotčí písař je na panství zaznamenán už k roku 1625. Viz J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem II*, s. 232–233.

¹⁹ E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 18–19.

²⁰ NA, NM, sig. B 37/3, Personálie a úřední záležitosti úředníků panství, kart. 41, složka 1684.

²¹ NA, NM, sig. B 37/3, Personálie a úřední záležitosti úředníků panství, kart. 41, složka 1688. V hejtmanské instrukci je psáno: „*Poněvadž jedné každé vrchnosti, aby o počtu lidí poddaných na panství svých vědomost měla, nemálo záleží, má se každoročně jak mužského, tak ženského pohlaví, starých i mladších, zejména s doložením jedné každé osoby let a kde se kdo z nich zdržuje, popsání pořádně státi.*“

²² Srov. E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 17.

uváděno standardně. Nelze vyloučit, že k tomu došlo právě na základě komorní instrukce z tohoto roku. Pro úplnost dodejme, že poddanské seznamy zde byly v té době vyhotovovány v listopadu nebo začátkem prosince daného roku.²³

Opakovaným žádostem písaře Štefka k české komoře o zvýšení platu či odebrání části agendy pohřichu nebylo vyhověno a v souvislosti s jeho předčasnou smrtí bylo dokonce konstatováno, že „*skrze jeho velké starosti a ustavičné psaní sobě snadno k ukrácení života svého posloužiti mohl*“.²⁴ Štefkovým nástupcem ve funkci se koncem roku 1696 stal třicetiletý v Brandýse žijící Jan Kryštof Kamenický, který pod ním už několik let jako písař působil.²⁵ Právě tato okolnost rozhodla, že dostal přednost před dalšími pěti uchazeči o toto uvolněné místo.²⁶

Popis obsahu poddanského seznamu z roku 1700

Ačkoliv se titulní list poddanského seznamu zachoval sotva z poloviny, je možné do značné míry zrekonstruovat jeho původní název, z něhož bylo dochováno jen torzo. Umožňuje nám to existence novějšího poddanského seznamu z roku 1704, jehož název je nejspíš zcela shodný. Zní tedy pravděpodobně takto: *Regis[tra] stavění a ř[izení] netoliko sirotkův a[le také] dětí živých ot[cův] na pa[nství J.M.C. brandýském...]*. Odráží se v něm tedy ještě původní účel evidence sirotků. Spodní část titulního listu se dochovala celistvěji a prozrazuje nám, že poddanský seznam se vztahuje k roku 1700, vznikl během úřadování hejtmana Jana Jaroslava Mezleckého z Palmolevu²⁷ a jeho pisatelem byl zmíněný sirotčí písař brandýského panství Jan Kryštof Kamenický. Následující list s obsahem se dochoval zhruba z poloviny, nicméně jeho podobu lze snadno zrekonstruovat na základě sledu jednotlivých lokalit, který je navíc zcela shodný s poddanským seznamem z roku 1704. Následuje 149 listů samotného poddanského seznamu s původní foliací.²⁸ Je v něm zahrnuto 40 lokalit z oblasti severovýchodně od Prahy, z nichž

²³ SOA Praha, Velkostatek Zbiroh, inv. č. 949, sig. LII/5, kart. 97.

²⁴ NA, NM, sig. B 37/3, Personálie a úřední záležitosti úředníků panství, kart. 42, složka 1696. Jan Antonín Štefek zemřel 31. října 1696.

²⁵ Jan Kryštof Kamenický se narodil 18. prosince 1666 v Mladé Boleslavi. Do Brandýsa se přiženil sňatkem s Ludmilou Barborou Málkovou, pozůstalou dcerou po místním měšťanu a radním písaři Danielu Vítovi Málkovi. Sňatek byl uzavřen 23. ledna 1691 a vzešlo z něj sedm dětí. Jan Kryštof Kamenický se nedožil vysokého věku, zemřel už 10. prosince 1702 v brandýském zámku. Jeho životní data byla dohledána v matrikách římskokatolických farních úřadů Brandýs nad Labem a Mladá Boleslav, které jsou uloženy v SOA Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj.

²⁶ NA, NM, sig. B 37/1, Hospodářské a finanční záležitosti, kart. 34, složka 1697.

²⁷ Hejtman panství Jan Jaroslav Mezlecký z Palmolevu se narodil asi ve třicátých letech 17. století a zemřel 9. března 1702 v Brandýse. Jedním z jeho synů byl Jan Václav Mezlecký z Palmolevu (1678–1748), katolický kněz, kanovník metropolitní katedrály a autor kázání.

²⁸ Celkový počet listů je 151. Předposlední list je však označen jako folio 147, neboť jeden list (mezi fol. 57 a 58) nebyl omylem foliován. Z posledního prázdného listu je dochováno pouze torzo.

6 bylo označeno jako městys.²⁹ Pominuti zůstali obyvatelé měst Brandýs nad Labem a Kostelec nad Labem a městečka Čelákovice, kteří byli vrchnostenskou správou považováni za svobodné.³⁰ Největší poškození zaznamenáváme na prvních deseti listech, takže v případě úvodního městysu Toušeň se musíme smířit s nevratnou ztrátou téměř poloviny textu. Ve zbytku poddanského seznamu je situace lepší a text na jednotlivých listech je vesměs zachován z 80 až 90 %. Žádný list nebyl ztracen, ale zároveň platí, že případy listů zcela bez ztráty textu jsou jen výjimečné.³¹

U každé lokality jsou nejprve uváděny rodiny usedlého obyvatelstva a poté rodiny podruhů. Sirotci byli zapisováni v rámci obou těchto skupin, což je rozdíl oproti mladším poddanským seznamům brandýského panství, kde tvoří sirotci samostatně evidovanou skupinu obyvatelstva. Záznamy jsou strukturovány do tří sloupců. V prvním sloupci jsou uváděna jména osob, jako první obvykle hospodář, poté jeho manželka a děti od nejstaršího po nejmladší.³² U některých podruhů je uvedeno i řemeslo. Aby jednotlivé rodiny nesplývaly, je u každé z nich první řádek psán větším písmem. Pokud byly zapsané děti z předchozího manželství otce či matky, dozvíme se často i jméno bývalé manželky či bývalého manžela. Kupříkladu ve vsi Všetaty je zapsaná Eva, vdova po Matějovi Žemličkovi, spolu s jejich dospělou dcerou Annou. Zároveň je zde uvedeno, že tato Eva je provdána za Václava Suchánka a má s ním šest dětí, z nichž nejstaršímu je už 16 let. U jedné rodiny ze Sojovic je dokonce poznámka o plánované poddanské směně z roku 1660, jejíž výsledek není znám. I to může svědčit o tom, že poddanské seznamy byly na brandýském panství pořizovány už v této době a zapsané údaje byly každý rok přenášeny do nového seznamu.

²⁹ Jedná se o Toušeň, Zápy, Jenštejn, Vrábí, Mečeříž a Starou Boleslav. Jako ves byly označeny Hradištko (pozdější Hrádek Čelákov), Mstětice, Svěmyslice, Dřevčice, Popovice, Brázdim, Polerady, Nová Ves, Jiřice, Přední Rudeč, Čakovice, Záryby, Křenek, Lhota, Kozly, Tišice, Chrást, Všetaty, Čečelice, Nedomice, Ovcáry, Konětopy, Sudovo Hlavno, Kostelní Hlavno, Hlavenec, Chotětov, Kochánky, Předměřice nad Jizerou, Tuřice, Sobětuchy, Skorkov a Sojovice. Společně s městysem Zápy je uváděn Ostrov a závěr soupisu je vyhrazen sloužícím na brandýském zámku, kteří zčásti žili v pravobřežní části města Brandýs nad Labem s názvem Most brandejský a zčásti přímo na zámku.

³⁰ Jako svobodní jsou označeni i v soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Viz J. ŠULC, *Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura*, s. 9; srov. Helena KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Kouřimsko*, Praha 1997, s. 48–67.

³¹ Jen se zcela nepatrnými ztrátami jsou dochovány listy 82–88. U vsi Ovcáry je situace tak příznivá, že lze přečíst všechny údaje. To je však bohužel jediný případ.

³² Kuriózní a těžko vysvětlitelný případ zaznamenáváme u rodiny Jiřího a Anny Bělohubých z Popovic, mezi jejichž dětmi se objevují dvanáctiletý Jan starší a osmiletý Jan mladší. Z matričních zápisů vyplývá, že se jim skutečně narodili dva synové jménem Jan, a to 4. dubna 1688 a 23. prosince 1691. Možnost, že by starší z nich ve skutečnosti zemřel v útlém věku a byl nedopatřením nadále evidován, vylučuje poddanský seznam z roku 1704, který udává, že Jan starší v té době sloužil v Dřevčicích a Jan mladší zůstával u ovdovělé matky.

Druhý sloupec byl vyhrazen pro věkové údaje, které však nebyly uváděny u rodičů evidovaných dětí, podobně jako u jiných dochovaných poddanských seznamů komorních panství.³³ Věk je uváděn v numerických znacích s výjimkou nejmladších kojenců, u kterých je stáří vyjádřeno počtem dnů či týdnů, respektive neděl. Častým jevem je zaznamenání věku s přesností na čtvrt roku (např. 6 ½, 3 ¼, 2 ¾), a to v některých případech dokonce i u osob starších dvaceti let. Věrohodnosti uváděných věkových údajů se budeme věnovat níže.

Poslední sloupec byl vyhrazen pro poznámky, které byly k jednotlivým rodinám či přímo konkrétním osobám pravděpodobně částečně převzaty ze staršího poddanského seznamu a částečně doplněny na základě nového šetření. Oproti následujícím poddanským seznamům jsou informačně bohatší a svým způsobem tak kompenzují mezerovitost v dochování tohoto pramene. Díky nim tak do jisté míry můžeme sledovat migraci obyvatelstva a jsou cennou pomůckou při rekonstrukci rodin. Vzhledem k větší mobilitě podruhů jsou nejpodrobnější doplňkové informace právě u nich.

Poměrně značné množství zaznamenaných poddaných žilo ve skutečnosti někde jinde, v některých případech dokonce v cizině.³⁴ O mnohých z nich jejich příbuzní či sousedé už dlouho nic nevěděli, někteří byli na vojně. Je tedy nepochybné, že určité množství evidovaných poddaných se ve skutečnosti na panství nezdržovalo a že někteří už nebyli ani mezi živými.³⁵ Pozornost je v některých případech věnována rovněž špatnému zdravotnímu stavu. Vrchnost si tak mohla udržovat přehled o poddaných, s nimiž nebylo možné počítat jako s potenciální pracovní silou z důvodu tělesné či zdravotní indispozice.³⁶

Důležité jsou také poznámky o oddání osob evidovaných mezi dětmi. Při bližším zkoumání zjišťujeme, že deset takových sňatků, které byly dohledány v matrikách, bylo uzavřeno v období od 25. ledna do 8. listopadu 1699, ovšem minimálně ve dvou případech se tak stalo dokonce už počátkem roku 1698. Ve vsi Mstětice je zapsána Dorota Hamtáková coby nejstarší dcera Matěje Hamtáka s poznámkou o jejím provdání za Jana Nováka z Hrádku Čelákov. Jejich sňatek byl uzavřen

³³ E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 18.

³⁴ Kupříkladu osmnáctiletý Jiří Vokálek z Hrádku Čelákov a o rok mladší Matěj Bambas ze Všetat byli údajně „v Němcích na cvičení“, dvaatřicetiletý sirotek Josef Micka byl na vojně a „dle zprávy měl by se v Uhřích usaditi“. Tamtéž byla údajně provdána Kateřina Vavřincová a soukenictví se učil Maxmilián Mareš, oba z Popovic. Čtyři dospělí sirotci po Matějovi Perkmistrovi z Křenku měli být v Žitavě a sirotek Jakub Štamfest ze Všetat údajně putoval do Říma.

³⁵ Taková domněnka byla zaznamenána u Martina Nováka z Dřevčic („pravějí o něm, že by na vojně umřítí měl“) a Kateřiny Bělohavé z Tišic („zprávu dávají, že by v Libni umřítí měla, však se nadto vyptati mají“). V následujícím poddanském seznamu z roku 1704 se už neobjevují.

³⁶ Za příklad mohou sloužit „nezdravý a hluchý“ Václav Gottfried ze Záp, „na ruku chromý“ Vavřinec Hošek z Jenštejna či Dorota Zmínská z Brázdima, která byla „nestatečná na nohy“. Sirotek Jan Vinopal ze Všetat byl „stonavý na padoucí nemoc“ a další sirotek Dorota Šafránková ze Lhoty „neduživá a k ničemu nezpůsobná“.

už 26. ledna 1698 a Dorota je v seznamu evidována rovněž jako jeho manželka. Totéž platí pro manželský pár Václava Holuba a jeho ženy Kateřiny ze Mstětic. Kateřina je totiž zároveň uvedena v části pro Všetaty jako dcera místního šafáře Šťastného Bambase s poznámkou „*vdána za Václava Holuba, budoucně vypustiti*“. Jejich sňatek byl uzavřen už 10. února 1698, takže k tomuto vypuštění došlo se zpožděním. Na konci vesnice Lhota jsou mezi podruhy připsáni Petr Jedlička s manželkou Dorotou a půlroční dcerou Alžbětou. Petra Jedličku ovšem najdeme i jako sirotka v Brázdimi a Dorotu rovněž jako dceru Václava Fialy ze Lhoty. Sňatek uzavřeli 15. února 1699 a dcera Alžběta se jim narodila 18. října téhož roku. Tím se dostáváme k dalšímu z úskalí poddanských seznamů, totiž že některé osoby se v nich mohou vyskytovat dvakrát.³⁷

Doba a způsob vyhotovení poddanského seznamu

Rozborem obsahu poddanského seznamu a porovnáním s údaji získanými z církevních matrik můžeme alespoň částečně odpovědět na některé otázky související s jeho vznikem. Pokud se zaměříme na nejmladší evidované děti, můžeme celkem spolehlivě a přesně stanovit dobu, kdy byl finalizován. Je známo, že sestavování poddanských seznamů probíhalo obvykle koncem roku předchozího či v prvních dnech roku daného, nejpozději do svátku Tří králů.³⁸ Totéž lze konstatovat i pro námi sledovaný poddanský seznam, který popisuje stav platný k úplnému počátku roku 1700. Nejmladším zaznamenaným obyvatelem byl Jiří Hažbant ze Sobětuch, který se narodil 3. ledna 1700 a v seznamu je uveden se stářím jednoho dne. Žádné další dítě narozené v roce 1700 v něm nalezeno nebylo. Pozoruhodným případem je Dorota Boháčová z Mečeříže, uvedená se stářím jednoho týdne a narozená 27. prosince 1699, která ovšem zemřela již 5. ledna 1700. O jejím úmrtí zapisující úředník zjevně nevěděl, protože u ní neuvedl křížek, jak činil u jiných osob, o jejichž skonu byl informován. Naopak jiného novorozence Štěpána Vencla z Kochánek, který se narodil 25. prosince a zemřel 30. prosince 1699, poddanský seznam nezná. Z toho všeho je možné vyvodit, že jeho konečná podoba se formovala v prvních několika dnech roku 1700 a jako konečné datum vzniku bychom mohli s určitou rezervou označit 4. leden 1700.³⁹ Nebylo zjištěno, že by nějaká dodatečná poznámka pocházela z pozdějšího období. Při určování doby vzniku však samozřejmě musíme brát v potaz pomalejší přísun informací ke správnímu aparátu i skutečnost, že soupis mohl být vytvářen po etapách po jednotlivých rychtách.

³⁷ Dalším příkladem může být podruh Daniel Tůma a jeho manželka Barbora, kteří jsou zapsáni jak u Svémyslic, tak u Jenštejna.

³⁸ K tomuto závěru dochází např. M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 44; Rovněž L. NEKVAPIL, *Poddanské seznamy*, s. 60.

³⁹ V lednu či dokonce ještě v prosinci bylo odbýváno řízení záležitostí sirotků také městskou radou města Brandýs nad Labem během třicetileté války. Viz Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013, s. 243.

Jak uvádí Ladislav Nekvapil, existují dva možné scénáře každoročního vytváření evidence poddaných.⁴⁰ Více přijímanou variantou, ke které se jmenovaný autor přiklání i v případě panství Choltice, je osobní dostavení poddaných do sídla vrchnosti v daném termínu, tou druhou je osobní vizitace vrchnostenských úředníků na místě. Takovou praxi popisuje Jaroslav Čechura pro panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století, kdy úředníci dokázali během jednoho dne na konci roku zkontrolovat a zapsat až tisícovku poddaných, přičemž případné nejasnosti se řešily dodatečně.⁴¹ V případě brandýského panství nelze vyslovit jednoznačný soud, nicméně některé indicie v poddanském seznamu z roku 1700 svědčí spíše o podobném způsobu vzniku jako na třeboňském panství. Těmito indiciemi jsou velmi dobrá evidence kojenců a novorozenců a také značný počet poznámek, z nichž některé skutečně působí spíše jako výsledek doptávání se na místě.⁴² Pozoruhodný je v této souvislosti i sled vesnic v poddanském seznamu, který při porovnání s mapou evokuje okružní jízdu po panství.⁴³

Zde je namístě vrátit se ještě ke zmiňované hejtmanské instrukci z roku 1688.⁴⁴ Ta celkem podrobně popisuje proces stavění sirotků, které měl brandýský hejtman „*k jistému dni před sebe obeslati*“. Ovšem nikoliv v souvislosti s vyhotovováním každoročních poddanských seznamů, o této povinnosti se píše na jiném místě hejtmanské instrukce. Z toho by se dalo vyvozovat, že vytváření tohoto dokumentu evidenční povahy a povinnost sirotků dostavit se v určený den před vrchnost byly dva různé akty, které spolu souvisely jen částečně. Účelem stavění sirotků bylo ověřit aktuální místo jejich pobytu a zda je jim řádně placeno, pokud jsou u někoho ve službě. Brandýský hejtman měl dále za úkol vytipovat sirotky „*ostřejšího vtípu*“, kteří by mohli být dáni na učení řemeslu, případně angažováni do vrchnostenských služeb. Informace získané během stavění sirotků však bezesporu byly do poddanských seznamů zaznamenávány.

O praxi při jejich vyhotovování leccos napovídají některé poznámky v poddanských seznamech komorních podbrdských panství, které přímo svědčí o dohledávání konkrétních poddaných. Bohatý na ně je kupříkladu ten pro panství Zbiroh z roku 1663. U Víta Plechatého ze vsi Líšná je zde zapsaná poznámka „*mají ho dostaviti, vyslaní našli ho ve vsi Třemani [!] za Karlštejnem, v podružství u foršta leží v šesti nedělích žena jeho, nechtěli je do světnice pustiti*“. Tomáš Rychlý z téže vsi byl nalezen dokonce až na zámku v Obřívství na Mělnicku.⁴⁵ Snad tedy nebudeme daleko od pravdy, když konstatujeme, že finální podoba poddanských seznamů pro daný

⁴⁰ L. NEKVAPIL, *Poddanské seznamy*, s. 57. Zde odkazy na další literaturu.

⁴¹ Jaroslav ČECHURA, *Neklidný život obyčejné ženy. Johana Peřková (1703–1745)*, Praha 2015, s. 56.

⁴² Častá je poznámka typu „*nevědí o nich*“. U Martina Podruha z Čečelic je poznamenáno „*povídá se, že by se měl na vojnu dostati*“.

⁴³ Tento sled začíná východně od města Brandýs nad Labem a pokračuje kolem něj po směru hodinových ručiček. Pokud bychom si dnes dali za úkol projet všechny evidované vesnice stejným směrem, bylo by jejich pořadí dost podobné jako v tomto poddanském seznamu.

⁴⁴ NA, NM, sig. B 37/3, Personálie a úřední záležitosti úředníků panství, kart. 41, složka 1688.

⁴⁵ SOA Praha, Velkostatek Zbiroh, inv. č. 945, sig. LII/1, kart. 93.

rok vznikala kombinací místního šetření, spojeného s dohledáváním konkrétních poddaných někdy i daleko za hranicemi panství, a povolávání některých poddaných do sídla vrchnosti.

Zajímavé výsledky přináší také porovnání matričních zápisů o úmrtí s poddanským seznamem. Můžeme bezpečně identifikovat 22 případů evidovaných osob, z valné většiny dětí, které zemřely v průběhu roku 1699 a v době vzniku seznamu již tedy nebyly mezi živými. U většiny z nich to ovšem bylo známo, protože u jejich jména byl poznamenán křížek. Takových případů bylo bezpochyby ještě více, jelikož poddanský seznam je dochován mezerovitě a musíme počítat s nepříliš důsledným vedením úmrtních matrik. U některých zemřelých navíc není možné bezpečné ztotožnění s osobou uvedenou v poddanském seznamu. Hned dvě zaznamenané děti skonaly již počátkem roku 1699. Dorota Říhová z Tišic zemřela 19. ledna jako čtyřměsíční kojeneček a Vojtěch Svoboda ze Svémyslic ve věku tří let dokonce už 10. ledna. Kuriózním případem je rodina Václava Vokálka z Chotětova, u které jsou uvedeny dvě dcery jménem Anna se stářím 2 ¼ roku a půl roku. Starší totiž zemřela jako dvouletá 9. března 1699 a je u ní poznamenán křížek, zatímco mladší se narodila přesně o sedm měsíců později a byla dopsána dodatečně. U osmnáctiletého Jana Svobody ze Svémyslic byl jeho brzký skon svým způsobem předjímán, jelikož byl označen jako „*neduživý*“ a skutečně se konce roku 1699 nedožil. Nejpozději narozeným dítětem, které poddanský seznam zná, ale v době jeho vzniku již nebylo mezi živými, byla Kateřina Surová z Toušeně. Ta je uvedena s věkem jednoho roku, narodila se 23. listopadu 1698, ovšem zemřela již jako tříměsíční kojeneček 26. února 1699. Žádné dítě, které se narodilo i zemřelo během roku 1699, zaznamenáno není. Z této analýzy poměrně jednoznačně vyplývá, že základem poddanského seznamu z roku 1700 byl nedochovaný poddanský seznam z roku 1699, který byl rovněž dokončován v jeho prvních dnech, a to nejspíš před 10. lednem. Všechny v něm uvedené osoby byly do nového seznamu přepsány, jejich věk zvýšen a po následném šetření byly k zemřelým poddaným doplňovány křížky. Možnost, že by poddanský seznam z roku 1699 neexistoval a základem byl seznam starší, vylučují takové případy, jako je uvedená Kateřina Surová. Zároveň lze konstatovat, že děti, které se narodily i zemřely během dvanácti měsíců předcházejících vyhotovení poddanského seznamu, jsou v těchto pramenech z logického důvodu zcela opomíjeny.⁴⁶

Evidence kojenců v poddanském seznamu

Údaje vyčerpané z matričních zápisů z roku 1699 nám ovšem také umožní odpovědět na otázku, do jaké míry poddanský seznam eviduje děti, které se v tomto roce narodily a během jeho vzniku byly naživu.⁴⁷ Oblast brandýského panství pat-

⁴⁶ To konstatuje i M. Pražáková Seligová v případě Horní Police. Viz M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 45.

⁴⁷ Některé poddanské seznamy děti v kojeneckém věku zcela opomíjejí. Srov. M. SELIGOVÁ, *Geografická mobilita*, s. 70.

řila tou dobou do kolatur hned sedmi farností, konkrétně Brandýs nad Labem, Čelákovice, Chotětov, Kostelec nad Labem, Liblice, Předměřice nad Jizerou a Stará Boleslav. Situaci poněkud komplikuje skutečnost, že v matričních zápisech není uvedena poddanská příslušnost narozených dětí. Pokud se tedy nějaké dítě narodilo ve vesnici náležející do brandýského panství, nemuselo to pokaždé znamenat, že pocházelo z rodiny tomuto panství poddané.⁴⁸ Soubor sledovaných dětí tedy omezíme jen na ty, které se narodily do rodin v poddanském seznamu registrovaných. Když od nich odečteme děti, které zemřely v kojeneckém věku do konce roku 1699, dosáhneme čísla 140. Přibližně takový je tedy počet kojenců, kteří by v poddanském seznamu měli být zaznamenáni.⁴⁹ Najdeme v něm 122 z nich, což by znamenalo, že 13 % kojenců nedopatřením zapsáno nebylo. Počítat však musíme také s neúplností matričních úmrtních zápisů, a proto si na pomoc vezmeme mladší poddanský seznam z roku 1704. V něm jsou zaznamenány 4 děti narozené roku 1699 v rodinách, které jsou zapsány v poddanském seznamu z roku 1700, ovšem bez těchto dětí. Další 2 takové děti zemřely dle úmrtních matrik v roce 1701, takže můžeme identifikovat celkem 6 případů prokazatelného opomenutí, což činí přibližně 4%. Zbývajících 12 dětí velmi pravděpodobně zemřelo v útlém věku buď ještě v roce 1699, nebo v letech 1700–1703, ačkoliv matriky zápisy o jejich úmrtí neobsahují.

Je však třeba také zmínit, že v poddanském seznamu z roku 1704 je uvedeno 5 rodin s dítětem narozeným roku 1699, které ve starším seznamu uvedeny nejsou. Příčiny jejich absence jsou zřejmě různé. U rodiny Václav Petržilký ze Záp to byl nejspíš fakt, že nebyla považována za poddanou brandýského panství, neboť Václav byl v roce 1704 označen za cizopanského. U rodiny Jiřího Richtermoce mohlo dojít k prostému opomenutí, neboť on i jeho manželka pocházeli z Předměřic, kde se jim rodily děti už od roku 1691, a poddanský seznam z roku 1704 je všechny uvádí. Sobě podobné jsou případy zbylých rodin Jiřího Synka z Hlavence, Jana Pokorného z Tuřic a Václava Nováka z Nedomíc. Všichni tři založili své rodiny nedlouho před vznikem poddanského seznamu, jelikož se oženili v roce 1698, jejich první dítě se narodilo v následujícím roce a nezemřelo v kojeneckém věku. Pouze Jiří Synek je v poddanském seznamu v roce 1700 uváděn, ovšem jen jako cizopanský ženich Doroty Trešerové z Hlavence. Evidenci tedy zjevně unikli někteří „nováčkové“ mezi poddanskými rodinami a příčinou snad mohla být nedostatečná informovanost při

⁴⁸ Kupříkladu z Čečelic náležel k brandýskému panství jen menší díl a poddanský seznam z roku 1700 eviduje v této vsi jen přibližně dvě desítky poddaných, většinou dětí.

⁴⁹ Stranou necháme pět případů, kdy z důvodu ztráty části textu není jasné, zda dítě bylo či nebylo zapsáno. Jistotu také nemáme u Mařeny, dcery Václav Jirmuse z Ostrova, jelikož není zcela průkazné, zda se právě jí týká dodatečná poznámka „*mají ještě dceru*“. A nakonec pomíneme rodinu forštknechta Václava Pušbauera, kterou vrchnostenský úředník zapsal dodatečně s tím, že „*Veruna žena jeho svobodná, však děti poddaní býti mají... mají děti*“. Zřejmě si tedy nebyl zcela jistý, zda tuto rodinu do poddanského seznamu zahrnovat, a tak zvolil kompromisní řešení. V následujícím dochovaném seznamu z roku 1704 už je tato rodina uvedená i se všemi dětmi.

místním šetření. Každopádně můžeme konstatovat, že evidence kojenců v poddanském seznamu z roku 1700 byla poměrně důsledná a opomenuto bylo snad jen 5 až 10% z nich.⁵⁰

Přesnost uváděných věkových údajů

Poslední provedená analýza se týká uvedeného věku zaznamenaných osob. Údaje o věku jsou v pramenech až do 19. století většinou výsledkem odhadu, neboť lidé datum svého narození obvykle neznali a nebylo nutné ho zjišťovat.⁵¹ V jednorázových evidenčních pramenech, jako je například soupis poddaných podle víry z roku 1651, je také patrná tendence k zaokrouhlování zejména k násobkům čísla 10.⁵² Tak tomu však u poddanského seznamu brandýského panství z roku 1700 není, což je samozřejmě částečně způsobeno skutečností, že většina evidovaných osob byly děti. U jejich rodičů navíc stáří uváděno nebylo, což je u poddanských seznamů obvyklý jev. Výjimkou je pouze matka dvou nemanželských dětí Anna Kaplířová z Brázdima s uvedeným věkem 42 let, která ovšem zároveň vystupuje jako sirotek po Václavovi Kaplířovi, takže její případ je specifický. Nejvyšší věk, který byl u některého z poddaných zaznamenán, byl 53 let. Ani v tomto případě se však nejednalo o rodiče evidovaných dětí, nýbrž o sirotky Blažeje Řezníka ze Záp a Evu Michalovou z Jiřic, o jejichž pobytu a osudech se v té době nic nevědělo.

Názory na věrohodnost věkových údajů udávaných v poddanských seznamech se liší. Skeptický je k nim Josef Grulich, který pracoval s českobudějovickými sirotčími soupisy.⁵³ Oproti tomu dle Eduarda Maura platí, že díky soustavnému opisování údajů z předchozího seznamu a zvyšování udávaného věku o rok jsou věkové údaje v těchto pramenech přesnější než v obdobných pramenech jednorázových.⁵⁴ Obě tato tvrzení nejsou v žádném rozporu. Při vyhotovování prvního poddanského seznamu v jejich chronologické řadě muselo být stáří evidovaných poddaných uvedeno na základě prostého sdělení, tedy víceméně bylo výsledkem odhadu. U dalších poddanských seznamů v chronologické řadě pak mají logicky větší věrohodnost údaje o věku těch osob, které se narodily nejdříve v době vzniku toho nejstaršího. Ty už jsou totiž sledovány od narození a jejich udaný věk je výsledkem prostého

⁵⁰ Podobná spolehlivost v evidenci dětí ve věku 0–3 roky byla zjištěna u poddanských seznamů panství Česká Kamenice z let 1680 a 1738. Srov. L. DUŠEK – L. FIALOVÁ, *Age structure*, s. 130–133.

⁵¹ Například u soupisu sedlčanských měšťanů z roku 1785 byly po provedené analýze zjištěny pouze dvě osoby, u kterých datum narození korespondovalo s udaným věkem. Viz Karel KOUCKÝ, *Popsání měšťanstva sedlčanského z roku 1785*, Podbrdsko XII, 2005, s. 40.

⁵² V soupisu poddaných podle víry z roku 1651 je na brandýském panství zapsáno 588 osob s udaným věkem, z nichž u 29% je tento věk násobkem čísla 10. Srov. H. KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry*, s. 48–67.

⁵³ Josef GRULICH, *Migrační strategie. Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století*, České Budějovice 2018, s. 161 a 166.

⁵⁴ E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 18.

každoročního připočítávání jednoho roku. Čím dále se tedy v chronologické řadě poddanských seznamů dostáváme, tím větší by měla být celková věrohodnost údajů o věku zaznamenaných poddaných. Větší odchylky musíme samozřejmě předpokládat u osob, které se na panství nenarodily. A pochopitelně je také nutné brát v potaz možnost písařského omylu při vyhotovování poddanského seznamu, kdy chyba nevznikla špatným odhadem, ale prostou nepozorností. V poddanském seznamu brandýského panství z roku 1700 se tak stalo přinejmenším u rodiny Viléma Svobody ze Svěmyslic, jehož dva pod sebou zapsaní synové Vilém a Václav měli prý shodně 9 $\frac{3}{4}$ roku. Ve skutečnosti se ale Vilém narodil 20. února 1689 a Václav 23. května 1690, takže se nejednalo o dvojčata. V následujícím dochovaném poddanském seznamu z roku 1704 jsou už zapsáni se stářím 15 let a 13 let.

Analýza přesnosti údajů o věku by nám tedy měla pomoci do značné míry potvrdit, zda byly na brandýském panství pořizovány každoroční poddanské seznamy skutečně už hlouběji před rokem 1700, jak napovídají citované dobové prameny a jak tomu bylo i na komorních podbrdských panstvích. I k této analýze si vezmeme na pomoc matriky narozených, díky kterým můžeme u sledovaných osob stanovit jejich věk skutečně přesně.⁵⁵ Věkové údaje samozřejmě nemohly být ověřovány u všech v poddanském seznamu zapsaných osob. Stranou musely zůstat všechny osoby s neznámými rodiči a ty, u kterých nebyl údaj o věku dochován. Z průzkumu byli také vyloučeni kojenci, jimž se věnovala předchozí analýza. Kromě nich bylo přesné datum narození nalezeno u 106 osob, což můžeme považovat za slušný reprezentativní vzorek.⁵⁶ Jelikož poddanský seznam byl finalizován v prvních dnech roku 1700, je vhodné uváděné věkové údaje orientačně vztahovat k 1. lednu 1700. U dítěte s udaným věkem 1 rok tedy předpokládáme rok narození 1698, u osoby s udaným věkem 18 let zase rok narození 1681 atd. Pro účely této analýzy ale budeme považovat za správné i věkové údaje s odchylkou do jednoho měsíce. Kupříkladu u dítěte narozeného v lednu 1695 nebudeme na uvedené stáří 5 let nahlížet jako na chybné.⁵⁷

⁵⁵ Analýzu spolehlivosti věkových údajů v poddanských seznamech severočeského panství Horní Police provedla M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 46–48. Zvolila však poněkud spornou metodu komparace těchto údajů s matrikami zemřelých, ve kterých dohledávala osoby, které byly z poddanských seznamů z důvodu úmrtí vyřazeny. Na základě tohoto srovnání pozoruje tendenci ke snižování reálného věku v poddanských seznamech oproti matrikám zemřelých, jejichž věkové údaje považuje za spolehlivější. Tento předpoklad však není nijak podložen a výsledek provedeného srovnání může být interpretován i jako nadsazování skutečného věku v matrikách zemřelých, pokud budeme naopak předpokládat, že věkové údaje jsou přesnější v poddanských seznamech. Poslední a nikoliv nepravděpodobnou možností je, že tyto údaje jsou nepřesné v obou pramenech, pouze jiným směrem. Výsledek takového srovnávání pak má ale mizivou vypovídací hodnotu.

⁵⁶ Zde je nutné poznamenat, že zjištěné datum je vesměs datem křtu. K němu obvykle docházelo krátce po narození, buď ještě tentýž den, nebo den až dva poté. S tímto vědomím budeme k těmto datům přistupovat, ovšem pro zjednodušení je budeme označovat za data narození.

⁵⁷ Takové případy jsou označeny hvězdičkou.

Provedená analýza ukázala zajímavý výsledek, jelikož pouze u 22 osob nebylo datum narození shodné s předpokládaným rokem narození dle poddanského seznamu. To znamená, že u 79 % osob je dovršený věk uveden správně. Takto dobrému výsledku samozřejmě napomáhá fakt, že datum narození se podařilo nalézt především u menších dětí, u nichž ještě není prostor k chybě tak velký. Pokud si zkoumaný vzorek osob rozdělíme do tří věkových skupin, vychází nám následující výsledky.

<i>věková skupina (dovršený věk)</i>	<i>počet osob</i>	<i>správný věk</i>	<i>nesprávný věk</i>	<i>úspěšnost</i>
1–10	51	42	9	82 %
11–20	40	32	8	80 %
20+	15	10	5	67 %

Nejvyšší úspěšnost je tedy dle očekávání u nejmladší věkové skupiny. Do tohoto vzorku byli navíc zahrnuti i dva zmiňovaní synové Viléma Svobody, u nichž byl jejich stejný věk důsledkem písařské chyby. Ta mohla být příčinou také výrazné odchylky u Václava Nejedlého z Mečeříže, který byl o tři roky starší, než bylo uvedeno v poddanském seznamu.⁵⁸ To je mimochodem nejvýraznější odchylka v celém zkoumaném vzorku ve všech věkových kategoriích. U dalších mladších dětí je odchylka vždy jen jeden rok.

Přesnost věkových údajů – věková kategorie 1–10 let					
<i>jméno</i>	<i>lokality</i>	<i>udaný věk</i>	<i>předpokládaný rok narození</i>	<i>datum narození</i>	<i>odchylka</i>
Václav Veselý	Jiřice	1 ¼	1698	15. 11. 1698	0
Anna Mahulíková	Zápy	1 ½	1698	10. 4. 1698	0
Josef Fouček	Zápy	1 ¾	1698	21. 1. 1698	0
Rozina Klučinová	Mstětice	2	1697	10. 2. 1698	1
Dorota Vočimková	Dřevčice	2	1697	29. 1. 1698	0*
Václav Saud	Toušeň	2 ¼	1697	25. 8. 1697	0
Dorota Boháčová	Jenštejn	2 ½	1697	7. 7. 1697	0
Tomáš Nejedlý	Mečeříž	2 ½	1697	16. 6. 1697	0
Matěj Novotný	Toušeň	2 ¾	1697	10. 2. 1697	0
Vojtěch Svoboda	Svémyslice	3 ¼	1696	30. 8. 1696	0
Kateřina Baráková	Chotětov	3 ¼	1696	23. 9. 1696	0

⁵⁸ Nelze ani vyloučit, že se jedná o staršího bratra téhož jména, který zemřel. V takovém případě by se jednalo o kombinaci nedůsledného vedení matrik a chyby při vytváření poddanského seznamu.

Přesnost věkových údajů – věková kategorie 1–10 let					
<i>jméno</i>	<i>lokalita</i>	<i>udaný věk</i>	<i>předpokládaný rok narození</i>	<i>datum narození</i>	<i>odchylka</i>
Ludmila Velenská	Zápy	3 ½	1696	20. 9. 1696	0
Kateřina Veselá	Jiřice	3 ½	1696	18. 4. 1696	0
Josef Mahulík	Zápy	4	1695	12. 2. 1696	1
Tomáš Klučina	Mstětice	4	1695	30. 11. 1695	0
Dorota Kolínská	Hlavenec	4	1695	1. 1. 1696	0*
Václav Nejedlý	Mečeříž	4 ¼	1695	4. 9. 1692	-3
Jiří Saud	Toušeň	4 ½	1695	31. 3. 1695	0
Anna Boháčová	Jenštejn	4 ½	1695	1. 3. 1695	0
Anna Vočimková	Dřevčice	4 ½	1695	14. 1. 1695	0
Anna Foučková	Zápy	4 ¾	1695	1. 2. 1695	0
Pavel Barák	Chotětov	4 ¾	1695	19. 1. 1695	0
Veronika Vokálková	Hrádek Čelákov	5	1694	9. 1. 1695	0*
Jakub Jirmus	Dřevčice	5 ¼	1694	12. 8. 1694	0
Jiří Novotný	Toušeň	5 ½	1694	4. 8. 1694	0
Ludmila Svobodová	Svémyslice	6	1693	26. 11. 1693	0
Rozina Saudová	Toušeň	6 ¼	1693	1. 11. 1693	0
Ludmila Vokálková	Hrádek Čelákov	6 ¼	1693	6. 11. 1692	-1
Anna Klučinová	Mstětice	6 ¼	1693	29. 6. 1692	-1
Dorota Veselá	Jiřice	6 ¾	1693	14. 5. 1693	0
Vojtěch Mahulík	Zápy	7	1692	4. 3. 1693	1
Jan Velenský	Zápy	7 ¼	1692	20. 5. 1692	0
Kateřina Boháčová	Jenštejn	7 ¼	1692	22. 10. 1692	0
Jiří Svoboda	Svémyslice	7 ½	1692	17. 2. 1692	0
Jan Novotný	Toušeň	8	1691	20. 12. 1691	0
Jan Bělohuby	Popovice	8	1691	23. 12. 1691	0
Magdalena Velenská	Zápy	8 ½	1691	1. 1. 1691	0
Jakub Kolínský	Hlavenec	8 ½	1691	22. 7. 1691	0
Jakub Nejedlý	Mečeříž	8 ½	1691	19. 3. 1690	-1
Alžběta Holečková	Konětopy	8 ¾	1691	31. 3. 1691	0
Kateřina Mahulíková	Zápy	9 ½	1690	1. 6. 1690	0
Anna Chvojková	Svémyslice	9 ½	1690	1. 6. 1690	0
Václav Boháč	Jenštejn	9 ½	1690	27. 4. 1690	0

Přesnost věkových údajů – věková kategorie 1–10 let					
<i>jméno</i>	<i>lokalita</i>	<i>udaný věk</i>	<i>předpokládaný rok narození</i>	<i>datum narození</i>	<i>odchylka</i>
Eva Vočimková	Dřevčice	9 ½	1690	26. 8. 1689	–1
Anna Veselá	Jiřice	9 ½	1690	31. 3. 1690	0
Vilém Svoboda	Svémyslice	9 ¾	1690	20. 2. 1689	–1
Václav Svoboda	Svémyslice	9 ¾	1690	23. 5. 1690	0
Václav Vokálek	Hrádek Čelákov	10	1689	28. 2. 1689	0
Alžběta Jirmusová	Dřevčice	10	1689	15. 12. 1689	0
Jan Kolínský	Hlavenec	10	1689	5. 5. 1689	0
Anna Novotná	Toušeň	10 ½	1689	19. 3. 1689	0

Téměř stejně dobré výsledky jsou i v kategorii starších dětí ve věku od 11 do 20 let. Věkové údaje byly správně uvedeny u čtyř pětín případů a u všech osmi chybně uvedených je odchylka pouze jeden rok.

Přesnost věkových údajů – věková kategorie 11–20 let					
<i>jméno</i>	<i>lokalita</i>	<i>udaný věk</i>	<i>předpokládaný rok narození</i>	<i>datum narození</i>	<i>odchylka</i>
Rozina Mahulíková	Zápy	11	1688	27. 12. 1687	0*
Dorota Velenská	Zápy	11	1688	29. 12. 1688	0
Veronika Holečková	Konětopy	11	1688	30. 5. 1689	1
Jakub Lahulík	Zápy	11 ½	1688	4. 7. 1688	0
Vojtěch Fouček	Zápy	12	1687	25. 1. 1688	0*
Jan Boháč	Jenštejn	12	1687	28. 2. 1688	1
Magdalena Vočimková	Dřevčice	12	1687	15. 12. 1686	0*
Jan Jirmus	Dřevčice	12	1687	30. 12. 1687	0
Jan Bělohuby	Popovice	12	1687	4. 4. 1688	1
Anna Svobodová	Svémyslice	12 ½	1687	15. 4. 1687	0
Magdalena Holečková	Konětopy	12 ½	1687	25. 7. 1687	0
Anna Velenská	Zápy	13	1686	19. 3. 1687	1
Kateřina Novotná	Toušeň	13 ½	1686	8. 2. 1686	0
Jan Vokálek	Hrádek Čelákov	13 ½	1686	19. 5. 1686	0
Magdalena Klučinová	Mstětice	13 ½	1686	6. 4. 1686	0
Anna Pýchová	Chotětov	13 ½	1686	14. 7. 1686	0
Kateřina Svobodová	Svémyslice	14	1685	26. 11. 1685	0

Přesnost věkových údajů – věková kategorie 11–20 let					
<i>jméno</i>	<i>lokality</i>	<i>udaný věk</i>	<i>předpokládaný rok narození</i>	<i>datum narození</i>	<i>odchylka</i>
Kateřina Nejedlá	Mečeříž	14	1685	23. 9. 1685	0
Veronika Pýchová	Chotětov	15	1684	2. 5. 1684	0
Magdalena Jirmusová	Dřevčice	15 ½	1684	29. 5. 1684	0
Kateřina Kolínská	Hlavenec	15 ½	1684	5. 11. 1684	0
Jan Klučina	Mstětice	15 ¾	1684	14. 5. 1684	0
Václav Novotný	Toušeň	16	1683	4. 10. 1683	0
Alžběta Mahulíková	Zápy	16	1683	20. 12. 1683	0
Dorota Svobodová	Svémyslice	16	1683	12. 12. 1683	0
Jan Vočímek	Dřevčice	16	1683	9. 6. 1683	0
Jan Barák	Chotětov	16 ¾	1683	2. 4. 1683	0
Dorota Foučková	Zápy	17	1682	14. 1. 1683	0*
Kateřina Holečková	Konětopy	17 ¼	1682	5. 4. 1682	0
Jiří Vokálek	Hrádek Čelákov	18	1681	17. 3. 1682	1
Václav Mahulík	Zápy	18	1681	9. 3. 1681	0
Dorota Lahulíková	Zápy	18	1681	1. 2. 1682	0*
Judita Chvojková	Svémyslice	18	1681	20. 2. 1682	1
Jan Svoboda	Svémyslice	18	1681	4. 2. 1682	1
Rozina Bydžovská	Zápy	19	1680	9. 2. 1681	1
Václav Fouček	Zápy	19	1680	2. 10. 1680	0
Kateřina Pýchová	Chotětov	19	1680	22. 9. 1680	0
Matouš Barák	Chotětov	19 ¾	1680	22. 9. 1680	0
Anna Vokálková	Hrádek Čelákov	20	1679	28. 12. 1679	0
Adam Lahulík	Zápy	20	1679	16. 11. 1679	0

U nejstarší věkové kategorie nad 20 let je zkoumaný vzorek podstatně menší, neboť data narození většiny z těchto poddaných nelze v matrikách nalézt, případně není možné příslušnou osobu bezpečně ztotožnit. Nejstaršímu poddanému s přesně zjištěným datem narození bylo 37 let. Zjištěnou dvoutřetinovou úspěšnost je třeba brát s rezervou, neboť můžeme oprávněně předpokládat, že u nejstarších osob, které jsou v poddanském seznamu uvedeny s věkem, by tento podíl byl nižší. Určitě je však pozoruhodné, že ani v této věkové kategorii nebyly zjištěny žádné podstatné odchylky. Ve třech případech bylo stáří osoby posunuto o rok a ve dvou případech o dva roky.

Přesnost věkových údajů – věková kategorie nad 20 let					
<i>jméno</i>	<i>lokalita</i>	<i>udaný věk</i>	<i>předpokládaný rok narození</i>	<i>datum narození</i>	<i>odchylka</i>
Anna Jirmusová	Dřevčice	21	1678	27. 7. 1679	1
Ludmila Vočímková	Brandýs	21 ½	1678	30. 11. 1678	0
Ludmila Pýchová	Chotětov	21 ½	1678	14. 8. 1678	0
Pavel Pýcha	Chotětov	22 ½	1677	4. 1. 1677	0
Dorota Bydžovská	Zápy	23	1676	26. 12. 1678	2
Mařena Lahulíková	Zápy	24	1675	21. 4. 1675	0
Magdalena Bělohubá	Popovice	24	1675	28. 3. 1675	0
Václav Formánek	Ovčáry	24 ½	1675	11. 8. 1675	0
Jan Chvojka	Svémyslice	26	1673	17. 5. 1674	1
Josef Říha	Ovčáry	27	1672	28. 2. 1672	0
Jan Lahulík	Zápy	30	1669	6. 12. 1667	-2
Václav Bělohubý	Popovice	31	1668	13. 1. 1669	0*
Josef Micka	Mstětice	32	1667	14. 3. 1667	0
Jan Procházka	Popovice	35	1664	19. 9. 1663	-1
Matěj Procházka	Popovice	37	1662	24. 2. 1662	0

Můžeme tedy konstatovat, že věkové údaje v poddanském seznamu panství Brandýs nad Labem z roku 1700 jsou u doložených případů ve velké míře věrohodné. Nic nenasvědčuje tomu, že by byl tento údaj stanovován odhadem, a to ani u dospělých osob. Jediným logickým vysvětlením této skutečnosti je, že poddanské seznamy byly na brandýském panství vyhotovovány každoročně už několik desítek let a stáří evidovaných osob bylo zapisováno na základě údajů z předchozího seznamu. To koresponduje i s výše citovanými dokumenty brandýského panství týkající se sirotčí agendy. O to víc mrzí skutečnost, že několik desítek poddanských seznamů panství Brandýs nad Labem ze 17. století nebylo dochováno do současnosti.

Závěr

Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700, který patřil mezi nejvíce poškozené raně novověké archiválie Státního oblastního archivu v Praze, se tedy dočkal potřebného komplexního restaurátorského zásahu a díky němu mohl být zpřístupněn badatelské veřejnosti v digitalizované podobě. Při procesu jeho restaurování se ukázala jako velmi žádoucí úzká spolupráce mezi restaurátorem a archivářem, která vedla nejen ke správnému zařazení většiny rozptýlených fragmentů, ale také ke vzniku této studie. V ní jsme doložili, že poddanské seznamy se na brandýském panství vytvářely již během třicetileté války a minimálně v posledních desetiletích

17. století byly vytvářeny každoročně, přičemž základem byl poddanský seznam z předchozího roku, který byl revidován pravděpodobně zejména šetřením v jednotlivých vesnicích. To byl případ i námi zkoumaného poddanského seznamu, k jehož finalizaci došlo v prvních dnech roku 1700. Po porovnání s údaji z církevních matrik můžeme konstatovat pozoruhodnou pečlivost jeho zhotovitelů, kterým unikl jen velmi malý počet kojenců a novorozenců, a také značně spolehlivé údaje o věku zaznamenaných osob.

Summary

The oldest preserved and heavily damaged list of serfs of the Brandýs nad Labem manor from 1700 was taken care of by the restorers of the State Regional Archive in Prague as early as the late 1980s, but its comprehensive restoration was not undertaken then due to technical reasons and was not carried out until 2013–2017. It was particularly time-consuming to correctly match the large number of fragments that had fallen out of the book in the past. This activity required the cooperation of the restorer and an archivist. Before the end of the restoration, the list of serfs was digitalised and thus made available to the research community.

The earliest manorial lists of serfs were created to record orphans and were usually referred to as orphan registers, but gradually expanded to record all children on the manorial estate and their parents. After the Thirty Years' War, such lists were often made on annual basis. They were usually created by first copying all living subjects from the previous year's list, increasing their age by one year, and then adding new births or newcomers. These data were corrected and supplemented after subsequent search, mainly in the form of additional notes. Although the lists of serfs of the Brandýs nad Labem manor have been preserved only since 1700, some archival sources prove that they were created as early as the Thirty Years' War.

The examined list of serfs contains 151 sheets, which have, however, been preserved with some gaps. It includes 40 locations, each of which lists first the families of the settled population and then the families of the lodgers. The entries are structured into three columns. The first column lists the names of the individuals, usually first the householder, then his wife and children. The second column was reserved for age information, but it was not entered for the parents of the children recorded. The last column contained notes, which were apparently partly taken from the older list of serfs and partly supplemented on the basis of a new search. From the notes, we can learn about the residence of some serfs outside the manor, about their poor health or about weddings.

By analysing the content of the list of serfs and comparing it with the data from church registers, we can at least partially answer some questions related to its creation. If we focus on the youngest children registered, we can determine the time when it was finalised. The lists of serfs were usually compiled at the end of the previous year or in the early days of the year in question, which is also the case with this list of serfs, which

describes the situation at the very beginning of 1700, namely on 4 January. For some of the recorded serfs a cross is added to indicate that the person in question was already deceased by this time. A comparison with the death registers shows that there were at least 22 such persons, the vast majority of them children. Indeed, the basis for the list of serfs from 1700 was the unpreserved list of serfs from 1699. All the persons listed there were copied into the new list, their age was increased by one year and, after a subsequent local search, crosses were added to the deceased subjects.

The completeness of the records of infants in the list of serfs was verified by comparing them with the registers of births from 1699. However, the list of monitored children had to be narrowed down to those born to families registered in the list of serfs. It appears that the recording of infants was fairly consistent and perhaps only 5 to 10% of the infants were left out.

Attention was also paid to the accuracy of the reported ages of the recorded persons. Thanks to the consistent copying of data from the previous lists and increasing the given age by one year, the age data in the lists of serfs are more accurate than in similar single-purpose sources. The further we get in the chronological series of the lists of serfs, the overall reliability of the data on the age of the serfs, who are usually already traced from birth, should be increasing. An analysis of the accuracy of the age data should therefore help us confirm to a large extent whether annual lists of serfs were indeed made on the Brandýs nad Labem manor well before 1700. With the help of the birth registers, the exact date of birth was found for 106 persons (excluding infants) and it turned out that for only 22 of them the year of birth differed from the assumed year of birth according to the serf list. This means that the age is stated correctly for 79% of the persons. We divided the sample into three age groups. For the youngest 1–10 age bracket, the age was stated correctly for 82% of the persons, 80% for the 11–20 age bracket and 67% for the 20+ age group. The highest deviation from the reality was 3 years, in only one case. Therefore, the age data in the list of serfs of Brandýs nad Labem from 1700 are largely reliable for the documented cases. The only logical explanation for this fact is that the lists of serfs had been drawn up annually at the Brandýs nad Labem manorial estate for several decades and the ages of the registered persons were recorded on the basis of the data from the previous list. This also corresponds with the preserved documents of the Brandýs nad Labem manor concerning the orphanage agenda.

Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka a jejich sociální stratifikace

VLADIMÍR JAKUB MRVÍK

Vladimír Jakub Mrvík, Household furnishings in the royal town of Český Brod in the baroque period and their social stratification

This paper focuses on sociotopography using the town of Český Brod in the 18th century as a specific example. The first part of the paper briefly introduces the sociotopographic methods in relation to historical urban topography. One of the possible ways to do research into the history of everyday life and social history is to analyse the furnishings of bourgeois households. This probe into the conditions of the Baroque Český Brod can help increase the general understanding of the culture and everyday life of royal towns in Bohemia during the Baroque Period. The decedent estate inventories, in particular, serve as a versatile, contemporary and very well elaborated source on the subject. For the present study, the author analysed approximately two dozen estate inventories from the town of Český Brod, dividing the local bourgeois households into three (or four) social groups.

Keywords

Baroque, Český Brod, urban history, social history, royal town, artistic craft

Metodika, prameny

Jedním z nutných předpokladů poznání dopadu určité dějinné etapy, zvláště pak určitého kulturního směru, na společnost je poznání recepce dotčené kultury v každodenním životě, a to nejen v každodennosti vládnoucí vrstvy a elit, ale i v životním prostoru „běžné“ populace. V české historiografii se především od devadesátých let 20. století do popředí vědeckého zájmu (znovu)¹ dostalo studium sociálních dějin raně novověké společnosti, které historici začali nově masivně vnímat v širších souvislostech, především z pohledu dějin hmotné kultury. Jednou z možností výzkumu dějin každodennosti, sociálních dějin i vývoje hmotné kultury je analýza vybavení měšťanských domácností. V posledních třech dekádách vznikla k tomuto tématu řada různě kvalitních dílčích sond

¹ Mám na mysli výrazný směr české historiografie z přelomu 19. a 20. století, jehož nejnámějšími protagonisty byli Čeněk Zíbrt a Zikmund Winter. Konkrétní syntézy: Čeněk ZÍBRT, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný XV. a XVI. věku, I. et II.*, Praha 1892; Zikmund WINTER, *V měšťanské světnici starodávné. Kulturní studie o patnáctém a šestnáctém století*, Praha 1895; TÝŽ, *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. století*, Praha 1911. Jak je už z jejich názvů patrné, časově se tehdejší výzkum omezoval v podstatě výlučně na předbělohorské období.

i metodologických úvah.² Překvapivě se ale jen skutečné minimum věnovalo měšťanským domácnostem v období baroka. Proto může být tato sonda do poměrů barokního Českého Brodu chápána i jako příspěvek k obecnému poznání kultury a každodennosti pobělohorských královských měst v Čechách.

Jako univerzální, a navíc už soudobě vnitřně velmi dobře propracovaný pramen k poznání a stratifikaci sociální úrovně jednotlivých měšťanských domácností slouží především akta vzniklá v souvislosti s dědickým řízením, především pak pozůstalostní inventáře. V pozůstalostních inventářích se zpravidla po úvodních formulacích s výčtem pozůstalých dědiců objevil soupis nemovitostí (domy, louky, polnosti, vinice, chmelnice, dvory aj.) a poté byla provedena inventarizace majetku movitého. Inventarizace mohla být prováděna dvěma způsoby – inventarizační

² Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 65–80; Václav BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, Opera Historica 1, 1991, s. 43–73; Zdeněk HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I*, Pražský sborník historický 26, 1993, s. 38–102; Roman KOLEK, *Kolínské testamenty a pozůstalostní inventáře z let 1542–1687. Příspěvek ke studiu dědické praxe v českých raně novověkých městech*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (dále FF UK) Praha 1998; Michaela NEUDERTOVÁ, „Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází...“. *Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách*, Opera historica 7, 1999, s. 163; Petra HOFFMANNOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: Michaela Hrubá – Petr Rak (eds.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 107–122; Michaela ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 87–106; Pavlína BOUŠKOVÁ, *Mělnický měšťan Martin Veselý Brzobohatý ve světle pozůstalostního spisu*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.–5. května 2004, Mělník 2004*, s. 63–70; Olga FEJTOVÁ – Kateřina JÍŠOVÁ, *Měšťanské testamenty jako badatelské téma. Projekt zpracování pražských testamentů od 15. do 17. století na základě počítačové databáze*, in: Kateřina Jíšová – Eva Doležalová (eds.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 15–27; Pavla JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1590 (Testament jako pramen pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii)*, diplomová práce, FF UK, Praha 2006; Jiří PEŠEK, *Testamenty a pozůstalostní inventáře jako aktuální téma obecné a právní historie*, *Právněhistorické studie* 39, 2007, s. 25–31; Tomáš MALÝ, *Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace*, *Časopis Matice moravské* 126/2, 2007, s. 251–266; Petra MAŠITOVÁ, *Pozůstalostní inventáře raně novověké šlechty v opavském a krnovském knížectví jako pramen k dějinám každodennosti (1650–1740)*, disertační práce, FF UK, Praha 2007; Jana LAPÁČKOVÁ, *Vybavení měšťanských domácností v královských městech v 15. století*, bakalářská práce, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy (dále FHS UK), Praha 2011; Lenka VANDROVCOVÁ, *Soběslavské testamenty a písemnosti pozůstalostního řízení 1455–1550: možnosti jejich využití*, diplomová práce, FF UK Praha 2012; Eva ŠEVČÍKOVÁ, *Vybavení měšťanských domácností v rudolfínské Praze*, bakalářská práce, FHS UK, Praha 2013; Oldřiška RICHTER MUSILOVÁ, *Vývoj vztahu ke vzdělání v 17. století ve světle měšťanských testamentů (příklad Nového Města pražského)*, diplomová práce, FF UK, Praha 2016.

komise mohla v dokumentu postupovat po jednotlivých místnostech. Tento způsob není ovšem v Českém Brodě v raném novověku nikde doložen. Naopak byly soupisy sestavovány podle jednotného schématu po skupinách předmětů v tematických blocích (cennosti ze zlata, ze stříbra, předměty cínové, měděné, železné, nábytek, obrazy, peřiny, svršky atd.). Pozůstalostní komise se pochopitelně velmi pečlivě věnovala i hospodářskému zázemí domácnosti, tedy domácímu zvířectvu, náradí, obilí. Zásadní místo v každém pozůstalostním inventáři hrály z logických důvodů dluhy, a to jak aktivní (tj. pohledávky), tak pasivní (tj. závazky).

Důvody vzniku pozůstalostních inventářů byly různé, nejčastěji se inventář sepi-soval v souvislosti se zřízením poručenské správy sirotčího majetku, v mnohem menší míře pak v těch případech, kdy nebožtík zemřel bez přímých dědiců (dětí, manžela/manželky) a jeho pozůstalost byla buď dělena mezi více osob, nebo byla prodávána v následné veřejné dražbě. Inventarizační praxe se řídila především příslušnými ustanoveními Koldínova zákoníku (1569), který byl v 17. a 18. století stále opakovaně vydáván a jehož platnost byla definitivně ukončena až roku 1811.³ Vlastní inventarizace prakticky vždy probíhala za účasti dvou komisařů, kteří byli ustanoveni ze členů městské rady. Původně (ještě v 17. století) měl zápis učiněný na místě sám o sobě plnou právní závaznost. Teprve postupem doby se změnil v pouhou předlohu a teprve po odsouhlasení městskou radou a zanesením do městských knih nabyl právní moc. Tato praxe byla dodržována v Českém Brodě nejpozději od druhé dekády 18. století.

Pokud využíváme pozůstalostní inventáře jako primární pramen pro zjištění kvality, kvantity a stratifikace vybavení českobrodských barokních domácností, je nutné si ujasnit, jak velká část dědického řízení procházela procedurou inventarizace majetku. S tím bych ovšem nutně nespojoval úvahy o reprezentativnosti vzorku, protože – jak uvidíme dále při rozborech jednotlivých případů – odhlédnuto od absolutních počtů, procházely inventarizací domácnosti napříč celým sociálním spektrem. Pro představu jsem porovnal počet pozůstalostních inventářů v českobrodských městských knihách s počtem zemřelých dospělých osob v tom-též roce (včetně podruhů), uvedených ve zdejší matrice:

1749: 1 inventář (18 zemřelých)

1750: 1 inventář (16 zemřelých)

1754: 2 inventáře (13 zemřelých)

Tyto počty se sice mohou zdát nízké, ovšem plně korelují se zjištěními pro Staré Město pražské v 17. a 18. století (5–7 % úmrtních případů),⁴ a dokonce stejné hod-

³ Ke Koldínovu zákoníku: Karel MALÝ et al. (eds.), *Práva městská Království českého. Edice s komentářem*, Praha 2013; František HOFFMANN, *Rozšíření Koldínových práv městských v českých, německých a latinských podobách*, Studie o rukopisech 18, 1979, s. 49–114; Jiří ŠTANCL (ed.), *Pavel Kristián z Koldína*, Klatovy 2015.

⁴ Z. HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů*, s. 50.

noty platí i pro sondy z prostředí nizozemského; na druhou stranu v prostředí polském, ale např. i v Olomouci byla inventarizována až třetina pozůstalostí.⁵

Český Brod byl po celou dobu novověku prakticky výlučně etnicky českou lokalitou, čeština je takřka výhradním jazykem i ve všech městských knihách.⁶

Barokní měšťanská domácnost

I v době baroka přetrvávala v měšťanském prostředí řada prvků z předcházející, renesanční éry. Místnosti tak měly stále záklopové stropy, v bohatých rodinách Českého Brodu jistě ojedinele i malované. O případných štukových ozdobách stropů a stěn ovšem nemohla být jistě v českobrodském prostředí řeč. Místnosti byly stále vytápěny kachlovými kubusovými kamny.⁷

Jak je patrné z dochovaných pozůstalostních inventářů, zásadní úlohu ve vybavení domácností hrála v době baroka stále truhla, do níž se ukládalo nejen šatstvo, ale např. i knihy, listiny, domácí náčiní aj. Souběžně s nimi se ale už od první třetiny 18. století začal prosazovat nový typ nábytku – skříně (almary), v prostředí malých měst, jakým byl Brod, většinou malované, u bohatších osob ovšem i dýhované či intarzované.

Druh a provedení doloženého nábytku obecně ukazuje, jak se v Českém Brodě během 18. století zajímavým způsobem mísily vlivy venkovského prostředí s módou a prvky přejímanými z prostředí vyšších, resp. nejvyšších společenských vrstev. Konkrétně je to patrné například u výčtu nábytku v pozůstalosti Barbory Bernauerové, kde se uvádí: „*truhla velká zelená, almara na sklenice, stůl malý svírací a 4 židličky zelený, postel modrá pod nebesy s modrýma firhaňky a postel zelená bez nebes*“.⁸ Inventář po zemřelé Zuzaně Ferstové obdobně uvádí následující položky: truhla zelená, dvě židličky zelené, stolice dlouhá se zábradlím, almárka zelená, postýlka nová zelená, police zelená pro šaty a velká postel s nebesy s modrými závěsy.⁹ Nedomnívám se ale, že by zmíněná zelená (a modrá) barva byla pouhou záležitostí osobního estetického citění manželů. Ve sbírkách Podlipanského muzea v Českém Brodě se totiž dochovalo několik kusů lidového nábytku z prostoru

⁵ TAMTÉŽ (bez udání zdroje).

⁶ Zde ještě upozorňuji na způsob přepisu citovaných výrazů. Pochopitelně bylo cílem držet se obecně užívané metodiky (Ivan ŠŤOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002), nicméně v soudobých pramenech se hojně objevují obraty, pro které neměla soudobá čeština příslušné ekvivalenty (zcela typicky „*Caffee mlejn*“). Ty jsou proto citovány podle edičních pravidel pro cizojazyčný text, tedy formou transliterace.

⁷ KOL. AUTORŮ, *Život v barokní Praze 1620–1784*, Praha 2001, s. 36–40.

⁸ Státní okresní archiv (dále SOkA) Kolín, Archiv města (dále AM) Český Brod, sign. kn. III.59, fol. 114v.

⁹ TAMTÉŽ, sign. kn. III.59, fol. 70.

Českokobrodska z první poloviny 19. století¹⁰ a prakticky všechny jsou opatřeny polychromií v základní zelené či modro-zelené barvě, kombinované ve větších plochách s poli malovaného dekoru.

Stejně tak se i u českokobrodských objevují zmínky o tzv. šrajbtiších, skříňových sekretářích s výklopnou psací deskou a množstvím zásuvek, sloužících k ukládání peněz, dopisů i úředních dokumentů. Tyto sekretáře už byly prováděny takřka výlučně v povrchově lakovaném dřevě s případnou páskovou intarzií. Dalším barokním prvkem jsou převlékací paravány („španělská stěna“), které byly v Českém Brodě v 18. století překvapivě už standardním vybavením, a to dokonce i v méně majetných rodinách.

Jídelní stůl se v baroku v městském prostředí přesunul z rohu místnosti do jejího středu, v nejbohatších českokobrodských rodinách se objevují dokonce i další drobnější stolky (přístěnné), určené k reprezentaci při posezení s pozvanými hosty. K osobnímu pohodlí i prezentaci luxusu v baroku nově v měšťanském prostředí přibyla čalouněná křesla s rozmanitě tvarovanými opěradly. S barokní stolovací kulturou pronikl i do venkovských měst zvyk pít kávy. V nejzámožnějších brodských rodinách (Zwickerovi, Vejvodovi) nacházíme sady stříbrných kávových lžiček a k nim i stříbrných kleštiček na cukr. Vrchol osobní reprezentace zde představovaly porcelánové či majolikové kávové šálky a konvice, na rozdíl od všeobecně používaného cínového nádobí. Také jako projev určitého luxusu či sebeprezentace před ostatními sousedy v Českém Brodě můžeme chápat náročnější nápojové sklo, ať už malované emailem, zlacené či broušené a ryté – i to ovšem nacházíme především ve zdejší nejbohatší sociální skupině (primátor, císařský rychtář, zakoupený pražský patriciát), z ostatních případů jen u obchodníka Karla Motyčky, u místních radních ovšem už nikoliv.¹¹ Stejně tak jen u několika nejbohatších jedinců (rozhodně ovšem nikoliv a priori u všech radních) bychom tehdy v Brodě našli koberec.

Za jednu z nejzajímavějších položek českokobrodských měšťanských inventářů je možno také považovat postel s nebesy (viz níže). Tento typ nábytku byl v měšťanském prostředí na vrcholu oblíbenosti v době renesance a jistě bychom ho zde našli i ve druhé polovině 17. století. Jak vidno, v královských městech se ale udržel i v průměrně sociálně situovaných domácnostech ještě ve druhé polovině století osmnáctého. S „ložní kulturou“ také zmiňme, že v řadě pozůstalostních inventářů nacházíme rozdělení peřin na tzv. svrchnice a spodnice, což odkazuje na známou věc, že v raném novověku lidé spali na spodních peřinách a přikrývali se druhou horní peřinou. S tímto souvisí i praktická drobnost, vcelku rozšířená, jakou byla

¹⁰ Ernest FÁBIK – Tereza KAŠOVÁ – Vladimír RIŠLINK, *Lidový nábytek ve sbírkách Regionálního muzea v Kolíně*, Kolín 2015. Především můžeme provést srovnání s postelí s nebesy z Českokobrodska z roku 1804 (sign. CB 2993), skříňi z počátku 19. století z Rostoklat (sign. CB 3028), čtyřmi truhlami z třicátých let 19. století (ev. č. 18–21/80), ozdobnou lavicí (sign. CB 2078) a misníkem z roku 1831 z Českokobrodska (sign. CB 3027).

¹¹ KOL. AUTORŮ, *Život v barokní Praze 1620–1784*, s. 36–40.

tzv. „*cihlička*“. Domnívám se, že je tím míněno ohřívadlo do postele, které známe běžně ze šlechtického i měšťanského prostředí už v době renesance.

Obecně se soudí, že běžnou součástí barokních měšťanských interiérů byly i hodiny různého druhu (nástěnné, stojací, drobné umělecké kousky). Na základě rozboru českobrodských inventářů se ovšem ukazuje, že ještě ve druhé polovině 18. století rozhodně nebyla přítomnost hodin samozřejmostí! Tento předmět totiž nacházíme jen u Kateřiny Zwickerové († 2. 5. 1780), vdovy po místním primátovi, která vlastnila jedny mosazné hodiny stojací a jedny závěsné. Zwickerovi byli ovšem skutečnou honorací a s jejich „bytovou kulturou“ se nemohla rovnat žádná jiná zdejší rodina. Je tedy pravděpodobné, že ostatní Českobrodští ještě v 18. století vnímali realitu času jen pomocí hodin kostelních a radničních.

Některé předměty ovšem v českobrodských domácnostech (překvapivě) absenují. V první řadě mám na mysli hudební nástroje a hudebniny. Stejně tak bychom zde marně hledali závěsy a jiné okenní ozdoby. Co je ale skutečně zarážející, je skutečnost, že v žádném z českobrodských ženských pozůstalostních inventářů nenacházíme zmínku o čepcích. Tato část ženského šatníku byla ovšem i v 18. století běžným znakem pro vdané měšťanky i v královských městech, jak to dokládají mj. soudobé portréty.¹² Tuto absenci si snad můžeme vysvětlit buď tak, že se jednalo o natolik běžnou součást pozůstalosti, že ani nestála inventarizační komisi za zmínku, nebo že analyzované českobrodské měšťanky vlastnily pouze jediný čepec, který jim byl dán i do rakve. Oboje vysvětlení má pochopitelně své protiargumenty.

Jedním z faktorů, umožňujících pochopení a částečně strukturní kvalifikaci kulturní úrovně barokního Českého Brodu, může být ovšem i sledování vybavení domácností obrazy. Je to jistě jen jeden z mnoha možných srovnávacích atributů (vedle např. nábytku, nádobí, ošacení, zbraní, paruk, šperků aj.), činím tak ovšem díky existenci kvalitní analýzy této problematiky pro Staré Město pražské pro léta 1627–1740.¹³ Srovnání českobrodského prostředí s prostředím Prahy – na jedné straně už z podstaty dvou rozdílných světů, na druhé straně ovšem díky geografické blízkosti bezpochyby často napodobovaného a přejímaného vzoru (viz Vejvodovi) – je ovšem na místě.

Obliba obrazů a především jejich počet v měšťanských domácnostech od druhé poloviny 17. století rychle stoupá. V soudobých inventářích jsou pojmem „obraz“ označována všechna závěsná díla nehladě na použítou techniku a materiál (malované na plátně, na dřevě, na papíru, na skle nebo na plechu).

Obrazy byly podle analyzovaných inventářů v barokním Českém Brodě standardním prvkem vybavení domácností, pochopitelně ale s klesající majetností klesá i cena děl, tudíž patrně i rozměr a kvalita. Naprosto převažujícím motivem

¹² Za všechny zmiňme havlíckobrodskou mecenášku Kateřinu Barboru Kobzinovou (1673–1730) a její portrét (Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, inv. č. O 796). Viz Aleš VESELÝ (ed.), *Baroko na Havlíckobrodsku*, Havlíčkův Brod 2014, s. 210.

¹³ Z. HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů*, s. 38–102.

výtvarných děl byl v českobrodském prostoru náboženský námět. Obrazy s náboženskou tematikou jsou pochopitelně odrazem barokní katolické zbožnosti a jejich pronikání do soukromí měšťanských domácností jde ruku v ruce s úspěšnou recepcí rekatolizačních snah. Dalo by se dokonce hovořit o rekatolizované barokní společenské kultuře. Zatímco např. v Praze krátce po skončení třicetileté války byly přítomny malby katolického kultu jen asi u 15 % domácností, v poslední třetině 17. století to bylo až u 40–45 % a podle Zdeňka Hojdy se do poloviny 18. století tento poměr nezměnil.¹⁴ K tomu je ovšem třeba podotknout, že tyto závěry absolutně neodpovídají níže zjištěné situaci pro Český Brod osmnáctého století. Naopak v Praze byla daná situace patrně způsobena vysokou kulturní úrovní, kapitálem a možnostmi trhu, umožňující nákup dražších obrazů s motivy zátiší, historických výjevů a krajin, které kopírovaly vyšší aristokratickou kulturu.

V pestré škále zobrazovaných světců se v českobrodském prostředí nejčastěji objevují kromě Panny Marie bibličtí sv. Máří Magdaléna, sv. Jan Křtitel a sv. Josef, z nebiblických zcela pochopitelně sv. Jan Nepomucký a sv. Antonín Paduánský, případně sv. Barbora. Možná překvapivě nenacházíme ještě v 18. století mezi českobrodskými výjevy sv. Václava ani patrona města sv. Gotharda. V Českém Brodě byly náboženské (především světecké) motivy v sociálních kategoriích A a B2 výlučným námětem všech inventarizovaných obrazů, teprve ve vyšších kategoriích B1 a C nacházíme i náměty světské, především vyobrazení krajin (tj. krajinomalby). Lze dokonce říci, že v Brodě jakožto zástupci venkovského královského města byly obrazy s náboženskými (především světeckými) motivy jakýmsi výtvarným základem či standardem a vzrůstající společenské postavení a kapitál se v zařízení domácností projevoval možnostmi nákupu obrazů se světskými výjevy.

Co ovšem v českobrodském prostředí zcela absentuje, a to dokonce i u nejvyšší sociální skupiny C, jsou portréty rodinných příslušníků (a portréty panovníků nebo malby s náměty z antické mytologie), jak je známe z bytů staroměstských radních, případně i dalších měšťanů.¹⁵ Obliba rodinných portrétů („kontrfektů“) v měšťanském prostředí dosahovala svého vrcholu (až masového měřítko) v době renesance. V pobělohorském období tak poměrné zastoupení podobizen např. v pražském prostředí postupně klesá – zatímco ještě v šedesátých letech 17. století byl jejich počet asi 40 %, na konci století to bylo už kolem 25 % a kolem roku 1740 se jejich stav rychle snížil na přibližných 15 %.¹⁶

Oproti tomu v období baroka prudce stoupá obliba krajinomalb („landšaftů“), doložená v Českém Brodě opět jen u úzké vrstvy nejzámožnějších obyvatel. Tento typ obrazu se do pražského, resp. středočeského prostředí dostal díky kosmopolitnímu

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 82.

¹⁵ Například Veronika Dirixová vlastnila hned 18 portrétů, radní Ondřej Ferdinand Čermák měl zase ve svém domě dokonce jeden sál uzpůsobený jako obrazárnu se 17 malbami, včetně výjevu příběhu Lukrécie. Z. HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů*, s. 63.

¹⁶ TAMTÉŽ, s. 75.

dvoru císaře Rudolfa II. především z nizozemského a italského („vlašského“) prostředí a ojediněle jej zaznamenáváme v předbělohorském období i v pozůstalostních inventářích pražských měšťanů.¹⁷ A překvapivě i v barokní době máme v Praze doloženu celou řadu naturalizovaných nizozemských malířů, kteří svou produkcí i importy zásobovali nepochybně širokou oblast v okolí hlavního města.¹⁸ Zatímco v pražských domácnostech v polovině 17. století tvořily krajinomalby asi 12% všech obrazových námětů, na konci století to bylo už asi 20% a ve čtyřicátých letech 18. století dokonce kolem 25%.¹⁹ Stejně tak přejímalo měšťanstvo v Praze z aristokratického prostředí zálibu v komponovaných zátiších. Jejich počet také postupně narůstal z několika jednotlivin v polovině 17. století přes 10% na počátku 18. století až po asi 15% ze všech obrazů v polovině téhož století.

V luxusních pražských domácnostech byly v 18. století přítomny dokonce i plastiky, ačkoliv i tam byla volná řezaná plastika vzácnější – většinou se jednalo o sochy svatých (nejčastěji Panna Marie a sv. Jan Nepomucký), někde dokonce i drobný domácí oltářík.²⁰ V žádném z analyzovaných dochovaných českobrodských inventářů se plastika neuvádí a nepochybně se nejedná o náhodnost celého vzorku. Na druhou stranu se ve sbírkách Podlipanského muzea ojediněle dochovaly dvě barokní plastiky sv. Jana Nepomuckého ze zdejšího měšťanského prostředí – jedna byla věnována do kostela sv. Gotharda a patrně se vzhledem ke své výšce (145 cm) nenacházela přímo v bytě donátora; druhá drobná kvalitní plastika byla ovšem až do počátku 20. století prokazatelně umístěna v domě čp. 47.²¹ Jedná se ale doposud o jedinou doloženou mobilii tohoto typu z doby baroka z prostředí Českého Brodu.

Jak rozdílné byly kulturní světy Českého Brodu a Starého Města pražského v době baroka zřetelně ukazuje nejen rozbor námětů a provenience doložených obrazů, ale i jejich počet. Většina českobrodských dobře situovaných rodin vlastnila kolekci do patnácti drobných obrazů či grafik, doslova jako zjevení zde působila Kateřina Zwickerová († 1780), které patřilo uváděných 58 maleb. Na Starém Městě pražském se pro období 17. a první poloviny 18. století dochovalo 398 pozůstalostních inventářů uvádějících obrazovou sbírku. Celkem šedesát čtyři z nich uvádí přítomnost více než padesátí obrazů v inventarizované domácnosti, řada z nich ovšem i více než sto obrazů. A nejkulturnější či nejzámožnější staroměstští měšťané vlastnili kolekce obrazů hodné šlechtického prostředí – 208 ks (registrátor Ferdinand J. Baar), 329 ks (Jan K. Fischer) a neuvěřitelných 763 obrazů (radní František J. Mascotti).²²

¹⁷ Jiří PEŠEK, *Veduty v pražských interiérech doby předbělohorské*, Umění 31, 1983, s. 521.

¹⁸ Z. HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů*, s. 55.

¹⁹ TAMTÉŽ, s. 77.

²⁰ TAMTÉŽ, s. 61.

²¹ Podlipanské muzeum v Českém Brodě, sign. CB 27895 VU. Za jejího možného autora určil Vladimír Rišlink (Regionální muzeum v Kolíně) řezbáře Bernarda Antonína Katterbauera z Kutné Hory (činný 1730–1779).

²² Z. HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů*, s. 92.

Rozbor domácností v Českém Brodě

V předložené studii jsem analyzoval přibližně dvě desítky pozůstalostních inventářů z prostředí města Český Brod z období 18. století a na jejich základě rozdělil zdejší měšťanské domácnosti do tří (resp. čtyř) sociálních skupin. Použil jsem pro tento účel kategorizaci, kterou zavedl počátkem devadesátých let Václav Bůžek²³ a kterou jsem následně modifikoval.

Hned na úvod je třeba upozornit na zásadní poznatek, a to, že sociální úroveň domácnosti rozhodně a priori nesouvisí s velikostí vlastněné půdy (jak jsem prokázal už v dřívější studii),²⁴ a dokonce ani s umístěním domu v intravilánu. Nejvyšší i nejnižší společenské třídy máme v Českém Brodě doloženy vedle sebe jak na náměstí, tak na předměstích. Rozhodně už z logiky věci ovšem sociální úroveň a vybavení dané domácnosti závisela na dvou faktorech – na příjmech a na subjektivní touze po luxusu a reprezentaci. To druhé pochopitelně nejsme dnes prakticky schopni z úředních pramenů analyzovat, příjmovou složku ovšem pro určitá období ano. Ideální příjmovou základnu pro celé město v jeden okamžik představuje např. tereziánský katastr.²⁵ Zároveň je ovšem nutné si přiznat, že nikdy nebude možné přesně sociálně kategorizovat osoby v dané obci do tabulky podle matematického vzorce. Lze ovšem předpokládat, že např. v Českém Brodě osoby s předpokládaným ročním příjmem nad 110–130 zlatých už mohly dosahovat nejvyšší kategorie C (v Brodě se to v případě tereziánského katastru týkalo 8–15 nejbohatších měšťanů). Toto tvrzení je verifikovatelné na příkladu Jana Příhody s předpokládaným ročním příjmem 103 zlatých (viz níže). Pro obecné tvrzení v tomto směru pochopitelně chybí jednak dostatek pozůstalostních inventářů pro Český Brod, jednak další sondy tohoto typu pro další česká města.

Jediným podpurným argumentem pro tuto úvahu může být sonda do pražského prostředí, kde existují dokonce specializované městské knihy pro zápisy pozůstalostních inventářů. Prostudoval jsem dva svazky pro léta 1753–1759²⁶ a na první pohled je zřejmé, že vybavení, které bylo pro Český Brod výsostným luxusem kategorie C, bylo na Starém Městě pražském běžným standardem střední měšťanské třídy. Opět ovšem musíme zkonstatovat, že nemůžeme sice očekávat matematický algoritmus na určování sociální kategorizace podle výše ročního příjmu, ovšem logická závislost zde nutně existuje. Výsledné částky, které majitelé domů na Starém Městě pražském vydělali za rok, se pohybovaly v širokém rozpětí od 40 do 2400 zlatých (pro srovnání v Českém Brodě to bylo od 10 do 365 zlatých). Tyto extrémní hodnoty odpovídají klasifikaci výnosů, jež byla používána při sestavování katastru. Podíváme-li se na výdělečné příjmy jako na statistický soubor dat, můžeme konstatovat, že průměrný roční

²³ V. BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností*, s. 43–73.

²⁴ Vladimír Jakub MRVÍK, *Socioekonomická struktura měst a městeček Kouřimského kraje v 17. a 18. století*, *Středočeský sborník historický* 39, 2013, s. 50–134.

²⁵ TAMTÉŽ.

²⁶ Archiv hlavního města Prahy, Sbirka rukopisů, sign. 1187–1188.

příjem majitele domu na Starém Městě pražském činil 488 zlatých (pro srovnání v Českém Brodě to bylo 70 zlatých). Hodnota mediánu, vyrovnávajícího extrémní výkyvy, představuje 400 zlatých (v Českém Brodě 54 zlatých).²⁷ Pro orientační představu o socio-ekonomických možnostech jiných městských lokalit kouřimského kraje zde ještě uvedu data pro následující sídla:²⁸

Kolín roku 1686: průměr 92 zl.; medián 60 zl.

Říčany roku 1718: průměr 60,3 zl.; medián 51,5 zl.

Kostelec nad Černými lesy roku 1718: průměr 39,4 zl.; medián 33,1 zl.

Vlašim roku 1718: průměr 35,5 zl.; medián 31,1 zl.

Čelákovice roku 1718: průměr 42,3; medián 24,1 zl.

Skupina C: nejbohatší představitelé města

Hlavním rysem domácností, zařazených do nejvyšší sociální skupiny C, je především vlastnictví množství bohatě zdobených předmětů ze zlata a stříbra, honosný nábytek, čalouny, zlatem a stříbrem zdobený módní oděv. Zmíněné zlaté předměty byly většinou umělecky provedené výrobky typu náušnic s perlami, šperků s českými granáty, prstenů, konkrétně např. prsten s reliéfem sv. Jana Nepomuckého; stříbrné šperky zase reprezentovaly i sady náramků, stříbrných křížků na řetízích, růženců se zavěšenými stříbrnými přívěšky. Jistě cenná a možná poněkud zarážející skutečnost se týká hodin (jak visacích, tak stojatých, převážně mosazných), které se podle pozůstalostních inventářů v Českém Brodě v 18. století nacházely jen v rodinách společenské kategorie C, stejně jako např. velká zrcadla (někdy i v pozlacených rámech). V případě Českého Brodu sem můžeme zařadit skutečně jen minimum domácností, podle všeho ojedinělé rodiny nejvyšších politických představitelů (primátorů, císařských rychtářů). Jejich životní úroveň byla srovnatelná s každodenností početné skupiny vrchnostenských úředníků lichtenštejnských panství v okolí Českého Brodu (Kostelec nad Černými lesy, Škvorec, Kounice, Uhřetěves, Radim), se kterými byli jistě v interakci. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že podle doložených českobrodských pozůstalostních inventářů ani nejbohatší českobrodští měšťané nedosahovali životní úrovně vrchních úředníků (hejtmanů) zmíněných panství.²⁹ Pro srovnání životní a kulturní úrovně této skupiny můžeme ještě použít

²⁷ Hana VOBRÁTILKOVÁ, *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, disertační práce, FF UK, Praha 2012, s. 120–123; V. J. MRVÍK, *Socioekonomická struktura měst a městeček Kouřimského kraje*, s. 50–134.

²⁸ TAMTÉŽ.

²⁹ Konkrétně můžeme zmínit pozůstalostní inventář černokosteleckého hejtmana Ondřeje Christa († 1698). V jeho bytě bylo nalezeno na hotovosti celkem 1240 zl. v celkem pěti různých měnách a na šesti obligacích dalších 4215 zl. (!); ze stříbrných věcí se našlo 6 kusů pozlacených stříbrných škradel (celkem 32 lotů), dále 3 pozlacené stříbrné poháry (35 lotů), 40 zlatých lžiček (!), zlaté a stříbrné knoflíky o celkové váze 96 lotů, 3 kusy stříbrných pohárů a 2 další pozlacené, jedny kapesní hodinky, 2 rule látky na kabáty (8,5 lotů), 1 stříbrná šroubovací lahev, 1 pečetní prsten, další prsten s devíti diamanty, další s tyrkysem, dále s jedním diamantem,

detailní případovou studii o životě císařského rychtáře z Německého (Havlíčkov) Brodu Jana Hendrycha z Löwenfelsu († 1668)³⁰ nebo císařského rychtáře ze sou-
sední Kouřimi.³¹

Kateřina Zwickerová z Dossbergu

Zcela signifikantní jako příklad skupiny C je pozůstalostní inventář³² majetku zemřelé Kateřiny Zwickerové († 2. 5. 1780), rozené Vokálové, vdovy po Janu Ignáci Zwickerovi. Kateřina Barbora Vokálová byla dcerou Martina Vokála z Českého Brodu, majitele dvora (čp. 108) na Kouřimském předměstí. V listopadu 1757 se provdala za vdovce Jana Ignáce Zwickera († 4. 12. 1779)³³, zdejšího primátora, tedy aktuálně nejvýše postavenou osobnost Českého Brodu. Jan Ignác Zwicker de Dossberg pocházel z úřednické šlechtické rodiny,³⁴ roku 1737 se zde stal městským kontribučním, 1743

s červeným a žlutými kameny, s rubíny a konečně 1 ženský prsten s tyrkysy a diamanty; z cínového nádobí vlastnil: 2 koflíky, 2 džbánky, 1 dózu na máslo, 2 tácky na ranní toaletu a cínové umývadlo; vesměs užitkové měděné nádobí obsahovalo 18 kusů a železné 19 kusů. Nejvíce zarážející je ale obrovské množství ložního prádla – např. 33 ručníků, 47 peřin a 304 lněných pláten! Konečně ještě vlastnil 3 koně a postroje na ně, 1 drahocenný krucifix, 24 obrazů, 29 knih, 2 špatně malované paravány, 2 paruky a z dalšího například 3 páry pistolí a mnoho dalšího. Po představě takového přepychu, byť z doby barokní, snad nemusíme nic dalšího dodávat. Dalším příkladem pak ještě může být důchodní písař Václav Ignác Obstžerer (1717–1729), který ve své závěti odkázal místnímu kostelu sv. Jana Křtitele relikviář s ostatkem sv. Jana Nepomuckého a dřevem z Kristova kříže, což opět svědčí o dané životní úrovni. Viz Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, spisové oddělení politica, kt. 1057.

³⁰ Radka TIBITANZLOVÁ – Štěpán VÁCHA, *Jan Hendrych a Jan Jeroným z Lewenfelsu – společenská a kulturní elita na Havlíčkobrodsku v druhé polovině 17. století*, in: Aleš Veselý (ed.), *Baroko na Havlíčkobrodsku* Havlíčkův Brod 2014, s. 23–52.

³¹ Vladimír Jakub MRVÍK, *Ze syna učitele barokním kavalírem – Ignác Pořezínský/Poříčejnský ze Steinlöwenu (1685–1756) a jeho rod*, *Genealogické a heraldické listy* 40/ 3, 2020, s. 13–18.

³² SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. PK 54, fol. 6.

³³ Jan Zwicker byl roku 1777 ve svém domě na Kouřimském předměstí okraden o 500 zl., „z té příčiny flinty na zahradě lčil, tohoto pak dne, když v noci první sníh spadl, on časně ráno jda se dívat na nějakou stopu po sněhu a zapomenuv na léčky, na šňůry šlápl a sám sobě koleno pravé prostřeliv, od té rány den šestý na věčnost odešel“. Jindřich SKOPEC (ed.), *Paměti Františka J. Vaváka: souseda a rychtáře milického z let 1770–1816, sv. 1 (1770–1780)*, Praha 1907, s. 135.

³⁴ Do šlechtického stavu byli povýšeni nejprve Karlem V. roku 1549 listinou danou v Bruselu a znovu Ferdinandem I. roku 1566 v Augsburgu bratři Kryštof a Jiří Zwickerovi a obdrželi erb své matky. Prvním členem rodiny usedlým v Čechách byl Tobiáš Ludvík Zwicker z Dossbergu († 1692), který byl v letech 1672–1673 purkrabím a později (1673–1688) i hejtmanem císařského panství Poděbrady a na konci života hejtmanem panství Pardubice. Jeho bratr Ludvík Antonín Zwicker byl dokonce viceprezidentem České komory (1688–1704). Tobiášův syn Jan Kryštof byl poštmistrem v Nymburce, stejně jako jeho syn Jan Zwicker, otec českobrodského Jana Ignáce. Karl Friedrich von FRANK, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806, 5. Band (Si–Z)*, Schloss Senftenegg 1974, s. 283.

radním a 1759 primasem. Po rodičích zdědil dva domy na náměstí³⁵ a se zmíněnou Kateřinou Vokálovou vyženil i předměstský dvorec. Z nemovitostí vlastnila Kateřina ideální polovinu selské usedlosti № 6 (tj. dům čp. 108) na Kouřimském předměstí v celkové hodnotě 600 zlatých. K ní patřila dvě pole – jedno v sousedství kapličky sv. Jana Nepomuckého směrem na Novou Ves II o velikosti 7 strychů 3 věrtele (= 2,2 ha) a druhé směrem k Přistoupimi o velikosti 10 strychů 2 věrtele (= 3 ha). Majetek tedy na první pohled nijak zásadní, ovšem musíme si uvědomit, že se jednalo jen o jakési vdovské sídlo a z tohoto úhlu pohledu se jednalo o velmi nadstandardní výmink. Ještě za svého života vlastnila se svým manželem v Českém Brodě i drobný dům čp. 39 v hodnotě 300 zlatých, který ovšem už dříve po smrti Jana Ignáce Zwickerera připadl jejich třem dcerám.³⁶

Domácnost zemřelé Kateřiny Zwickerové byla bohatě vybavena řadou luxusních předmětů denní potřeby, především ze stříbra. V její pozůstalosti nacházíme například stříbrnou servírovací lžici, pět jídelních stříbrných lžic či dva páry nožů zdobených tímto kovem. Cenným údajem je přítomnost šesti malých stříbrných „*Caffee Löfel*“, tedy kávových lžiček a k nim i stříbrných kleštiček na cukr. Jak uvidíme i v případě jiných inventářů, zvyk pít kávy v této podobě byl už přítomný i ve venkovských českých městech. K němu Zwickerovi používali také doložené čtyři páry „*Caffee šálků*“ a jeden „*Caffee mlejn*“. Z dalších stříbrných předmětů už nacházíme jen drobné předměty jako např. křížek nebo srdíčko k růženci.

Jaké šperky vlastnila zmíněná vdova po českobrodském primátorovi? Pozůstalostní inventář mluví o zlatém řetízků na krk, jednom páru zlatých náušnic s perlami, druhém páru s perlou a českými granáty a posledním zlatém páru s českými granáty. K posledně jmenovanému patrně patřil i zapínací náramek z českých granátů a „*šňůrka malých polovičních granátkův*“ a možná i brož ve formě zlatého špendlíku s perličkou. Kromě toho se mohla Kateřina ozdobit i čtyřmi zlatými prsteny (jeden byl údajně s malými diamantky, další s karneolem, další s krucifixem a poslední s reliéfem sv. Jana Nepomuckého) a mimo ně vlastnila i snubní zlaté prsteny – svůj i svého zemřelého manžela.

Jaké šaty zmiňuje analyzovaný inventář? Zatímco Kateřininy šperky ukazují na vyšší společenský status odpovídající nárokům na reprezentaci manželky primátora, seznam šatstva působí alespoň podle stručných údajů skromně. Například zde nacházíme jen dva páry starých střevíců (žluté a černé), ovšem osm povětšinou plátěných sukní různých barev (ale také jednu flanelovou a jednu barchanovou)³⁷, dále čtyři staré „*komotly*“³⁸, dvě roztrhané staré šněrovačky a „*jeden starý otrhaný čajkový kožíšek*“. Překvapivě mezi šatstvem nenacházíme žádný čepec.

³⁵ SOKA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. III.57, fol. 78 et 103.

³⁶ TAMTÉŽ, sign. kn. PK 59, fol. 8v.

³⁷ Plátěná sukně, učesaná po obou stranách, popřípadě látka se lněnou osnovou a silným bavlněným útkem, někdy i hedvábná.

³⁸ Damaškový nebo kanafasový ženský oděv.

Pozůstalostní inventáře jsou přínosné především k poznání zařízení soudobé maloměstské domácnosti nábytkem, jeho četností a typologie. Soupis majetku Kateřiny Zwickerové ukazuje, že v Českém Brodě se na konci 18. století zajímavým způsobem mísily vlivy venkovského prostředí s módou a prvky přejímanými z prostředí vyšších, resp. nejvyšších společenských vrstev. Na jedné straně Zwickerovi vlastnili jen jednu skříň, ale většinu šatstva a dalšího textilu ukládali do různě velkých truhel, kterých Kateřina měla čtyři. Nádobí bylo uloženo po venkovském způsobu v misníku. Na druhou stranu zde nacházíme také parádní kus nábytku, který představoval nový šenkyš přejatý ze šlechtického prostředí, v němž bylo vystaveno patnáct skleněných pohárů a dvě karafy na víno a snad i dvacet dva „rozličných pivních sklenic“. Velmi překvapující může být počet sedacího nábytku a stolů – celkem zmíněný inventář eviduje dva „malý tvrdý šrajbtíše“, dále šest stolů, deset dubových židlí a tři zelené sesle. Kromě toho se dočteme mimo jiné i o černě potaženém kufru nebo o slunečních hodinách. Vybavení domácnosti doplňovaly jedny visací mosazné hodiny a druhé mosazné hodiny stojaté.

Co nás ovšem velmi zajímá, je soupis obrazů v domácnosti Kateřiny Zwickerové. Pozůstalostní inventář jich uvádí neuvěřitelných padesát osm kusů různých formátů (patrně drobnějších), ve většině s náboženskou tematikou (chybět samozřejmě nemohl sv. Josef, Panna Marie, Svatá Trojice, sv. Jan Nepomucký, ale i sv. Barbora, sv. František, sv. Prokop či čtrnáct svatých pomocníků, výjev Božího oka, Panna Marie Brněnská aj.). Kromě nich ale i čtrnáct drobných krajinomaleb („landšaftky“), dvanáct drobných reliéfů z vystříhaného papíru nebo jakési dva „květinové obrázky“ v hodnotě 10 krejcarů. Kromě nich zdobily stěny této domácnosti i dvě zrcadla, jedno velké i se zlaceným rámem.

Pokud se týče stolování, v pozůstalosti ještě nacházíme velké množství cínových předmětů (bez bližší specifikace), ovšem žádné keramické nebo porcelánové nádobí. Z tohoto, a především z inventářů nižších sociálních skupin je jasně patrné, že ještě na konci 18. století bylo i v královských městech zvykem stolovat z cínových talířů, stejně jako v době renesance a vrcholného baroka.

Anna Vejvodová ze Stromberku

Druhým velmi cenným a názorným pramenem k poznání života majetkových elit barokního Českého Brodu je pozůstalostní řízení³⁹ Anny Vejvodové ze Stromberku, rozené Havlátové († 27. 5. 1776 ve věku 62 let), manželky vladyky Jana Ignáce Vejvody ze Stromberku, radního Nového Města pražského. Společně s manželem jen v Českém Brodě vlastnila rozlehlý dvůr (čp. 146 – patrně největší v celém městě) na Pražském předměstí a polnosti – v souhrnné hodnotě 7675 zlatých.⁴⁰ Anna je zároveň velmi specifickým případem českobrodské měšťanky, protože její hlavní

³⁹ SOKA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. PK 54, fol. 140.

⁴⁰ TAMTÉŽ, sign. kn. PK 1, fol. 148. Ve dvoře k roku 1788 chovali 4 koně, 10 krav, 1 jalovici, 1 býka, 2 prasnice, 100 bachyní, 4 berany a 30 jehňat.

domácnost se nacházela v Praze. Konkrétně s rodinou svého manžela vlastnili dům U Vejvodů na Starém Městě pražském v Jilské ulici (čp. 353), kde také zemřela a pohřbena byla u kostela sv. Štěpána. Její životní úroveň byla tedy zásadně určována jejím sociálním postavením v pražské společnosti – jejím tchánem byl dlouholetý primátor Starého Města pražského⁴¹ a manžel byl pražským radním. Přesto z pozůstalostního inventáře zjišťujeme, že v Českém Brodě měli Vejvodovi luxusně zařízený byt, kam pravděpodobně častěji zajížděli. Bohužel v něm ale nenacházíme přehled Anniných šperků, které asi měla pochopitelně uloženy v pražském domě.

Stěny její českobrodské domácnosti zdobila řada obrazů, a to nejen s náboženskými náměty (obraz Panny Marie Tismické v červeném rámu, Panny Marie Pasovské, Panny Marie Bolestné, sv. Tekly – jmenovkyně její předčasně zemřelé dcery – v červeném rámu, sv. Salvátora za sklem v kovovém rámu a ze světských námětů jedna krajinomalba a jedna malba s výjevem turecké bitvy). Zvláště poslední dva jmenované světské výjevy jsou výrazem nejvyšší kulturní úrovně. Kromě nich mohlo zdejší stěny zdobit i dvanáct majolikových talířů, zmíněných v pozůstalostním inventáři na jiném místě.

Elitní postavení vejvodovské domácnosti se projevovalo i v počtu a typech přítomného nádobí, především cínového. Kromě dvaceti dvou talířů zde nacházíme i ozdobnou formu na pečení, polévkové mísy i jiné mísy různých velikostí, dvoupičetní konvice s hubičkou, tác na sklenice, slánku, svícny, lžice, a dokonce i „2 koflíčky na vejce“ a servírovací lžice. Kromě cínového nádobí vlastnila Anna i luxusní majolikový servis, skládající se z polívkové mísy, servírovací mísy a dvanácti talířů, zmíněných nahoře a doložených v prostředí barokního Českého Brodu jen u kategorie C. Vše posledně zmíněné svědčí o výsostné kultuře stolování v rodině Vejvodů, doplněné i o „*pres na servíty*“, napodobující plně stolování aristokratického prostředí. Všechny tyto předměty samy o sobě dokazují nejvyšší kulturní úroveň ze soudobých doložených českobrodských domácností.

Luxus českobrodského bytu rodiny Vejvodovy dokresluje i charakter přítomného nábytku. Na prvním místě inventář uvádí „6 stejných zeleným plátnem potažených seslí“, tedy polstrovaných křesel, a „2 malý vyšívaný sesličky“, tedy dokonce s ručně

⁴¹ Jan Václav Vejvoda zasedal dlouhodobě ve staroměstské městské správě (už od roku 1701 postupně písař Desetipanského úřadu, starší obecní, komisař při revizitaci tereziánského katastru v Prácheňsku, ředitel rybního úřadu, nejvyšší vachtmistr) a v městské radě a vrcholem jeho kariéry bylo císařské jmenování do funkce primátora Starého Města pražského 21. března 1745. Nastoupil ovšem v nelehké době válek o dědictví rakouské a válek s Prusy. V červenci následujícího roku ho za čtyřicet pět let služby městu a monarchii odměnila císařovna Marie Terezie povýšením do šlechtického stavu s predikátem „ze Stromberka“, což byl predikát jeho dědečka Daniela Jaroměřského ze Stromberka, jehož erb také získal. Zemřel v úctyhodném věku 79 let roku 1757 a pohřben byl v kryptě kostela sv. Martina. V Českém Brodě po něm dodnes zůstala pěkná památka, a to obraz sv. Františka Xaverského, který objednal a věnoval do zdejšího děkanského kostela sv. Gotharda a který se v presbytáři nachází doposud. Karel Jaromír ERBEN, *Die Primatoren der kön. Altstadt Prag*, Prag 1858, s. 197–213.

vyšíváním ozdobným ornamentem. Uvedenou majolikovou soupravu a možná i některé luxusní kusy cínového nádobí prezentovali Vejvodovi svým hostům v „měkkém flamírovaném“ šenkyši, přejatém ze šlechtického prostředí. Tento typ nábytku v Českém Brodě opět nacházíme jen u nejvyšší kategorie C, konkrétně u primátora Jana Ignáce Zwickera. Naopak přítomný převlékací paraván („španělská stěna“) byl mezi brodskými měšťany rozšířený.

Skupina B: vyšší střední třída (B1), nižší střední třída (B2)

Druhou sociální skupinu (B) můžeme dále vnitřně rozdělit na podskupinu B1 (kteřou zastupovali v Českém Brodě především zámožní řemeslníci a obchodníci, zasedající ve sboru konšelů) a B2 (velmi zjednodušeně je můžeme souhrnně označit za ostatní držitele městského práva).

Typickým pro tuto skupinu bylo četnější zastoupení předmětů široké každodenní potřeby, většinou vlastnili i několik jednotlivin umělecky opracovaných předmětů z náročnějších kovových a textilních materiálů, především malé soubory zdobených koflíků, talířů a drobností různého určení. Typickým rysem této skupiny domácností byla existence několika drobných šperků ze stříbra a doložené částky peněz v hotovosti. Tuto skupinu bychom mohli v souladu s kategorizací V. Bůžka rozdělit na pomyslné skupiny B1 a B2, tedy vyšší a nižší střední třídu, kde by dělicím znakem byla existence ojedinělých kusů stříbrných šperků a nádobí (prstenů, lžic nebo růženců), luxusního nábytku (především čalouněných křesel) a pochopitelně i větší částky peněz, případně i dluhopisy, uložené v uzamykatelných truhličkách. Oproti domácnostem z nižších sociálních kategorií zde nacházíme i cínové hladké svícny, noční lampičku a tácek s kratiknotem, které nalézáme i u řady radních, u některých ovšem absentují. K pohodlí paní domu přispíval i cínový nočník nebo měděné ohřívadlo do postele.

Jak ale uvidíme níže, i řada domácností střední třídy nevlastnila prakticky žádné šperky! Na druhou stranu byl Český Brod městem řemeslnicko-agrárního charakteru,⁴² kde díky úrodné půdě bylo zemědělství zásadním ekonomickým faktorem i ve střední vrstvě, včetně řady členů městské rady.

Jiří Příhoda

Jako první příklad vyšší střední vrstvy (B1) uveďme Jiřího Ferdinanda Příhodu, jehož domácnost ovšem vykazuje už prvky nejvyšší sociální skupiny C, jako například přítomnost porcelánového kávového servisu i luxusních cínových předmětů, dále dva koberce, velké množství obrazů a šatů z luxusních látek.⁴³ Na druhou stranu nevlastnil prakticky žádné šperky, resp. je pozůstalost neuvádí, a bydlel v drobném přízemním domě.

⁴² Viz Vladimír Jakub MRVÍK, *Otázka agrarity českých měst a městeček v raném novověku na příkladu Kouřimského kraje*, *Historická demografie* 37/2, 2013, s. 121–167.

⁴³ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. PK 54, fol. 143v.

Jiří byl synem českobrodského řezníka Jana Příhody, po němž roku 1740 zdědil přízemní celovárečný dům (čp. 23) na náměstí naproti presbytáři kostela sv. Gotharda a zde žil až do své smrti roku 1776, kdy objekt v hodnotě 350 zlatých připadl jeho švagrovi Jakubu Pokornému, ačkoliv Jiří měl syna Antonína Příhodu, zdržujícího se ovšem v Uhrách.⁴⁴ Osobně se musel primárně živit řemeslem, poněvadž vlastnil jen 7 ¼ strychu polí (cca 2 ha). Jinak byl ale vynikající hospodář, protože po něm nejen nezůstaly žádné dluhy, ale dokonce naopak svým dědicům zanechal pohledávky ve výši 500 zlatých, půjčených několika českobrodským radním.

Jiří své postavení radního královského města dával soudě podle inventáře patřičně na odiv, vlastnil sice jen dvoje šperky, ovšem jednalo se o sadu stříbrných přezek na opasek a poškozenou stříbrnou opaskovou záponu. Inventář naopak neuvádí žádný prsten, který bychom u jeho sociální kategorie mohli očekávat.

Určitý náznak osobní reprezentace nacházíme i ve výčtu nádobí – stříbrné nádobí sice nevlastnil žádné, ovšem cínového vysoký počet, včetně luxusně provedeného. Především nás upoutá šest talířů zdobených dekorativním ornamentem a šest dalších, zdobených literami JP (tj. Jiří Příhoda), které patrně nesloužily k běžnému stolování, na rozdíl od patnácti dalších. Ve výčtu se dokonce dočteme o polévkové „*dvouušní*“ míse a řadě dalších mís, včetně čtyř mís opět s monogramem držitele JP. Soupravu nádobí doplňovaly servírovací lžičky, dále cínový šálek na cukr, cínové slánky, a dokonce i cínový kalíšek na vejce a „*[d]žbáněk na kytky*“. Stolovací kultura u Příhodových byla skutečně na výjimečné úrovni soudě i podle porcelánového servisu pro podávání kávy, který jinak v Českém Brodě evidujeme jen u příslušníků kategorie C. Konkrétně se dočítáme o „*porculánových*“ miskách, koflíčku, pěti bílých hliněných „*caffee-šálcích*“, a dokonce i o malé konvičce na smetanu.

Jiřího osobní luxus plně dokresluje i značné množství nákladnějšího šatstva, mezi nímž se nacházel „*čajkový kammelhorový kabát*“ (tj. z velbloudí srsti) s kamizolou, dále „*kinkanková*“ kamizola, dokonce i kompletní souprava „*kakamušových*“ šatů, tedy set kalhot, kamizoly a kabátu, aksamitová (sametová) vesta, černé či namodralé punčochy, klobouk, štucl a další běžné kusy. Svůj sociální status dával Jiří Příhoda na odiv i nošením dvou paruk – jejich zmínka dokládá jejich běžné užívání u bohatých barokních českobrodských měšťanů (viz níže).

Díky pozůstalostnímu inventáři můžeme jít až do takových detailů, že radní Jiří Příhoda uléhal na červeném štrafovaném (pruhovaném) prostěradle, oděn do noční košile a noční bavlněné čepice v posteli s nebesy a firhaňky s tištěným vzorem. K osobní potřebě pána domu pak sloužila i taková věc jako cínový nočník, dřevěné klekátko nebo „*velká dubová konev na kořalku*“. Osvětlení v domě zajišťovaly tři cínové svícný a dvě přenosné svítilny.

Stejně jako u ostatních českobrodských obyvatel této sociální kategorie, i v domácnosti Jiřího Příhody nacházíme větší množství obrazů a opět takřka výlučně s náboženskými náměty. Nejcenějším obrazem byl „*Svatý Salvátor*“ pod

⁴⁴ TAMTÉŽ, sign. kn. III.7, fol. 311 et III.57, fol. 115.

sklem v hodnotě 1 zlatého, dále např. „*Svatá Corona*“, Panna Marie se sv. Janem Křtitelem, sv. Barbora, Svátá rodina, Oko Boží, malovaný krucifix a Bolestná Panna Marie. Kromě nich zde ale nacházíme i patrně světské náměty a kuriozity, konkrétně dva květované obrázky, dva vystřižované obrázky pod sklem, tři sádrové reliéfní obrazy a především čtyřicet „*rozličných papírových obrázků dílem za sklem, dílem bez skla*“.

Nadstandardní (vzhledem k českobrodským poměrům) byl i počet a typy Jiřího nábytku. Z nich zmiňme například „*6 dubových vykládaných židliček*“, patrně intarzovaných, zeleně polstrované křeslo, zmíněnou modrou postel s nebesy, několik truhel či klekátko. Opět se zde setkáváme s ukládáním předmětů do truhel i v prostředí královských měst a s přežíváním postelí s nebesy v měšťanském prostředí v 18. století, šaty už ovšem nebyly uloženy po venkovském způsobu v truhlách, ale v šatní almaře. Co ovšem teprve vytvářelo skutečný luxus, byl zánovní tyrolský koberec a druhý, starý koberec – koberce nemáme u žádného jiného českobrodského radního v této době doloženy.

Společenskému postavení radního Jiřího Příhody odpovídala i úroveň pohřbu, vyčíslená na závěr pozůstalostního řízení. Pohřeb vedl místní děkan, ovšem účastnil se ho také českobrodský kaplan a všichni čtyři kapucíni z brodského kláštera sv. Máří Magdalény. Funerální obřady pochopitelně doprovázela hudba (za níž pozůstalí zaplatili 5 zlatých 15 krejcarů) a zvoník zvonil dva dny na velký zvon děkanského kostela (za což bylo zapláceno nemalých 7 zlatých 30 krejcarů). Po pohřbu pozůstalí vystrojili i zádušní hostinu pro smuteční hosty, chudé a především literáty, kteří před pohřbem obcházel místní měšťany a zvali je k účasti na zádušní mši.

Jan Albrecht Šentál

Jako dalšího zástupce skupiny B1 uveďme Jana Albrechta Šentála z Kerska († 23. 12. 1762),⁴⁵ pocházejícího ze zdejší společensky asi nejvýše postavené (erbovní) rodiny.⁴⁶ Sám minimálně od roku 1730 kontinuálně zasedal v městské radě. Zemřel ve věku 61 let a pohřben byl v rodové kryptě v děkanském kostele sv. Gotharda. Po smrti svého otce zdědil rozlehlý dvorec (čp. 120) za Kouřimskou branou vedle potoka Šembery v hodnotě 600 zlatých a polnosti (cca 6,5 ha).⁴⁷ Ačkoliv pocházel z jedné z nejprestižnějších českobrodských rodin, on sám byl majetkově i společensky průměrnou osobou. Jeho pozůstalost tak odráží ideální vybavení domácnosti „průměrného“ českobrodského měšťana v 18. století. V jejím vybavení nacházíme obyčejné cínové nádoby a několik měděných hrnců, malou postel, třikrát „*židlici*

⁴⁵ TAMTÉŽ, sign. kn. III.57, fol. 105v.

⁴⁶ Byl vnukem zdejšího císařského rychtáře Jiříka Albrechta ze Šentálu a Kerska († 1685) a synem Jindřicha Albrechta († 1703), majitele domu čp. 27 na náměstí a dvorce na Kouřimském předměstí (čp. 120). Jeho strýc Vilém Albrecht ze Šentálu († 1710) byl dlouholetým českobrodským primátorem.

⁴⁷ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. III.3, fol. O19.

soukennou“, tedy patrně polstrované křeslo, a několik dřevěných židlí. Stěny jeho bytu zdobily i drobné závěsné obrázky v nízké ceně několika desítek krejcarů (tři za sklem, čtyři nezasklené).

Stejně jako jeho bratr Michal, i Jan Šentál vlastnil „*palici na paruky*“, což je opět dokladem rozšířené barokní obliby mužských paruk i mezi střední (zemědělskou) vrstvou venkovských měst v 18. století (viz Jiří Příhoda výše). Z osobních věcí zeměděleho Jana Šentála nás ovšem upoutá i stříbrná zápona v ceně 1 zlatého 20 krejcarů a „*kalendář stříbrem vykládaný*“, které zdědil syn Michal, stejně jako jedinou uvedenou pistoli.

V pozůstalostním inventáři se také pochopitelně vzhledem k agrárnímu zaměření zůstavitele setkáváme s množstvím zemědělského náčiní a obilí, ovšem v nijak hojném počtu, a s jedním sedlem s udidly.

Jan Šentál nebyl opravdu příliš zámožným člověkem. V pozůstalosti se nevyskytují žádné hotové peníze, naopak po něm zůstaly dluhy ve výši závratných 1500 zlatých oproti 726 zlatým pohledávek nevyplacených dědických podílů u Janových příbuzných. Zdá se, že Jan měl dokonce obavy i o zajištění svého pohřbu, poněvadž v závěti ustanovil, aby jeho pozůstalí prodali „*kožich dlouhý*“, přičemž utržené peníze „*obrácené býti mají... dílem na mše svatý a almužny*“ a rovněž „*kantorovi od funusu*“.

Eva Motyčková

Eva Motyčková pocházela přímo z Českého Brodu. Byla dcerou nepříliš zámožného řemeslníka Vojtěcha Vlacha. Roku 1756 uzavřela sňatek s obchodníkem Karlem Motyčkou († 13. 11. 1771) z Nového Města pražského, který se zde postupně vypracoval a zbohatl. Společně s manželem koupili výstavný patrový celovárečný dům (čp. 40) na jižní straně náměstí.⁴⁸ Zemřela jako bezdětná vdova 13. 11. 1771 ve věku 47 let. Majetek odkázala svým sourozencům.

Po úmrtí Evy Motyčkové se v její pozůstalosti našlo na hotovosti sice „jen“ 122 zlatých, ovšem zůstalo po ní veškeré zboží, se kterým obchodoval i její manžel. To představovalo závratný kapitál v hodnotě několika stovek zlatých a vedle běžného krámského sortimentu (hřebeny, pánské přezky, knoflíky, hrací karty, přibory, archy papíru) zde nacházíme i vcelku luxusní produkty (mosazné náušnice, korále falešných českých granátů, šňůrky falešných perel, velké množství látek včetně damašku, flanelu, hedvábí, barchanu⁴⁹, „*charchett*“ a modré látky protkávané zlatem, mušelinové šátky, tabák a káva).

Ačkoliv Karel Motyčka s podivem nezasedal v městské radě a nebyl vrcholným politickým představitelem Českého Brodu, dovoluji si jeho domácnost na základě pozůstalostního pořízení jeho vdovy Evy zařadit ještě do sociální kategorie B1 (především kvůli absenci zlatých předmětů a nižšímu počtu a kvalitě nádobí), byť se Motyčkovi očividně podle některých uvedených luxusnějších předmětů a imitací

⁴⁸ TAMTÉŽ, sign. kn. PK 57, fol. 356.

⁴⁹ Těž barchet. Jedná se o jednostranně česanou levnější bavlněnou textilií.

drahých šperků snažili napodobit životní styl a výbavu rodin ze skupiny C (především souprava pro přípravu a pití kávy, zlacené skleničky, dvě krajinomalby). Na prvním místě mě k tomuto kroku vede výčet Eviných šperků – jednalo se o perleťovou „pikslíčku stříbrem fasovanou“, drobný stříbrný řetízek, pět šňůrek perel a k nim do sady pár mosazných náušnic s bílými kameny a falešnými perlami, devět (!) šňůr českých granátů a k nim mosazné náušnice zdobené také českými granáty a naposledy mosazné náušnice s bílými a zelenými kameny. Na druhou stranu je třeba přiznat, že Eva nevlastnila žádný zlatý šperk, dokonce údajně ani prsten.

Pokud se zaměříme u Motyčků na nádobí, nenacházíme u nich ani výrazný počet, ani výraznou škálu druhů cínového nádobí. Upoutá nás sice polévková cínová mísa s třinácti talíři a především cínová „Caffee konvička“ a „Caffee mlejnek“;⁵⁰ ale to je vlastně vše. Na druhou stranu k reprezentaci rodiny před návštěvami jistě sloužily dvě skleničky zdobené zlatem a tři broušené skleničky. Ani ty se ovšem nemohly vyrovnat vybavení domácností zkoumané společenské skupiny C.

Také počty a typ obrazů plně koreloval s ostatními barokními domácnostmi vyšší střední vrstvy, ovšem jejich kvalita asi byla podprůměrná, soudě podle nízkých uváděných odhadních cen (9–24 krejcarů). Konkrétně se uvádí výjev sv. Jana Nepomuckého a sv. Antonína Paduánského, obraz Ježíška, sv. Barbory, Panny Marie, „Tajné trápení Krista Pána“, čtrnáct malých obrázků v rámečcích a obraz sv. Salvátora s pozlaceným penízem, který Eva Motyčková odkázala do nedalekého kostela v Tismicích. Už výše byly zmíněny dvě levné krajinomalby (tisky?), představující jediné světské výjevy.

U nábytku opět vidíme směs lidové kultury (modrá almara, obyčejné židle, truhly, „spizírna“) a vyšších městských vrstev (dvě kožená křesla, paraván, dubové intarzované klekátko), ovšem jeho počet byl velmi nízký.

Barbora Bernauerová

Propad mezi výše popsanou skupinou C a nižší střední vrstvou B2 představuje pozůstalost Barbory Bernauerové († 30. 10. 1727 ve věku 38 let),⁵¹ která především svými šperky dokazuje, že v době dětství a prvního manželství patřila do skupiny zdejší společenské elity, ale později postupně upadla do prostředí průměrných řemeslníků (v její domácnosti dokonce nenacházíme žádné obrazy).

Barbora pocházela z nejbohatších českobrodských rodin. Byla dcerou Jana Jelínka, který se díky své dravosti vypracoval z obyčejného mydláře na zdejšího císařského rychtáře (1714–1716) a který v době své smrti vlastnil ve městě hned čtyři domy,⁵² sama Barbora zdělila rozlehlé pozemky na Pražském předměstí.

⁵⁰ Podobné předměty k přípravě a podávání kávy zaznamenáváme i u některých jiných domácností českobrodských radních v době baroka. Kromě výše uvedených případů např. i u Josefa Petráka (SOKA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. PK 54, fol. 217) aj.

⁵¹ SOKA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. III.59, fol. 114v.

⁵² TAMTÉŽ, sign. kn. III.3, fol. Q1.

Poprvé se provdala za Františka Vokála, zdejšího radního a patrně nejzámožnějšího měšťana, vlastníka rozlehlé a výstavné tzv. Třebické hospody na náměstí (čp. 60). Po jeho smrti zdědila roku 1714 majetek v hodnotě 512 zlatých⁵³ a už jen pro dokreslení doplňme, že její syn Leopold Vokál z Budíkova zastával později ve městě také funkci císařského rychtáře. Podruhé se pak provdala za radního Jana Václava Bernauera, který zasedal v konšelském sboru kontinuálně od roku 1719 (až do své smrti roku 1748).

S výše nastíněným vysokým společenským a majetkovým prostředím ihned na začátku Barbořina pozůstalostního inventáře kontrastují její obrovské dluhy – celý její majetek byl odhadnut na 1446 zlatých, ovšem dluhy dosahovaly souhrnné částky 1529 zlatých. Na druhou stranu jejímu zázemí odpovídala přítomnost šperků, které v inventářích manželek obyčejných českobrodských řemeslníků nenacházíme. Konkrétně vlastnila šest šňůrek malých perel v celkové ceně 24 zlatých, devět zlatých dukátů za 36 zlatých, prsten se špičatým diamantem za 7 zlatých a „*obroučku zlatou s šmelcem malou*“ za 3 zlaté. Dále stříbrný pás, vážící 39 lotů (asi 700 gramů), a dvě stříbrné lžičky ještě po Janu Jelínkovi.

Ve zmiňované pozůstalosti nacházíme pochopitelně i výčet nábytku zemřelé Barbory Bernauerové – „*truhla velká zelená, almara na sklenice, stůl malý svírací a 4 židličky zelený, postel modrá pod nebesy s modrýma firhaňky a postel zelená bez nebes*“. Z tohoto výčtu můžeme usuzovat, že se jednalo o vybavení jediné místnosti, dokládající propojení funkce ložnice i jídelny, jak to známe jednak z renesančního měšťanského prostředí, jednak z prostředí venkovského (uspořádání světnice). Opět se zde setkáváme s ukládáním předmětů do truhel i v prostředí královských měst a přežívání postelí s nebesy v měšťanském prostředí v 18. století.

Zastavme se ještě u pozoruhodně shodné barvy veškerých kusů nábytku, totiž zelené. Informuje nás to o tom, že mobiliář byl v tomto prostředí polychromovaný a nejednalo se o mořené dřevo. Zajímavostí, jinak ale jistě rozšířenou i v českobrodském prostředí, je „*cihlička měděná*“, tedy patrně ohřívadlo do postele.

Podskupina B2 – nižší střední vrstva

Do této skupiny podle získaných údajů patřila asi drtivá většina drobných řemeslníků-zemědělců. V jejich vlastnictví sice nacházíme rozmanité typy nábytku, včetně misníků, postelí s nebesy a hned několika almar a truhel, ale na druhou stranu tyto osoby vlastnily minimum nádobí, většinou jen jednu sadu oblečení a pravděpodobně žádné šperky – ukazuje se, že zdejší ženy se nemohly ozdobit ani prstenem, maximálně měly k dispozici jednu korále. Předmětní měšťané na rozdíl od předchozí skupiny ani nezasedali v městské radě. Do této skupiny ovšem patřily často také vdovy z vyšších vrstev, které po smrti svého manžela-živatele zažívaly značný hospodářský propad, pokud se znovu neprovdaly (viz Anna Gugumusová).

⁵³ TAMTÉŽ, sign. kn. III.3, fol. P3.

Anna Gugumusová

Jednou ze zástupkyň této sociální skupiny byla Anna Gugumusová († 13. 11. 1761), vdova po zdejším radním (od roku 1738) Janu Gugumusovi († 1754).⁵⁴ Anna byla ještě za života svého manžela sociálně i majetkově velmi dobře situovaná – společně totiž vlastnili výstavný patrový dům čp. 61 na náměstí. Ten ovšem na stáří, roku 1760, prodala a za 230 zlatých koupila přízemní polovárečný domek čp. 83⁵⁵ na druhém konci českobrodského náměstí a sedm strychů polí (= 2 ha). Zůstali po ní čtyři dědicové, vlastní děti Jan, Vojtěch, Ludmila a Gothard, zároveň ovšem také 297 zlatých dluhů.

Nás ale zajímají především položky v pozůstalostním inventáři. Opět v něm nacházíme značné množství cínového nádobí (třicet kusů talířů a mísy), vystavené na odiv patrně v uváděném misníku, nebo např. „*kotlík měděnej malej na ryby*“. Samozřejmě v Annině vlastnictví nacházíme běžné položky jako např. starý stůl, deset kusů peřin, ale jako v případě i jiných českobrodských rodin z této sociální kategorie i čtyři „*židlice starý sukem potažený*“, tedy patrně polstrovaná křesla. A opět (viz Barbora Bernauerová výše) se zde setkáváme s položkou „*cihlička stará*“; patrně je tím míněno ohřívadlo do postele.

V její domácnosti nacházíme také standardně několik obrazů, výlučně s náboženskou tematikou (velký a malý obraz sv. Anežky, tři obrazy Panny Marie, obrazy Nejsvětější Trojice, sv. Anny, sv. Jana). Za jednu z nejzajímavějších položek inventáře je ovšem možno považovat „*postel s nebesy*“. Co je ovšem u Anny Gugumusové velmi pozoruhodné, je skutečnost, že pozůstalost neuvádí žádné její šperky, a to ani náušnice nebo prstýnek.

Zuzana Ferstová

Pozůstalost zemřelé Zuzany Ferstové, dříve Procházkové, rozené Příborské († 1. 12. 1727 ve věku 30 let)⁵⁶ nám ukazuje příklad předměstské domácnosti, která patrně představuje přechod mezi skupinami A a B2 (na jedné straně nízký počet stolního nádobí, ložního prádla i oblečení, na druhé straně vlastní domek a velké množství nábytku). V době smrti žila se svým druhým manželem v přízemním rohovém domě na Pražském předměstí (čp. 159), který původně patřil jejímu muži Vavřinci Procházkovi.⁵⁷

Snad poněvadž se jednalo o mladé manželství, neobsahuje pozůstalostní inventář mnoho kusů uváděných předmětů. Nacházíme zde pochopitelně cínový talíř, cínovou slánku, cínovou konvici „*pinetní*“, měděný kotlík na ryby a ložní prádlo. Cenný je

⁵⁴ TAMTÉŽ, sign. kn. III.57, fol. 119v. V zápisu je omylem uvedena jako Ludmila Gugumusová, příslušná matrika zemřelých (SOA v Praze, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál – Středočeský kraj, sign. Český Brod 06, pag. 158) i pozemková kniha (SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. PK 57, fol. 214 et 215) ji ovšem jednoznačně identifikují jako Annu.

⁵⁵ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. PK 57, fol. 214.

⁵⁶ TAMTÉŽ, sign. kn. III.59, fol. 70.

⁵⁷ TAMTÉŽ, sign. kn. III.59, fol. 67.

také přehled zanechaného Zuzanina oblečení, který obsahuje tyto položky: jediný kabátek „*tykytovej žlutej*“⁵⁸, bílý čepec s červenou a zelenou pentlí, „*sukně modrá čajková*“⁵⁹, šněrovačka „*porterová*“ a dlouhá „*čajková*“ kamizola, patrně po Vavřinci Procházkovi. Jako jediný její šperk jsou uvedeny „*korály červený s šípkem stříbrným*“.

Nesmírně detailní a vzácný je pak přehled nábytku, který plasticky ukazuje vybavení analyzované domácnosti. V přehledu se uvádí zelená truhla, dvě zelené židličky, dlouhá stolice se zábradlím, zelená almárka, nová zelená postýlka, zelená police na šaty a velká postel s nebesy s modrými závěsy. Opět se zde setkáváme s ukládáním předmětů do truhel.

Celkově tato domácnost potvrzuje premisu, že standardy bydlení v prostších československých rodinách korelovaly s bohatším venkovským prostředím a městské se zde nenásilně prolínalo do venkovského.

Vojtěch Hájek

Případ Vojtěcha Hájka († 11. 1. 1763 ve věku 54 let)⁶⁰ je velmi specifický, poněvadž za svého života patřil mezi velmi dobře situované měšťany, bezpochyby minimálně ze skupiny B1. Poznat majetkové poměry rodiny Vojtěcha Hájka jen z pozůstalostního inventáře by bylo zavádějící, poněvadž těsně před svou smrtí Vojtěch prodal svůj dům (čp. 108) na Kouřimském předměstí své nevlastní dceři a spolumatelce Kateřině a jejímu manželovi Janovi Ignáci Zwickerovi za 600 zlatých.⁶¹ Inventář ovšem obsahuje jeho osobní věci, a tak si můžeme učinit představu o vybavení jeho domácnosti. Z oblečení zde nacházíme jen kabát „*skořicové barvy*“, druhý kabát zelený, bílou kamizolu⁶² podšitou kůží a druhou kamizolu, klobouk, boty a dvoje spodky. Očividně se tedy jednalo o velmi prosté oblečení, korespondující se skromným výčtem Vojtěchova nábytku – čteme o posteli pro dvě osoby v ceně 4 zlatých 30 krejcarů a menší posteli z ořechového dřeva, opět se setkáváme s tzv. španělskou stěnou, dále starým psacím stolem („*šrajbtiš*“), bílým kulatým stolem a třemi dubovými židlemi. Co je ovšem na vybavení Vojtěchovy domácnosti překvapivé, je absence obrazů, jinak běžných i v nužnějších rodinách. U Hájků se podle pozůstalosti nacházel jediný (!) obraz, a to „*Pastor bonus na skle*“.

Jen pro zajímavost uvedme, že k dispozici máme i pozůstalost Vojtěchovy první manželky Rozálie Hájkové, dříve provdané Vokálové († 1749).⁶³ Zůstaly po ní jedny

⁵⁸ Tykyt je staré pojmenování pro taft, tedy lehkou hedvábnou nebo polohedvábnou látku z Orientu.

⁵⁹ Čajk je pevná bavlněná látka.

⁶⁰ SOKA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. III.57, fol. 117.

⁶¹ TAMTÉŽ, sign. kn. PK 57, fol. 362v.

⁶² Kamizola je druh oděvu. Jedná se o krátký kabátek bez rukávů, který se k nám dostal z Francie. Původní kamizoly v 16. století byly vypasované a mohly mít rozparky. Později měla kamizola knoflíky a nosila se často rozepnutá tak, aby byl dobře vidět pas nositele.

⁶³ Nejprve byla vdaná za Martina Vokála, majitele hospodářské usedlosti čp. 108 na Kouřimském předměstí v ceně 400 zl. (SOKA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. III.3, fol. R15). Podle údajů v tereziánském katastru patřilo roku 1715 ke dvoru 40 strychů polností (tj. 11,5 ha). Příliš

zlaté náušnice (což už samo o sobě svědčí pro vysoký majetkový status), jeden mušelínový šátek a několik nespécifikovaných šatů. Co se týče obrazů, inventář uvádí pouze pět blíž neurčených kusů. Kromě nich zde ovšem nacházíme i větší zrcadlo a především tzv. „špaňhelskou zed“, tedy převlékací paraván. Dále inventář zachycuje dva stoly, jednu almaru, bílou spížirnu, dvě truhly a jeden psací stůl, zvaný „šrajbtiš“.

Skupina A: chudí obyvatelé města, vdovy, vdovci a podruzi

V těchto domácnostech vlastnili lidé pouze předměty nutné pro uspokojení jejich základních životních potřeb, tj. obyčejné stolní nádoby (dokonce i ze dřeva!), prostý oděv, minimum ložního prádla, základní kusy nábytku a základní zemědělské nebo řemeslné nářadí. Nenacházíme u nich žádné šperky a prakticky ani obrazy.

Dorota Holečková

Typickou představitelkou této sociální skupiny byla vdova Dorota Holečková († 5. 10. 1750 ve věku 65 let), která žila jakožto vdova už na výminku.⁶⁴ Její domácnost proto odpovídala svým velmi skromným vybavením tomuto stavu. V jejím vybavení nacházíme jednu dubovou almaru, dva stoly, moučnici, jednu sadu ložního prádla, kotel na praní prádla a běžné zemědělské náčiní. Dorota nevlastnila žádný obraz, stejně tak u ní nenacházíme zmínku o nějakém případném šperku. Na druhou stranu ale disponovala velmi slušným vdovským hospodářstvím, čítajícím konkrétně šest (!) prasat, dvě krávy a drobnou drůbež.

Anna Marčínová a Tomáš Krejza

Anna Marčínová († 18. 1. 1734 ve věku asi 50 let) vlastnila malý domek (čp. 116) na Kouřimském předměstí.⁶⁵ Kromě spodního prádla jí patřila jedna červená šněrovačka a tři sukně (modrá, čajková a „krandraška“). Její domácnost byla vyzdobena celkem deseti obrazy, což je vcelku vysoký počet, ovšem jejich specifikaci inventář neuvádí. V jejím pozůstalostním inventáři nacházíme rozdělení peřin na tzv. svrchnice a spodnice, což odkazuje na obecně známou věc, že v raném novověku lidé spali na spodních peřinách a přikrývali se druhou horní peřinou. Její chudobu plně dokresluje skutečnost, že nevlastnila žádný kus cínového nádobí, jen převážně blíže neuvedené množství nádobí hliněného, a dokonce i dřevěného (!) v hodnotě 48 zlatých – u jiných sociálních skupin se v barokním Českém Brodě s dřevěným nádobím v inventářích nesetkáváme.

dlouho zde ovšem nehosподаřil, poněvadž už v březnu 1728 předčasně ve věku třiceti pěti let zemřel. Vdova Rozálie se krátce nato znovu provdala za zdejšího měšťana Vojtěcha Hájka, majitele čp. 44. Podle jejího pozůstalostního inventáře byl dvůr čp. 108 společně s polnostmi odhadnut na 3000 zl., kromě toho na něm ovšem vážly dluhy a nevyplacené podíly ve výši 907 zl. SOKA Kolín, AM Český Brod, sign. kn. III.57, fol. 1nn.

⁶⁴ TAMTÉŽ, sign. kn. III.57, fol. 17.

⁶⁵ TAMTÉŽ, sign. kn. III.59, fol. 120v.

Ze stejného roku pochází i pozůstalostní inventář po zemřelém Tomáši Krejzovi⁶⁶ († 5. 11. 1734 ve věku asi 63 let). Vlastnil sice dům na náměstí v hodnotě 300 zlatých, ale jeho domácnost byla, alespoň podle pozůstalostního inventáře, velmi strohá. Našli bychom v ní dvě dřevěné almary pro uložení šatstva, jinak se vše ukládalo v truhlách (celkem pěti), z nichž dvě byly dokonce uzamykatelné. Skromné cínové nádoby bylo opět uloženo a vystaveno v misníku. Rodina také pochopitelně disponovala souborem peřin (celkem dvanáct) a stejně jako v případě Anny Marčínové nacházíme u Krejzů rozdělení peřin na tzv. svrchnice a spodnice. Na druhou stranu ani v jednom z uvedených případů nenajdeme v jejich vlastnictví žádný šperk, u Tomáše Krejzy dokonce ani jediný obraz!

Michal Šentál

Zcela specifický je případ zdejšího staršího rychtáře Michala Šentála (Schöntala) z Kerska († 29. 1. 1754 ve věku 59 let).⁶⁷ Michal Šentál sice pocházel ze zdejší společensky asi nejvýše postavené rodiny, ale on osobně představuje případ značně neúspěšného a patrně i neschopného jedince. Byl totiž vnukem zdejšího císařského rychtáře Jiříka Albrechta ze Šentálu a Kerska († 1685) a synem Jindřicha Albrechta († 1703), majitele domu čp. 27 na náměstí a dvorce na Kouřimském předměstí (čp. 120). Jeho strýc Vilém Albrecht ze Šentálu († 1710) byl dlouholetým českobrodským primátorem. Jeho nevlastní otec byl František Bázler, purkrabí ve službách Lichtenštejnů na panství Škvorec. Michal byl pohřben v rodové hrobce přímo v kostele sv. Gotharda, což byla opět u obecního rychtáře anomálie. Po smrti otce sice zdědil dům čp. 27 na náměstí v hodnotě 800 zlatých, ale zároveň celý život generoval nezvládnuté dluhy. Roku 1748 proto dům prodal a přestěhoval se do podnájmu, patrně na radnici. Když zemřel, zůstaly po něm dluhy ve výši 430 zlatých. Z vlastního majetku připomíná pozůstalostní inventář jen stůl, truhlu a šatstvo, resp. i dvě pistole. Kromě nich zde ovšem můžeme číst i „*palice na paruky*“ a „*španihelská stěna*“, tedy převlékací paravan. Tento skromný záznam nám ovšem opět potvrzuje logický předpoklad, že v době baroka nosili českobrodští výš postavení muži paruky. Tím ovšem není jistě možné generalizovat, že by rychtáři ve venkovských královských městech běžně nosili paruky – v tom byl Michal patrně výjimkou. Osobně předpokládám, že u něho souvisí tento zvyk se sociálním prostředím, ve kterém se narodil, než s prostředím, do kterého na konci života upadl.

Závěr

V předložené studii jsem analyzoval přibližně dvě desítky pozůstalostních inventářů z prostředí města Český Brod z období 18. století a na jejich základě rozdělil zdejší měšťanské domácnosti do tří (resp. čtyř) sociálních skupin a ty dále vnitřně charakterizoval podle kvality i kvantity uváděných předmětů

⁶⁶ TAMTÉŽ, sign. kn. III.59, fol. 137v.

⁶⁷ TAMTÉŽ, sign. kn. III.57, fol. 68v.

Hlavním rysem nejbohatších domácností bylo především vlastnictví množství bohatě zdobených předmětů ze zlata a stříbra, honosného nábytku, čalounů, zlatem a stříbrem zdobeného módního oděvu. Zmíněné zlaté předměty byly většinou umělecky provedené výrobky typu náušnic s perlami, šperků s českými granáty, prstenů, konkrétně např. prsten s reliéfem sv. Jana Nepomuckého; stříbrné šperky zase reprezentovaly i sady náramků, stříbrných křížků na řetízcích, růženců se zavěšenými stříbrnými přívěšky. V případě Českého Brodu sem můžeme zařadit skutečně jen minimum domácností, podle všeho ojedinělé rodiny nejvyšších politických představitelů (primátorů, císařských rychtářů).

Druhou sociální skupinu (B) jsem dále vnitřně rozdělil na podskupinu B1 (členové městských rad) a B2 (ostatní držitelé městského práva). Typickým pro skupinu B1 bylo četnější zastoupení předmětů široké každodenní potřeby. Zástupci této skupiny většinou vlastnili několik jednotlivin umělecky opracovaných předmětů z náročnějších kovových a textilních materiálů, především malé soubory zdobených koflíků, talířů a drobností různého určení. Typickým rysem této skupiny domácností byla existence několika drobných šperků ze stříbra a doložené částky peněz v hotovosti. Oproti domácnostem z nižších sociálních kategorií zde nacházíme i cínové hladké svícny, noční lampičku a tácek s kratiknotem, které nalézáme i u řady radních, u některých ovšem absentují. K pohodlí paní domu přispíval i cínový nočník nebo měděné ohřívadlo do postele.

Do skupiny B2 podle získaných údajů patřila asi drtivá většina obyvatel drobných českobrodských řemeslníků-zemědělců. V jejich vlastnictví sice nacházíme rozmanité typy nábytku, včetně misníků, postelí s nebesy a hned několika almar a truhel, ale na druhou stranu tyto osoby vlastnily minimum nádobí, většinou jen jednu sadu oblečení a pravděpodobně žádné šperky – ukazuje se, že zdejší ženy se nemohly ozdobit ani prstenem, maximálně měly k dispozici jednu korále. Do této skupiny ovšem patřily často také vdovy z vyšších vrstev, které po smrti svého manžela-živitele, pokud se znovu neprovdaly, zažívaly značný hospodářský propad.

Poslední sociální vrstvu (skupina A) tvořili chudí obyvatelé města, vdovy, vdovci a podruzi. V těchto domácnostech vlastnili lidé pouze předměty nutné pro uspokojení jejich základních životních potřeb, tj. obyčejné stolní nádobí (dokonce i ze dřeva!), prostý oděv, minimum ložního prádla, základní kusy nábytku a základní zemědělské nebo řemeslné nářadí. Nenacházíme u nich žádné šperky a prakticky ani obrazy.

Summary

In Czech historiography, especially since the 1990s, the study of the social history of early modern society and the history of material culture has come to the forefront of scholarly interest. One of the possible ways to do research into the history of everyday life and social history is to analyse the furnishings of bourgeois households. Surprisingly, however, in fact only a minimum has been devoted to bourgeois households in the Baroque Period. Therefore, this probe into the conditions of the Baroque Český Brod can help increase the general understanding of the culture and everyday life of royal towns

in Bohemia in the period after the Battle of the White Mountain. A versatile and, moreover, nowadays well-elaborated source regarding the topic in question is the records created in connection with inheritance proceedings, especially the decedent's estate inventories.

In this study, approximately two dozen estate inventories from the town of Český Brod from the 18th century were analysed on the basis of which the local bourgeois households were divided into three (or four) social groups and further characterised internally based on the quality and quantity of the listed objects.

The main feature of the richest households was primarily the possession of a multitude of richly decorated objects made of gold and silver, sumptuous furniture, upholstery, and fashionable clothing adorned with gold and silver. The gold objects mentioned were mostly artistically crafted products such as earrings with pearls, jewellery with Bohemian garnets, rings, e.g., a ring with a relief of St. John of Nepomuk; silver jewellery comprised sets of bracelets, silver crosses on chains, or rosaries with silver pendants. In the case of Český Brod, we can include only a minimum of households, apparently a few isolated families of the highest political representatives (mayors, imperial advocates).

The second social group (B) was further subdivided into subgroups B1 (city councillors) and B2 (others entitled to hold the right to town law). Typical of the B1 group was a more frequent presence of objects of general everyday use; the families usually owned a few individual pieces of artistically worked objects made of more sophisticated metal and textile materials, especially small sets of decorated cups, plates and trinkets of various purposes. A typical feature of this group of households was the existence of a few small pieces of silver jewellery and documented amounts of cash. Contrary to households in lower social categories, we also find plain pewter candlesticks, a bedside lamp and a tray with snuffers, which are also found in households of a number of councillors, but not in all. A pewter chamber pot or copper bed warmer contributed to the comfort of the lady of the house.

According to the searched data, the B2 group consisted of the vast majority of the population of small artisans-farmers in Český Brod. Although we do find a variety of furniture types in their possession, including cupboards, beds with canopies and several closets and chests, on the other hand, these people owned a minimum of tableware, and often owned only one set of clothes and probably no jewellery. Local women do not seem to have been able to adorn themselves with a ring, at most having only one set of beads at their disposal. This group, however, often included upper-class widows who, unless they remarried, experienced a significant economic downturn after the death of their breadwinner husband.

The last social stratum (group A) consisted of the poor inhabitants of the town, widows, widowers and lodgers. In these households, people owned only the items needed to satisfy their basic necessities of life, i.e., ordinary tableware (even made of wood!), simple clothing, minimum bedding, basic pieces of furniture and basic agricultural or craft tools. We find no jewellery and practically no paintings in these households.

MATERIÁL

První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911)

MICHAL PLAVEC

Michal Plavec, The first flights of heavier-than-air airplanes in the Nymburk region (1910–1911)

Jan Kašpar, the first Czech pilot of heavier-than-air airplanes, first introduced himself to the public in the Nymburk Region at the military training ground in Lysá nad Labem on 7 August 1910. It was his fourth public air show after his flights in Pardubice, Hradec Králové and Jaroměř (Josefov). A week after the Lysá nad Labem flight, he famously flew in front of tens of thousands of spectators in Prague's Prosek. Along with Jan Kašpar, his cousin Eugen Čihák, who took his first public flight on 16 July 1911 in Lázně Poděbrady, is also rightly counted among the pioneers of aviation in the Lands of the Bohemian Crown. Jan Kašpar returned to the Nymburk Region, but this time it was truly unplanned. He was supposed to fly from Pardubice to Jičín, but got lost on the way and had to make an emergency landing near Kostomlaty nad Labem on 13 October 1911. He managed to refuel and flew back over Nymburk, through which he wanted to fly to Jičín, but got lost again. When he found out that he was flying over Kolín, he decided to fly back to Pardubice and refuel. Shortly before landing, however, he crashed heavily near the Pardubice airport at Jesničánky.

Keywords

Aviation, origins of aviation, Lands of the Bohemian Crown, Nymburk, Jan Kašpar, Eugen Čihák, 1910–1911

Někdy se autor vrací ke studiím, které napsal již před několika lety, neboť se objeví nové informace, jež naše dosavadní poznatky zpřesňují. Takovým případem je i starší studie *První Ikarové nad Nymburskem* z roku 2011.¹ V jedné z podkapitol byly popsány veřejné vzlety a vůbec lety prvního českého aviatika Ing. Jana Kašpara a jeho bratrance Eugena Čiháka v letech 1910 až 1912 na Nymbursku. V poslední době se podařilo dohledat nové údaje k těmto letům, zvláště unikátní a dosud opomíjená fotografie jednoho z prvních Kašparových veřejných vzletů, u Lysé nad Labem 7. srpna 1910. Nebyla úplně neznámá, ale spíše pozapomenutá. V této souvislosti je třeba si znovu připomenout, co se 7. srpna 1910 v Lysé nad Labem a 13. října

¹ Michal PLAVEC, *První Ikarové nad Nymburskem*, Vlastivědný zpravodaj Polabí 40, 2009, s. 29–67. První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku jsou popsány na s. 55–65. Vlastivědný zpravodaj Polabí má v roce 2009, ale fyzicky byl vydán až na počátku roku 2011.

1911 u Kostomlat nad Labem odehrálo. K vůbec prvnímu veřejnému vzletu Eugena Čiháka v červenci 1911 se naše dosavadní znalosti nerozšířily, ale přesto ho připomeneme, abychom měli mozaiku aviatických počinů nad Nymburskem ucelenou.

Připomeňme pouze, že jako první aviatik české národnosti vzletl v letadle těžším vzduchu v zemích Koruny české Ing. Jan Kašpar 16. dubna 1910.² O několik měsíců později, při svém čtvrtém veřejném vzletu, se objevil první český aviatik v Lysé nad Labem. Předtím létal veřejně pouze 19. června 1910 v Pardubicích, 3. července 1910 v Hradci Králové a 24. července 1910 v Josefově (Jaroměř).³ Méně známé je, že jako první důstojník rakousko-uherské armády vzletl v letadle těžším vzduchu již 27. listopadu 1909 Emanuel Quoika, rodák z Horních Beřkovic.⁴

Veřejný vzlet Ing. Jana Kašpara v Lysé nad Labem

Kvůli uspořádání vzletu v Lysé nad Labem bylo v tomto městě založeno aviatické družstvo, jehož předsedou byl stavitel František Maglen, místopředsedou statkář Arnošt Fišer, pokladníkem náměstek lyského starosty (místostarosta) a majitel realit František Vodák a jednatelem majitel Slovanské cestovní kanceláře v Praze Oldřich Doležal.⁵

Pořadatelé měli šťastnou ruku při volbě termínu konání veřejného vzletu, neboť počasí v neděli 7. srpna 1910 umožnilo vzlet letadla. I tak měl ale Ing. Jan Kašpar namále, neboť povětrnostní podmínky ležely na hraně možností tehdejších letadel. Novináři připomínali, že jeho lety na cvičišti u Lysé nad Labem omezoval boční vítr. Ovšem jeho větším nepřítelem se stal úřední šiml. Hlavně česky psané noviny nenechaly aktivity mladoboleslavského hejtmanství bez povšimnutí. Ani redaktoři německých novin, kteří jinak nebyli prvnímu aviatikovi české národnosti příliš nakloněni, neboť stranili letcům německé národnosti, nezůstali stranou dění.

K čemu vlastně tehdy došlo? Před každým veřejným vzletem museli první aviatici prokázat své umění ovládat letadlo těžší vzduchu před komisí z příslušného hejtmanství. Tím bylo v případě Lysé nad Labem to mladoboleslavské. Obvykle den předem měl aviatik vzletnout před takovou komisí, která měla posoudit, zda veřejný vzlet povolí, nebo zakáže.

Více k této události přinesly Národní listy: „*Nejvíce pospíšila si slavná úřední komise, které dopřáno kromě do jiných věcí mluvit také do letu, což pro dnešní produkci pana inž. Kašpara stalo se osudným. Komisi tu vyslalo okresní hejtmanství v Mladé Boleslavi a delegovalo do ní pp. komisaře Fráňu a dra. Kalouska, k nimž připojil se dnes i místodrž.*

² Blíže k počátkům letů letadly těžších vzduchu srov. Pavel SVITÁK, *První český letec inženýr Jan Kašpar a začátky českého letectví*, Pardubice 2003.

³ Blíže TAMTÉŽ, s. 59–63.

⁴ Österreichische Staatsarchiv/Kriegsarchiv (dále jen OeStA/KA), Nachlässe und Sammlungen, NL563 (A. B), Emanuel Quoika: Errinerungen an den Anfang der Luftschiffahrt mit dem Aeroplan in Oesterreich-Ungarn wie es mir als Hauptmann des Feldkanonenregiments Nr. 6 in Wien als ersten Fliegeroffizier in Oesterreich-Ungarn erging.

⁵ P. SVITÁK, *První český letec inženýr Jan Kašpar*, s. 63.

rada p. Schabka. Z techniků v ní byli vrchní stavební rada Skulina z Prahy, stavební rada Dlabac a inž. Zajíc. Komise dlela v Lysé již od soboty a diktovala p. inž. Kašparovi, vítězi z bojiště pardubického, královéhradeckého a jaroměřského — zkušební let. V sobotu k němu nedošlo, protože pršelo, a když komise naléhala na něj i dnes dopoledne, kdy váł silný vítr, prohlásil p. inž. Kašpar dobrácky: 'Bodejť, já svůj stroj nyní rozbiju a až se sem dostaví odpoledne obecnstvo a k večeru se vítr utiší, nebudu mít na čem lítatí' a letiště opustil.

Slavná úřadní [sic] komise nedala se však jen tak hladce odbýti a na zkoušce trvala dále. Dostavila se na letiště po třetí již krátce po poledni, a když našeho skrz na skrz již prozkoušeného a vyzkoušeného aviatika dlouho marně čekala, padla i slova, že 'dnešní lítání se prostě zakáže'. Konečně po 4. hodině odpolední objevil se p. inž. Kašpar u lože přichystané pro arcivévodu Karla Františka Josefa, který se však nedostavil, našel úřadní komisi a slavně jí prohlásil, že na zkoušku před ní nepoletí. A když si komise na svém požadavku neústupně trvala a jednotliví její členové, zejména techničtí znalci různá slova pronášeli, sáhl milý náš aviatik do kapsy, vytáhl z ní a komisi přečetl místodržitel'ský výnos ze dne 5. srpna t. r. čís. 16.206, kterým se p. inž. Kašparovi dává pilotské vysvědčení, v němž se mu sděluje:

'... na základě zkoušky, úřadně dne 16. června t. r. v Pardubicích provedené, jste způsobilým k řízení a vedení aeroplánu a zprošťujete se dalšího průkazu způsobilosti, jaký stanoven je článkem 5. odst. A) prozatímních pravidel pro pořádání veřejných vzletů, vydaných nařízením c. k. místodržitelství pro království České ze dne 5. února t. r.'

Tableau ... Než slavná komise úřadní ani nyní nechtěla se vzdáti požitku zkušebního letu, a když náš aviatik se k ní nijak neměl, vytáhnuta židle — křeslo — z arcivévodské lože, k ní si klekl na zemi do Písku písař a psán protokol, ve kterém aviatikovi diktovalo: 'let smí býti jen přímý, žádná zatáčka a přes železniční trať se nesmí letěti'.'⁶

Němečtí novináři ovšem byli přesvědčeni, že chyba nebyla pouze na straně úřední komise, ale hlavně na straně pořadatelů, kteří jako místo vzletu vybrali vojenské cvičiště. To nebylo nic neobvyklého, neboť vojenská cvičiště a dostihová závodíště patřila k nejčastějším místům prvních vzletů letadel těžších vzduchu. Letiště totiž nebyla žádná, kromě pardubického a plzeňského, která měla ovšem také své limity. Od ostatních míst se lišila v podstatě pouze tím, že u nich byly vybudovány na stálo hangáry s příslušným zázemím. To v ostatních městech, včetně hlavního, v Království českém chybělo. Redaktor Prager Tagblatt připomněl, že zvolená plocha byla příliš krátká a nebezpečná v tom, že byla ohraničena ze dvou stran železničními tratěmi a z jedné silnicí. Les kryl vybranou plochu proti větru pouze ze tří stran, zatímco čtvrtá, jež byla pro vzlety nejdůležitější, nebyla kryta vůbec. To pak představovalo pro prvního českého pilota značné potíže. Zvláště, když jako v neděli 7. srpna 1910 váł boční vítr.⁷

⁶ Aviatik inž. Kašpar v Lysé nad Lab. Komisioností úřadní stížený let, Národní listy č. 217 z 8. srpna 1910, s. 2.

⁷ Schauflug Kaspars in Lissa, Prager Tagblatt Nr. 217 vom 8. August 1910, Mittag-Ausgabe, s. 4.

I čeští novináři si byli vědomi, že plocha ke vzletu nebyla vybrána zrovna vhodně: „*Za letiště zvolena dnešní vzlet pořádajícím družstvem část vojenského cvičiště podél lesa mezi železniční tratí pražskou a tratí z Lysé do Staré Boleslavi a připomínáme předem, že p. inž. Kašpar při volbě tohoto místa nebyl přítomen a neměl ani žádného podílu. Podél lesa upraveno rozsáhlé dlouhé hlediště, rozdělené ve tři prostorné díly, na jejichž pokraji [sic] směrem k letišti postaveny jednoduché tribuny a lože. Směrem k lesu zaujaly své stanoviště četné stánky k občerstvení obecnstva, ze kterých nejvíce obklopován byl hojně zásobený stan p. Kleinhampla z Prahy.*“⁸ Připomeňme, že v těchto místech se dnes nachází dostihové závodiště v Lysé nad Labem. Oním panem Kleinhamplem byl zřejmě Václav Kleinhampl, majitel obchodu s koloniálním zbožím, lahůdkami a vínem a vinárny U zlatého hroznu Na Perštýně 15 (č. p. 349-I) v Praze.⁹

Když Ing. Jan Kašpar podepsal příslušné protokoly komisi, zavládlo mezi ním a jeho spolupracovníky napětí, zda se vůbec poletí. Zatímco ho někteří kvůli větru varovali, že by vzlétnout z důvodu bezpečnosti neměl, Ing. Kašpar rezolutně prohlásil, že s ohledem na počet obecnstva poletí.

Vzlet byl stanoven na šestou hodinu odpolední, ovšem davy návštěvníků se nacházely na cvičišti již po třetí hodině, kdy na nádraží v Lysé nad Labem přijel rychlík z Prahy. Redaktoři předpokládali, že v „ohražené“ prostora se mezi pátou a šestou hodinou odpolední nacházelo 18 až 20 tisíc diváků. Jak bývalo častým zvykem, ne všichni zvědavci si zakoupili vstupenky, neboť „*několik tisíc diváků nakupilo se také podél silnice u hangaru na letišti*“. Vůbec, čeští novináři psali nadšeně o hojně účasti. Návštěvníci se na místo kromě železnice dopravovali také jinými dopravními prostředky: „*Velký počet obecnstva přijel na povozech, zejména z polabských osad, a viděti bylo i hromadné výpravy i na vyzdobených vozech žebřinových.*“¹⁰

Co nám o letu prozrazují čeští novináři, v tomto případě patrně Vilém Heinz, který spolu s Jaroslavem Kalvou z Národní politiky patřil k nejvýznamnějším motoristickým a aviatickým novinářům své doby: „*[...] když dosud trpělivé obecnstvo [...] k 6. hodině zatleskalo, dal vytáhnouti aeroplan před hangar, zatočil vrtulí, vhoupl se do sedátka a rozjel stroj. Bylo 6 hodin 30 vteřin. Kolečka aeroplanu rozjela se po sypkém písku, zadní vzneslo se záhy volně do výše a krátce za ním odtrhla se od země i obě přední: aeroplán za potlesku obecnstva letěl vlnitým pohybem a vznesl se do výše 5–6 metrů. Výše nemohl, protože byl komisí diktovaným přímým letem za 40 vteřin — u konce dráhy. Aviatik hladce přistál a po obrácení aeroplanu vrátil se s ním krátkým letem k hangaru.*

Po půlhodinové, obecnstvu ohlášené přestávce p. inž. Kašpar vsedl znovu do aeroplanu a v 7 hod. 5 m. 8 vteř. stroj se rozjel, vznesl do malé výše a blížil se již

⁸ Aviatik inž. Kašpar v Lysé nad Lab., s. 2.

⁹ Vojtěch KRAUS, *Adresář královského hlavního města Prahy a obcí sousedních*, Praha 1910, s. 572.

¹⁰ Aviatik inž. Kašpar v Lysé nad Lab., s. 2.

ke konci letiště železniční tratí, v místech těch ohraničeného. Náhle neočekávaně nastal v obecenstvu rozruch a překvapení, které propuklo v jásot: aeroplán zahnul před koncem letiště v pravo [sic] a mžikem byl ve výši asi 25 metrů, vysoko nad dráty podél železniční trati a blízko u nich. Bylo zřejmo, že náš aviatik k vůli obecenstvu zapomněl na úřední protokol, na svůj podpis a že nemyslí ani na slíbenou — pokutu a že míří dále přes trať, kde by se byl v letu obrátil a na vlastním letišti mistrnými svými výkony provedl 'volnou plavbu'. Ve výši 25 metrů za jásotu obecenstva narazil však na silný postranní proud větru, který aeroplánem zakymácel tak prudce, že se zdálo, že jej překlopí. Pan inž. Kašpar mžikem změnil směr letu, zahnul v levo [sic] a neprodleně a rychle, ale přes to hladce, snesl se ještě na letišti. Vyhoupnuv se z aeroplánu, sám jej obrátil a již zase uháněl vzduchem ve výši asi 5 metrů k hangaru. Přistál u konce loží a krátce na to hasičská trubka oznámila zakončení letu.

Obecenstvo, které bedlivě stopovalo vše, co dělo se v letišti od prvých hodin odpoledních a snahu a námahu pana inž. Kašpara plně a vděčně ocenilo, uspokojeno klidně se rozcházelo. Velká jeho část vrhnula se na letiště, obklopila ze zvědavosti aeroplán, který za obrovského návalu přece však byl rychle a hladce dopraven do hangaru.¹¹

Německý redaktor k tomuto veřejnému vzletu podotkl, že Ing. Jan Kašpar vzlétl na cvičišti u Lysé nad Labem dokonce čtyřikrát. Průměrně létal mezi 40 a 50 vteřinami ve výšce kolem deseti metrů. Při posledním letu se dostal až do výšky kolem dvaceti metrů, ale za lesem ho strhl poryv větru, takže měl co dělat, aby šťastně přistál. Oproti českým novinářům německý tisk podotkl, že Ing. Kašpar létal na letadle Blériot XI s motorem Anzani 24 koňských sil, a připomněl, že tento motor se zdá být českému aviatikovi příliš slabý, a proto si objednal v továrně Austro-Daimler ve Vídeňském Novém Městě výkonnější letadlový motor, čtyřválec o výkonu 40 koňských sil a o hmotnosti kolem 80 kilogramů.¹²

Masarykovy noviny Čas byly v hodnocení lyské podívané zdrženlivější i příkřejší. Jejich redaktor či dopisovatel totiž napsal, že „vzlet inž. Kašpara v Lysé n. L. včera skoro znemožnilo naprosto nepříznivé počasí, zvláště pak silný vítr. Přece však odhodlal se mladý aviatik k vzletu, ovšem, vzhledem na okolnost, letěl jen rovně asi 1 km ve výši 10–30 m., pak přistál, obrátil se a tímž způsobem letěl zpět. To opakoval šestkrát, takže obecenstvo, jehož sešlo se asi 15.000 osob, plně bylo uspokojeno. Podotknouti nutno, že tento způsob létání byl mu přímo nařízen, a sice hejtmanstvím v Ml. Boleslavě, o čež hlavní 'zásluhu' má stav. r. Dlabač. Opatření toto nezdá se nám dost logickým. Buď je možno létat, nebo není možno. Nějaké kompromisy nejsou na místě“.¹³

K bontonu doby patřilo, že při každé takové akci novináři pečlivě vyjmenovávali, kdo vše byl přítomen ze společenské smetánky, do níž se řadili i vyšší důstojníci rakousko-uherské armády a úředníci. Ve výčtu od německých novinářů stáli na prvním místě majitel loučenského panství princ Alexander Jan Vincenc

¹¹ TAMTÉŽ.

¹² *Schauflug Kaspara in Lissa*, s. 4.

¹³ *Aviatika*, Čas č. 217 z 8. srpna 1910, s. 4.

Thurn-Taxis a jeho berlínský příbuzný princ Max Thurn-Taxis, kteří oba přijeli na cvičiště automobily značky Mercedes. Novináře fascinovalo, že berlínský Thurn-Taxis má místo čísla na poznávací značce automobilu „velkou“ korunu. Spolu s nimi přijela i hraběnka Maria-Theresia „Gegina“ Schlick, rozená Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst, švagrová prince Alexandra Jana Vincence Thurn-Taxise a vdova po hraběti Erweinovi Franzovi Schlickovi, majorátnímu pánu schlickovského fideikomisu Kopidlna a Staré Hradý.¹⁴

Z vyšších důstojníků se na cvičišti nacházeli velitel 11. českého hulánského pluku (11. Böhmisches Ulanenregiment) se stálou posádkou v Pardubicích plukovník rytíř Sigismund von Micewski, velitel jeho 1. divizionu major Paul Lemaic von Pasan-Brdo a velitel jeho 2. divizonu podplukovník princ Felix zu Schwarzenberg z libějovické větve.¹⁵

Z představitelů civilní správy se na místě nacházeli mladoboleslavský okresní hejtman místodržitelství rada Silvester Schapka, stavební rada Jan Dlabáč a komisař František Frána z mladoboleslavského hejtmanství, koncipista Dr. Kalousek z Prahy, místodržitelství vrchní inženýr Theodor Skulina, který byl pověřencem českého místodržitelství v otázkách aviatiky, a adjunkt Zajíc. Pražský Český klub automobilistů zastupovali Dr. Krása, Ing. Možný, profesor Lachner, císařský rada Zdenko Kruliš a také závodník Vincenz Barthell z Třeboně. U něho novinář poznamenal, že je nadšený pro aviatiku a že si koupil letadlo typu Blériot.¹⁶

Němečtí i čeští novináři svorně podotkli, že vedoucím letů byl v Lysé nad Labem přítel Ing. Kašpara z Pardubic profesor pardubické reálky a akademický malíř Jindřich Kopfstein a startérem právě aviatický elév Vincenc Barthell.¹⁷

Pokud se zastavíme u Barthella, příliš úspěšný jako aviatik nebyl.¹⁸ Letadlo, a to havarované letadlo Blériot XI, výrobní číslo 22, si koupil někdy v té době od Emanuela Quoiky, prvního rakousko-uherského důstojníka, který v něm vzlétl na Simmeringer Heide 25. listopadu 1909 jako první důstojník rakousko-uherské armády. Letadlo zakoupil Quoika za 18 000 francouzských franků, výcvik ho stál 2000 francouzských franků a za dopravu letadla do Vídně zaplatil 2500 korun. Havarované letadlo prodal se ztrátou 14 000 korun „panu Bartlovi z Pardubic“.¹⁹

¹⁴ *Schauflug Kaspars in Lissa*, s. 4.

¹⁵ TAMTĚŽ. Dále srov. *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine für 1911*, Wien 1910, s. 828.

¹⁶ *Schauflug Kaspars in Lissa*, s. 4.

¹⁷ TAMTĚŽ. Dále srov. *Aviatik inž. Kašpar v Lysé nad Lab.*, s. 2.

¹⁸ K osobě Vincence (Čeňka) Barthella a jeho letům-neletům srov. Pavel SVITÁK, *100 let aviatiky v Čechách. Češi a Slováci v historii letectví*, Letectví a kosmonautika Speciál 12, Praha 2010, s. 19–20.

¹⁹ OeStA/KA, Nachlässe und Sammlungen, NL563 (A. B), Emanuel Quoika: Erinnerungen an den Anfang der Luftschiffahrt mit dem Aeroplan in Oesterreich-Ungarn wie es mir als Hauptmann des Feldkanonenregiments Nr. 6 in Wien als ersten Fliegeroffizier in Oesterreich-Ungarn erging.

Pro novináře Národních listů, jímž nebyl zřejmě nikdo jiný než Vilém Heinz, to ovšem nebyl úplný konec, neboť závěrem svého článku napsal: „*Tím náš úkol na letišti také ukončen a neprodleně uháněli jsme v 'Laurin-Klementu', p. Urbanem, majitelem Grandhotelu v Hradci Králové, ochotně nám propůjčeném, po silnici přes Lysou k nádraží. Ve spoustě povozů a návalu obecenstva 'uháněli' jsme však tak hlemýždí rychlostí, že jsme opravdově a soucitně vzpomínali na majitele svěřeného nám krásného moderního vehiklu, kdy se dočká jeho návratu.*“²⁰ Připomeňme, že Jaroslav Urban skutečně vlastnil v té době královéhradecký Grandhotel na tehdejší Jiříkově třídě²¹ a 11. června 1909 si zakoupil automobil Laurin & Klement F.²²

První veřejný vzlet Eugena Čiháka v Poděbradech

Poděbradská produkce se měla původně konat 2. července 1911. Čihák měl tehdy letadlo D s motorem Darracq. Bylo dopraveno do tohoto lázeňského města již v pátek 30. června 1911, ale cestou na železnici bylo poškozeno. Z Pardubic byl narychlo dopraven motor Anzani o výkonu 35 koní, který však neměl dostatečný výkon. Před zkušebním komisařem Theodorem Skulinou se mu ale nepodařilo vzlétnout. Letecký den proto bylo nutné odložit o dva týdny. Čihák letadlo převezl znovu do Poděbrad, kde ho důkladně opravil. O této epizodě ovšem Eugen Čihák v pamětech cudně mlčí.²³

Plánovaný a odložený veřejný vzlet Eugena Čiháka v Poděbradech se ale vůbec nemusel uskutečnit. Měl totiž velké problémy s tříválcovým motorem Anzani. Ještě v pátek 14. července 1911 vzlétl v Pardubicích ke zkušebnímu letu: „*Letoun se mi pořád snášel k zemi, protože motor netáhl, a já nevěděl proč. Přistál jsem, dojel k boudě a řekl bratrům: 'Musíme alespoň zjistit, jaký to má tah.' Motorovou zkoušku jsem prováděl způsobem, abych to řekl co nejšetrněji, poněkud primitivním. Jeden provaz jsem přivázal ke konci letounu, druhý jsem omotal kolem stromu a oba provazy jsem spojil mincířem. Mincíř — kdo by to náhodou nevěděl — je závažná váha s hákem, na jaké se váží například pytle s brambory. Měl jsem vyzkoušeno, že mincíř ukazuje 'váhu' 120 kg, pracuje-li motor správně. Teď ukazoval 80 kg a to bylo málo. Hledal jsem znova, ale ani teď jsem žádnou chybu nenašel. Celý motor jsem už nemohl znovu rozebrat, protože na pozítrek, tj. na neděli 16. července, měl jsem ohlášen veřejný vzlet v Poděbradech. Byl to můj první letecký den a první letecký den v Poděbradech vůbec, a proto mi na něm obzvláště záleželo. Utěšoval jsem se, že to nějak dopadne a že mi snad příznivý vítr pomůže do vzduchu. S trochou štěstí aviatik tenkrát musel počítat.*“²⁴

²⁰ Aviatik inž. Kašpar v Lysé nad Lab., s. 2.

²¹ Antonín KVASNIČKA – Josef ŘEZÁČ – Vojtěch VALÁŠEK (edd.), *První dodatek k adresáři král. věnn. města Hradce Králové. Úplný adresář obce Pražsko-předměstské*, Hradec Králové 1911, s. 71.

²² Archiv společnosti Škoda Auto Mladá Boleslav, Sbírká evidenčních knih, nejstarší kniha podle zákazníků.

²³ P. SVITÁK, *První český letec inženýr Jan Kašpar*, s. 110.

²⁴ Evžen ČIHÁK – František GEL, *Jak jsem létal a padal*, Praha 1957, s. 65–66.

Jak vzpomínal na poděbradský veřejný vzlet samotný aviatik: „*V sobotu dopoledne jsme letoun dopravili do Poděbrad a udělali jsme hangar z plachty, kterou Hugo zakoupil. V neděli bylo krásné počasí. Vzlet byl stanoven na 3. hodinu odpoledne, pořadatelem podniku byl Sokol. Obecenstva přišlo velmi mnoho, ale vítr žádný, a já byl rád, že obecenstvo projevuje živý zájem o letoun, i když stojí na louce. Dělal jsem tedy, jako bych chtěl lidem poskytnout podívanou na letoun zblízka, a toužebně jsem čekal, až a zda se zvedne alespoň vánek. Ke čtvrté hodině začal na štěstí foukat větřík. Zatlačil jsem s bratrem letoun na začátek louky proti větru, bratr natočil motor a já jsem startoval. Šlo to dobře a na druhém konci louky jsem byl už ve výši 50 metrů. Začal jsem dělat zatáčku, a to pro jistotu doleva, protože na pravé straně bylo Labe, stromy a roští. Zatáčka šla dobře, ale jak mi šel vítr do zad, letadlo začalo klesat k zemi, neboť motor neměl dostatek síly. Nebyla to pěkná produkce, protože byla poměrně krátká, ale obecenstvo přijalo sdělení, že let je pro poruchu motoru ukončen, velmi vlídně. Lidé, z nichž většina, ba zdrcující většina, viděla letoun po prvé, tleskali a byli spokojeni. Když se lidé nabažili prohlídky letounu, rozmontovali jsme ho a dopravili na dráhu, na vagon, který ho odvezl do Pardubic.*“²⁵

Velmi povzbudivě o poděbradském prvním veřejném vzletu referovaly i Národní listy: „*Eugen Čihák, o jehož usilovné práci jsme často referovali, vystoupil právě veřejně v neděli v Poděbradech, kde i před četným obecenstvem osvědčil to, co zasvěcenci už dříve věděli — že jest aviatikem odvážným, i obratným, jehož zdar byl oddalován neuvěřitelnou přímo ‘smolou’, kterou měl se svými motory. Odvahy vyžadovala nedělní produkce nemalé, neboť vál silný vítr. Přes domluvy přátel E. Čihák startoval o půl 7. hod. več. a provedl čtyři lety v trvání 3–4 minut. Obecenstvo, mezi nimi i posl. Hráský, odměnilo mladého aviatika bouřlivým potleskem. Přejeme panu Čihákovi, aby nedělní úspěch byl začátkem řady dalších, větších a větších.*“²⁶

A jak to nakonec dopadlo s Čihákovým motorem? Bratr Eugena Čiháka Hugo odjel do Paříže, aby se poohlédl po nějakém výkonnějším. Zakoupil zde osmiválcový motor ENV, ale ani on se neukázal být pověstnou trefou do černého. Zabudovali ho sice do letadla a Eugen s ním létal zkušební lety, ale spokojen nebyl. Stěžoval si na to, že musel neustále letět na plný plyn, neboť jakmile ubral, motor netáhl. Čihák se z tohoto důvodu nemohl účastnit leteckých dnů a nakonec mu nezbylo nic jiného, než se vypravit do Paříže a poohlédnout se po novém motoru. Pořídil si tam sedmiválcový rotační motor Gnome Omega o výkonu 50 koňských sil, který ovšem nebyl na skladě, a Čihák proto musel tři týdny počkat, než ho pro něj vyrobili. Čas využil k tomu, že se s tímto typem motoru v továrně důkladně seznámil a naučil se ho udržovat a v případě potřeby opravovat. K němu zakoupil i vrtuli typu Chauvier. Za motor utratil 10 tisíc francouzských franků, za náhradní díly dva tisíce, za vrtuli 600 franků a za ricinový olej, jímž se motor mazal, dalších 800 franků.

²⁵ TAMTÉŽ, s. 66.

²⁶ *Eugen Čihák šťastně debutuje*, Národní listy č. 197 z 19. července 1911, s. 4.

Eugen Čihák si motor nesmírně pochvaloval: „*Gnome pracoval nádherně a ve vzduchu šel tak klidně, až jsem žasl. Dřívější motory totiž trásly celým letadlem. Gnome měl jen jednu nevýhodu: rotací motoru byl vháněn olej a vystřikoval výfukovým ventilem. Vrtule pak rozprášený olej házela na mne. Když jsem přistál, byl jsem pokaždé kropenatý od čepice až po pás. Musel jsem si zhotovit chrániče proti oleji. Truhlář Jenda Svoboda si ihned po mém příjezdu z Paříže vyrobil šablonu vrtule Chauvier a udělal jich do zásoby několik, protože jsem počítal s rozbitím.*“²⁷

Možná někomu bude připadat toto exposé až příliš zdlouhavé a odbočující od tématu. Není tomu tak, neboť dalším, v pořadí teprve druhým veřejným vzletem Eugena Čiháka byl až ten jičínský 15. října 1911. Podle původních plánů zde měl Eugen Čihák létat s bratrancem Ing. Janem Kašparem, což by bylo vůbec poprvé. K tomu bohužel nedošlo, neboť Ing. Kašpar chtěl z Pardubic letět do Jičína již v pátek 13. října 1911. Cestou však zbloudil a musel nouzově přistát u Kostomlat nad Labem. Co vše tomu předcházelo a jakou to mělo dohru, se pokusíme načrtnout v následujících řádcích.

Nouzové přistání Ing. Kašpara u Kostomlat nad Labem

Druhé přistání Ing. Jana Kašpara na Nymbursku rozhodně samotný aviatik neplánoval. Vše bylo dílem náhody. Připomeňme, že tehdy první aviatci nelétali podle kompasů, zřídka podle map a k orientaci využívali vodních toků a železničních tratí. Pokud nebyli s krajinou pod nimi důkladně seznámeni a viditelnost nebyla zrovna skvělá, nezřídka docházelo k omylům v navigaci. To se přihodilo i Ing. Janovi Kašparovi 13. října 1911, a ač tento let skončil havárií, patřil k jedněm z největších výkonů prvního českého aviatika. Nebudeme ale předbíhat sled událostí.

O jeho letech velmi obsírně referovaly české noviny, zvláště Národní listy a Národní politika. Ing. Jan Kašpar měl totiž létat spolu s bratrancem Eugenem Čihákem na veřejném dni v Jičíně. Proto se rozhodl do Jičína letět. Nepředpokládal, že by mu přelet nějakých šedesáti kilometrů mezi těmito dvěma východočeskými městy činil nějaké problémy.

Ing. Jan Kašpar vzlétl 13. října 1911 v půl dvanácté z pardubického letiště. Po dvou obletech letiště dosáhl výšky 400 metrů a v ní zamířil směrem nad Bohdaneč. Ač byla místy lehká mlha, bez problému dolétl až nad Nový Bydžov. Tam ovšem mlha zhoustla a od té doby neměli v Pardubicích o prvním českém aviatikovi žádnou zprávu. Museli vyčkat až do čtvrté hodiny odpolední, kdy dorazil na letiště telegram z Kostomlat nad Labem, v němž žádal Ing. Kašpar, aby mu dovezli benzin.

Mezitím „*obecenstvo v Jičíně, které bylo zpraveno o startu v Pardubicích, netrpělivě očekávalo zprvu letce, a když se neobjevoval, aspoň zpráv o něm. Hodina mijela za hodinou a zpráv nebylo. Obecenstva zmocňovaly se obavy, podporované pověstmi o vážné nehodě inženýra Kašpara, jenž při přistání prý poškodil stroj i utrpěl poranění. Pověsti tyto nebylo možno dosti rychle ani vyvrátit, ani potvrdit.*“

²⁷ E. ČIHÁK – F. GEL, *Jak jsem létal a padal*, s. 67–68.

Novinář podotkl, že přibližně ve stejné době jako telegram do Jičína přijel doprovodný automobil, „jehož posádka ztratí aviatika s [sic] očí a nemohouc se ani doptati jeho stopy marně křížovala krajem“.²⁸

O cestě automobilu mám přímou zprávu od jednoho z účastníků, Kašparova mechanika Františka Novotného. Na příhodu vzpomínal s odstupem času, a tak některé události, které popisuje, například časové údaje, nemusejí odpovídat skutečnosti: „V 11. roce dělal přelet od Jičína. Ráno o půl sedmé hodině přímým směrem až k Novému Bydžovu, tam přiletěl do velké mlhy tak, že ztratil směr a uhnul k Nymburku a u Kostomlat přistál na poli. Odtamtud nám telefonoval do Jičína, by jsme mu přivezli benzin. My jsme ho doháněli autem, které řídil Evžen [sic] Čihák. Starý pan Kašpar a já, když jsme přijeli do Jičína, tam nám sdělili, že se pan Ing. Kašpar nalézá u Kostomlat na poli a že mu máme přivést benzin, jak dojedeme do Jičína. Jedem z Jičína do Nymburku a starý pan Kašpar došel na poštu se optat telefonicky, kde se nalézá pan Ing. Kašpar, tam mu dali okamžitou zprávu, že se pan Ing. Kašpar nalézá v Pardubicích. U Kostomlat si sehnal benzin z Nymburku a že se pustil místo do Jičína k Pardubicím. V Pardubicích byl brzy, ale náhodou se dostal nad Jesničanky, a když se obracel zpátky na cvičiště, udělal rychlou zatáčku a letěl přímo dolů, když byl asi 10 m od země, v tom Ing. Kašpar vyskočil z aera na zem a tím se děsně udeřil na hlavu a žebra a zůstal nehybně ležet. Hned přispěchavší obecnost přivedlo jej k životu, totiž umyli ho studenou vodou. V tom přispěchal s koníkem pan Silberstein, známý řezník z Jesničan. Pana Ing. Kašpara naložil na vozík a odvezl na Veselku. Tam byli okamžitě přivoláni lékaři. Nemoc nehrozila nebezpečím. Po krátké nemoci létal dále.“²⁹

Co se vlastně událo u Kostomlat nad Labem? Neocenitelné svědectví zprostředkovala Marie Zlatníková z Kostomlat nad Labem čp. 230 v dopise Národnímu technickému muzeu v Praze z 27. září 1985. Upřesnila, že Ing. Kašpar přistál na poli, které neslo tehdy pomístní název Na Kopanině a teprve později, po scelení, získalo nový pomístní název Na Skřemeně. Marie Zlatníková vyvrátila novináři a publicisty tradovaný názor, že Ing. Jan Kašpar získal benzin od kolemjedoucího náhodného motocyklisty. Ve skutečnosti to bylo od mlynáře pana Mácala z Rozkoše, který mu benzin osobně dovezl. Samotná Marie Zlatníková, které tehdy bylo šest let, nebyla vlastnímu přistání letadla přítomna, ale její maminka a její sestra si takovou událost nenechaly ujít. Marie Zlatníková údaje čerpala ze zápisků místního písmáka Františka Vaňka, jehož osobní fond je sice uložen ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, ale zrovna tuto událost se prozatím nepodařilo dohledat,

²⁸ Inž. Kašpar křížuje nad východními Čechami a ulétne na 120 km, Národní listy č. 284 z 14. října 1911, s. 5.

²⁹ Archiv Národního technického muzea (dále ANTM), Bittnerova sbírka (Letecký archiv), inv. č. 95, Ing. Jan Kašpar (1883–1927) I., Opis poznámek pana Novotného, truhláře z Hradiště na Písku u Pardubic, který pomáhal stavěti Ing. Janu Kašparovi létadlo [sic], s. 7. Novodobější opis je také TAMTĚŽ, inv. č. 98, Ing. Jan Kašpar (1883–1927) IV., Fr. NOVOTNÝ, Počátky aviatiky p. Ing. Kašpara, s. 6–7.

neboť tento fond zatím není zpracován.³⁰ Kromě krátkého zápisu v kronice kostomlatské římskokatolické fary se k této události kromě svědectví Marie Zlatníkové nepodařilo nic dalšího dohledat z místních, kostomlatských zdrojů. Ostatně, ani zápis ve farní kronice nepřináší nic převratného: „*Dne 13. října [1911] přistál známý český aviatik ing. Kašpar z Pardubic se svým aeroplanem na panském poli u Kostomlat. Objevení jeho mělo v zápětí [sic] obrovský shon zvědavců.*“³¹

Ing. Jan Kašpar později vyprávěl, že se v houstnoucí mlze nad Novým Bydžovem, kde ztratil orientaci, rozhodl letět západním směrem. Nakonec se zorientoval až ve chvíli, kdy před sebou poznal věž zámku v Lysé nad Labem. V tomto toku vyprávění připustíme, že se Kašpar spíše orientoval podle dominantní věže kostela Narození svatého Jana Křtitele, která je dobře viditelná, zatímco věž zámecké kaple je z ptačího pohledu pranepatrná.³²

Zajímavé je ale svědectví paní Zlatníkové, že „*pohlednice se prodávaly ve třech obchodech a podle zápisků p. Františka Vaňka se prý dostaly až na Balkán. Totiž, v té době projížděli naši obcí a také se zastavovali dobrovolníci z Ameriky, kteří jeli na pomoc rodné vlasti. Slávek Petráček, který měl otce obchodníkem, jim na památku nosil tyto pohledy. Ostatní občané jim dávali, co bylo doma.*“³³

Okolnosti kolem opožděného odeslání telegramu z Kostomlat nad Labem do Pardubic vylíčil jeden z novinářů, zřejmě Vilém Heinz: „*Přistáv u Kostomlat a zorientovav se, chtěl inž. Kašpar pokračovat v letu do Jičína. Jat obavou, aby neměl nedostatek benzínu, poslal hocha z diváctva s telegramem o benzin na nádraží do Kostomlat s prosbou přednostovi stanice, aby telegram vypravil do Jičína. Opomenul však hochovi dáti telegrafní poplatek; přednosta odmítl depeši vypraviti a vrátil hocha pro peníze. Tím ztraceno ovšem hojně času a inž. Kašpar se odhodlal pokračovati v letu do Jičína se svou zásobou benzínu.*“³⁴

Ing. Jan Kašpar bez větších problémů odstartoval z pole u Kostomlat nad Labem a rozhodl se, že poletí do Jičína. Měl jistotu, že nad Nymburkem zvolí správnou železniční trať, která ho dovede do Jičína. Zmýlil se však a z Nymburka letěl podél tratě do Kolína. Když si uvědomil svůj omyl, rozhodl se rovnou pokračovat v letu nad pardubické letiště. Již tehdy se odhadovalo, že Ing. Jan Kašpar, jenž létal před nouzovým přistáním u Kostomlat nad Labem jednu hodinu, mohl ulétnout kolem

³⁰ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem (dále SOKA Nymburk), Vaněk František (1901–1999), nezpracovaný fond. Za informaci děkuji Mgr. Martinovi Matouškoví ze SOKA Nymburk.

³¹ SOKA Nymburk, Farní úřad Kostomlaty nad Labem, Pamětnice farní 1901–1996, pag. 17. Za informaci děkuji Mgr. Igorovi Votoupalovi ze SOKA Nymburk.

³² *Cesta inž. Kašpara po východních Čechách*, Národní listy č. 284 z 14. října 1911. Večerní vydání, s. 2.

³³ ANTM, Bittnerova sbírka (Letecký archiv), inv. č. 95, Ing. Jan Kašpar (1883–1927) IV., dopis Marie Zlatníkové z Kostomlat nad Labem čp. 230 Národnímu technickému muzeu v Praze z 27. září 1985. Zaevidováno v podatelně 28. září 1985 pod číslem jednacím 52/85.

³⁴ *Inž. Kašpar křížuje nad východními Čechami*, s. 5.

jednoho sta kilometrů. Jak popisoval záměry Ing. Kašpara dobře informovaný novinář: „*Maje benzin startoval k dalšímu letu — první to vzlet v Čechách mimo letiště — do Jičína o půl čtvrté. V houstnoucí mlze ztratil směr po druhé a místo k Jičínu letěl ke Kolínu. Poznav tento pod sebou, rozhodl se pokračovati do Pardubic. Tam vzíti kompas, který při odletu ráno pokládal za zbytečný, a letět znovu do Jičína.*“³⁵

Vůbec informace toho dne byly velmi zmatené. Paradoxně ve chvíli, kdy dorazil telegram do Jičína, že Ing. Kašpar nouzově přistál u Kostomlat nad Labem, a jeho spolupracovníci odjeli do Kostomlat, již letěl do Pardubic, či jak si původně myslel, do Jičína. Novináři se dokonce domnívali, že Ing. Kašpar bude v letu z Kostomlat nad Labem pokračovat až v sobotu 14. října 1911. To již ale nebylo možné.³⁶

Když přilétl Ing. Jan Kašpar nad Pardubice, „*způsobil nemalou sensaci [sic] objeviv se nad letištěm. Opisuje několik kruhů sestupoval. V prudké poslední zatáčce se letadlo sřítlo [sic]. Prudkým nárazem těžce poškozeno. Inž. Kašpar utrpěl poranění na žebrách, která přítel jeho dr. Kučera prohlásil za lehká*“. MUDr. Jaromír Kučera odhadoval dobu léčení na deset dní. Zranění označil za lehká, což ale nebylo v tomto případě úplně správné označení. Možná že se snažil, aby zprávy o těžkém zranění prvního českého pilota nevyvolalo nežádoucí odezvu.³⁷ Zdravotní stav českého aviatika zajišťoval tehdy snad každého, proto o něm novináři podrobně zpravovali, a dokonce uváděli, kdo všechno se za zraněným aviatikem zastavil. Kromě MUDr. Kučery léčil Ing. Kašpara také MUDr. Thein.

Očitý svědek O. Klein z Prahy líčil novinářům, jak „*bylo před 5. hodinou, když se objevilo létadlo, které ovšem překvapilo. Ale přece jeho objevení přineslo úlevu, neboť odpoledne už vznikaly obavy o osud inženýrův. Snášel se klidně dolů; v tom v poslední už zatáčce se najednou létadlo postavilo skoro na hlavu a prudce sjelo dolů. Byl to hrozný okamžik! Inž. Kašpar — jak jsem slyšel — byl chvíli v mdlobě, záhy však nabyl vědomí a na vozíku s koněm, jenž přijel k místu neštěstí, se nechal dovézt do Pardubic*“.³⁸

Samotný Ing. Kašpar se domníval, že nehodu způsobil „*asi prasknutím drátu, buď ovládacího výškové kormidlo, nebo upevňující křídla. Rozhodně však nebylo příčinou selhání motoru, po kterém ostatně by pravděpodobně se byl inž. Kašpar dostal šťastně k zemi klouzavým letem, kdežto při poruše výše zmíněné jest aviatik bezbranný*“. Podle stejného novináře si Ing. Kašpar uvědomoval vše, co se odehrálo, než upadl do bezvědomí. Vypravuje si, „*že pustil volant a že se pevně chytil 'věže,' t. j. trojúhelníkové konstrukce, v níž kotví dráty nesoucí křídla. To bylo jeho štěstí. Tak unikl smrti! Prudkost nárazu možno posouditi z toho, že troskami nosníků mu byly úplně rozedřeny šaty*“.³⁹

³⁵ *Cesta inž. Kašpara po východních Čechách*, s. 2.

³⁶ TAMTĚŽ.

³⁷ *Inž. Kašpar křížuje nad východními Čechami*, s. 5.

³⁸ *Cesta inž. Kašpara po východních Čechách*, s. 2.

³⁹ *Zdraví inž. Kašpara*, Národní listy č. 285 z 15. října 1911, s. 21.

Jedním z těch, kdo po zemi sledovali let aviatika Jana Kašpara do Jičína, byl i pardubický baron Artur Kraus, jeho přítel a zakladatel pardubické hvězdárny. Když marně vyhlížel Ing. Kašpara u Jičína, položil si na patník stopky, kterými měřil čas jeho letu, a „při chvatném odjezdu“ je tam zapomněl. Prostřednictvím Národních listů nabízel odměnu za nalezené stopky.⁴⁰

Hned druhý den po havárii se za zraněným aviatikem dostavili jeho známí a přátelé, jako starosta města Pardubic a předseda tamějšího aviatického družstva Ing. Josef Prokop, císařský rada Zdenko Kruliš, baron Artur Kraus, ale i Karel Rudolf VIII. kníže Kinský, majitel panství Heřmanův Městec, a hrabata Alfons Henckel von Donnermarck, majitel pardubického Zámečku, jeho syn Georg a mnozí jiní.⁴¹

V Jičíně nakonec v neděli 15. října 1911 létal Eugen Čihák samotný. Mnoho toho k jičínskému veřejnému vzletu ve svých pamětech neuvedl. Pouze hrdě vzpomněl, že krátce před jeho konáním, 12. října 1911, absolvoval úspěšně „pilotskou zkoušku pro Království české“.⁴²

Ani v neděli nebylo počasí bůhvíjaké. Novináři připomněli, že neúspěšný pokus o let kvůli silnému větru měla v ten den i první česká aviatička Božena Laglerová v Kročehlavech.⁴³ Zřejmě Vilém Heinz napsal, že Zdenko Kruliš naměřil kolem čtvrté hodiny odpolední v Jičíně rychlost větru mezi 16 až 18 metry za vteřinu. Kromě toho bylo zataženo, „*olověné mraky, s [sic] nichž déšť jen spadnout*“.

Jak napsal jeden z novinářů: „*Eugen Čihák, tvrdošijným odporem domluvám přátel, aby dal let odříci, docílil alespoň odkladu do západu slunce. Privil, že umírní-li se vítr jen poněkud, přece vzlétne. Vítr skutečně se 'zmírnil', t. j. měl dobrých 14 m. Aviatik rychle vykonal přípravy k vzletu a startoval, ač vítr se opíral do létadla na zemi už tak, že byl strach, že je co chvíli zvrhne.*

Vzlétl velmi pěkně do výše asi 10 m a letěl v úhlopříčně letiště, věru vyluzoval úzkost! Divákům se opravdu ulehčilo, když p. Čihák přistál po přímém letu. Aviatik opakoval pokus se stejným zdarem. Obecenstvo uznávajíc odvážnost tohoto výkonu, odměnilo jej hlučným potleskem a — možno říci — uspokojeno se rozcházelo.“⁴⁴

Podobně referovaly i místní noviny Krakonoš: „*Posléze asi k 5. hod. odhodlal se p. Čihák, že let provede, nechal vyvézti aeroplan z hangaru a spustil motor. Shledav však, že po větru nebude mu možno se vznésti, nechal aeroplán dopravit na druhou stranu letiště a odtud přeletěl toto dvakrát ve výši 3–6 m. Obecenstvo, jehož počet odhaduje se asi na 3–4 tisíce, nebylo ovšem tímto letem spokojeno, však za takového počasí nebylo opravdu možno více učiniti.*“⁴⁵

⁴⁰ *Cesta inž. Kašpara po východních Čechách*, s. 2.

⁴¹ *Zdraví inž. Kašpara*, s. 21.

⁴² E. ČIHÁK – F. GEL, *Jak jsem létal a padal*, s. 68.

⁴³ K povětrnostním podmínkám při vzletu v Kročehlavech Božena PETERKOVÁ-LÁGLEROVÁ, *Vzpomínky první české pilotky Boženy Peterkové-Láglerové*, *Letec* 3, 1928, s. 16.

⁴⁴ *V Jičíně viděli přímé lety*, *Národní listy* č. 286 z 16. října 1911, s. 3.

⁴⁵ *Vzlet inž. J. Kašpara a Eug. Čiháka*, *Krakonoš* č. 43 z 22. října 1911, s. 5.

Lety Ing. Jana Kašpara a Eugena Čiháka nad Nymburskem mohou být z dnešního pohledu úsměvnými historkami. Můžeme ale na nich zároveň poměrně široce nastínit všechny nástrahy a překážky, s nimiž se museli první aviatci potýkat. Nehledě na to, že každý z popsaných letů má v historii létání svůj význam. Ať již se jedná o čtvrtý veřejný vzlet Ing. Jana Kašpara, uskutečněný na vojenském cvičišti v Lysé nad Labem 7. srpna 1910, vůbec první veřejný vzlet jeho bratrance Eugena Čiháka, provedený v Poděbradech 16. července 1911, či let Ing. Jana Kašpara 13. října 1911, jenž sice přetrhlo nouzové přistání u Kostomlat nad Labem a později skončil neslavně havárií u Jesničánek, ale během kterého nalétal Ing. Jan Kašpar nad východními a středními Čechami kolem 180 kilometrů, když odhadujeme, že v první části letu mohl uletět kolem sta kilometrů, při druhé možná nějakých osmdesát. I kdyby uletěl o něco méně, řadí se právem tento let, byť skončil havárií, k jedněm z nejlepších výkonů českých aviatiků v letech 1910 a 1911. Dokonce i slavný dálkový přelet Ing. Jana Kašpara z Pardubic do Velké Chuchle 13. května 1911 měřil „pouze“ nějakých 120 kilometrů.

Příspěvek Olgy Barvířové k archeologickému poznání Jílovska

ANNA PLEVOVÁ

Anna Plevová, Olga Barvířová's contribution to the archaeological understanding of the Jílové u Prahy region

The text presents a part of the archaeological findings mentioned in reports and articles by Olga Barvířová, the managing director of the Institute of Archaeology who cooperates with the Regional Museum in Jílové u Prahy. This is an attempt to categorise and classify the archaeological findings. The text focuses mainly on findings from the surroundings of Jílové u Prahy. Most of the individual objects come from the cadastre of the Libeň municipality, where a greater number of ground stone tools and drill components were found, which supports the theory of the settlement of this area in the Neolithic and Eneolithic. Some of the objects mentioned by Olga Barvířová were found in the depository of the Jílové u Prahy Museum and, where necessary, their description was supplemented by additional information and images.

Keywords

Archaeology, Olga Barvířová, Jílové u Prahy Region, Regional Museum in Jílové u Prahy, primeval ages, stone tools

Slečna Olga Barvířová hrála velkou roli při sběru a zajišťování archeologických nálezů v okolí Jílového, ale nejen tam. Její okruh pozornosti byl daleko širší: publikovala nebo zaznamenala nálezy z Modřan, Zbraslavska, Dolnobřežanska i z území dále na jih, proti proudu Vltavy.

Olga Barvířová se narodila 14. března 1898 a zemřela 23. března 1985. Byla jedinou dcerou profesora PhDr. Jindřicha Barvíře, který se zasloužil o propagaci Jílového a jeho zlatohorní minulosti. Zajímal se nejen o geologii, ale také o historii a archeologii.¹ Snad i díky jeho vlivu se Olga Barvířová začala angažovat ve sběru archeologických nálezů, které publikovala vesměs v časopise *Vltavské proudy* a *Posázavský týdeník*. Výnosem ministerského předsedy školství a národní osvěty byla 1. dubna 1940 jmenována jednatelkou Archeologického ústavu pro jílovský okres a při dokumentačních pracích působila v letech 1964–1967 i v prehistorickém oddělení Národního muzea.²

¹ Jindřich BARVÍŘ, *Ze zlatých hor jílovských*, Praha 1927; TÝŽ, *Ženský klášter v Boře a tři zaniklé Újezdce u Horažďovic*, *Památky archeologické* (dále PA) 12, 1883, s. 377–380; Jindřich BARVÍŘ – Karel HOVORKA, *Kamenné nálezy z okolí Choltic*, PA 15, 1890–1892, s. 350–351.

² Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*, Praha 2005, s. 62.

Spolupracovala s jílovským muzeem, účastnila se činnosti Spolku jílovských rodáků, Svazu rodáckých spolků z Povltaví a Posázaví, byla jednatelkou ve Vltavském komitétu. Velmi pečlivě sbírala informace o nálezích uložených ve školách nebo u soukromníků, sledovala aktuální nálezy a zajišťovala jejich zpracování a zhodnocení ve spolupráci s tehdejší Státním archeologickým ústavem.

Následující text se bude věnovat nálezům, které zaznamenala Olga Barvířová v okolí Jílového u Prahy. Některé předměty jsou uloženy v Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy, bohužel jen velmi zřídka ve svých článcích specifikovala jejich uložení. Část nálezů byla odevzdána Národnímu muzeu, o některých však již nejsou dostupné žádné informace.

Bohuliby

V článku *Z pohanských památek okolí Jílového* vydaném v roce 1934 zmiňuje Olga Barvířová nález kamenného mlátu ve vesnici Bohulibech.³ Více informací k němu neudává.

Hostěradice

Z území Hostěradic pochází více nálezů z různých historických období. V jílovském muzeu je uloženo několik předmětů z Hostěradic z doby laténské. Olga Barvířová v článku *Z památek okolí Jílového. Z doby vlády keltických Bojů*⁴ zmiňuje několik kusů tuhové keramiky. Jeden ze střepů byl nejspíš z nádoby vyrobené na kruhu z tuhové hmoty, podle velikosti zakřivení měla horní průměr původně 25 cm. Hořejší okraj byl 2,5 cm silný, o 6 cm níže byl silný jen 1 cm. Pod hladkým okrajem vysokým 2,5 cm byl žlábek široký 1,9 cm, pod ním vypuklý žlábek 0,5 cm široký, zdobený šikmými čarami zleva doprava a připomínajícími protáhlé písmeno S. V jílovském muzeu je uložen tuhovaný okraj z nádoby (viz příloha: Tab. I, obr. 1) z Hostěradic pod inv. č. H 550 (a přír. č. 795).

Dalším nálezem popsáným tamtéž je hladký tenký kroužek ze skoro téže tuhové hmoty. Má průměr 3 cm a má 1 cm široký otvor. Nejspíš jde o kroužek (snad přeslen) vybroušený ze střepu nějaké nádoby (Tab. I, obr. 2). Je uložen pod inv. č. H 552 (a přír. č. 1198). Olga Barvířová tyto nálezy předložila ve Státním archeologickém ústavu dr. Vojtěchu Budinskému-Kričkoví a dr. Jaroslavu Böhmovi, kteří je zařadili do pozdně laténského období.

Ředitel František Antonín uschoval v místní škole několik keramických střepů, které Olze Barvířové později poskytl řídící učitel Josef Kavka. Tři kusy keramiky Olga Barvířová popisuje v článku *Z doby vlády keltických Bojů*.⁵ Tyto keramické

³ OLGA BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, Vltavské Proudny, květen–prosinec 1934, s. 3.

⁴ OLGA BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového. Z doby vlády keltických Bojů*, Vltavské Proudny 1935–1936, s. 1.

⁵ TAMTÉŽ, s. 16–17.

střepey byly ve Státním archeologickém ústavu V. Budinským-Kričkou určeny také jako keramika z období pozdního laténu a popsány následovně: „1. střep barvy černo-šedé z nádoby hrncovité, vyrobené z hlíny s hojnou tuhou smísené, tloušťky nahoře – původní vlastní okraj schází – 10, nížeji 7 mm. Pod hladkým hořeškem je žlábkovitě zúžení a pod tím vyryty hustě jakoby hřebenem četné úzké dlouhé svíslé rýhy zcela téhož typu jako na mnohých střepech z Hradiště stradonického i ze Starého Hradiska na Moravě. Nádoba dle zakřivení měla průměr cca 40 cm. 2. střep pochází z kraje mělké mísy, barvy nahnědlé. Mísa byla vyrobena z jemné, tuhy prosté hlíny, na povrchu poněkud nahnědlá, zhotovena zřejmě na kruhu hrncířském a měla průměr 25 cm, tloušťku 4,5 mm. Obojí povrch je hladký, kraj je zahnutý ven, někde mírně – na 7 mm – rozšířen a je kruhovitěho průřezu; pod hořeškem je kraj poněkud dovnitř zahnutý a v té části zvnějšku jsou tři jemné vystupující proužky. Při kraji vnitřní plochy jsou patrné jako ozdoba slabounce vtlačené lesklé, hladké a poněkud tmavší proužky: nejprve při celém obvodu kruhový proužek, široký 3 mm, pak vlnice skoro 4 mm široká, o obloucích rozpětí 22 mm, zřejmě nanesená nějakým přibarvením na plochu mísy, pak následuje uvnitř široký kruhovitý pruh. Vlnice byla nanesena později nežli tento kruh, sahající částečně přes jeho okraj. Lesk a tmavší odstín všech proužků zdá se pocházeti z malounké příměsi velmi jemné tuhy. Slabounké vtlačení ornamentu jest typickým zjevem na některých nádobách latenské kultury. 3. střep z jiné menší a nižší mísky o průměru 20 cm, zhotovené z hlíny stejného způsobu jako č. 2. Na dolejší straně jeví částečně ještě lesklý šedočerný povrch, jemně tuhovaný. Tloušťku stěn má 4 mm, okraj poněkud dovnitř zahnutý a jen o 1 mm širší. Na hořejší ploše své miska byla také zdobena lesklými, poněkud tmavšími proužky, analogického vzhledu jako na střepech předešlém, mírně vtlačenými. Již sám hořejší okraj je zde lesklý, přecházející ze zbarvení vnější plochy, pak následuje na hořejší ploše mísky zase zprvu kruh, široký 2 mm a pod ním dovnitř opět vlnice, asi 3 mm široká, s obloukovým rozpětím 30 mm, částečně zřejmě při práci opravovaná; dále dovnitř následoval též širší proužek kruhový. K zhotovení řečených ornamentů bylo zase použito (zde zřetelně) malounké příměsi jemné tuhy.“

Díky zmíněnému řídícímu učiteli Josefu Kavkovi zaznamenala Olga Barvířová další zlomky laténské keramiky ze sbírky hostěradické školy. Střepey byly nalezeny na různých místech v Hostěradicích, téměř vždy 1,5 m hluboko. Nejspíše byly součástí 16 nádob různých rozměrů, které Olga Barvířová rozdělila do šesti skupin a popsala ve svém článku ve Vltavských proudech:⁶

1. „misky s dovnitř zahnutými okraji. Střepey s dovnitř zahnutými okraji jsou zbytky dvou misek hořejšího průměru 200 a 380 mm, z nichž jedna jest hnědé barvy, na povrchu hlazená, druhá je velmi dobře do cihlova vypálena, na povrchu barvy syté cihlově červené, stop hlazení však nejeví. Uvnitř jsou obě šedo-černé.“

⁶ Olga BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového, Vltavské Proudě, září 1937 – květen 1938*, s. 8–11.

2. *velké užitkové nádoby s vyšším hrdlem. Druhá skupina je zastoupena úlomky dvou nádob s poměrně vysokými, poněkud dovnitř prohnutými hrdly, ukončenými ven ovalenými okraji. Nádoby tyto byly vyrobeny z jemné plavené hlíny a velmi dobře vypáleny. Na povrchu i uvnitř jsou barvy cihlově červené, jedna z nich vykazuje na povrchu hlazení, druhá pak měla na baňaté části ornament ve výši 43 mm pod nasazením hrdla. Ornament tvořily dvě 2 mm široké rýhy, vzdálené od sebe 18 mm, mezi něž vyryta byla vlnovka. Obě nádoby byly dosti velké, o hořejším vnitřním průměru 280 mm a síle stěn 8 a 11 mm.*
3. *nádoby s hlazenými hrdly a s jen hrubě zpracovanou střední a spodní částí. K této keramice patří zbytky 8 nádob s hrdly na vnější straně hlazenými, zatím co povrch střední a spodní části nádob byl jen hrubě opracován. Jedna z nádob byla na povrchu barvy světle hnědé, ostatní vně i uvnitř tmavě hnědé a černošedé. Byly to hlavně hrnce menších rozměrů, průměru hořejšího otvoru 100–150 mm; pouze dvě nádoby vykazují větší průměr a to 210 a 265 mm. Baňatost byla různá, síla stěn 4–8 mm.*
4. *nádoby se silným okrajem. Dva zachráněné poměrně silné okraje patřily nádobám o průměru 280 mm a stěnách 6–8 mm měřících, vyrobených z tuhy s malou příměsí hlíny, určených pravděpodobně ku zvláštním účelům, asi ke zpracování zlaté rudy. Oba okraje jsou v hořejší části značně zesíleny, jeden z nich je poněkud ven vyklenut.*
5. *nádoby se svislým rýhováním. Jeden zlomek poukazuje na nádobu značně velikou, o průměru 380 mm, vykazující na povrchu svislé široké rýhování. Nádoba je uvnitř i vně černošedá a je zhotovena z tuhy s malou příměsí hlíny.*
6. *nádoby tenkostěnné. Nakonec patří ke zmíněnému nálezu zbytek hořejší části tenkostěnné nádoby tmavě šedé, vně i uvnitř okraje poněkud přileštěné s vypukle nasazeným, dovnitř poněkud prohnutým hrdlem, pod kteroužto vypuklinou je kolem červenou hrudkou vyznačena ozdobná čára. Hořejší průměr nádoby 280 mm.“*

Kromě těchto zlomků keramiky zmiňuje O. Barvířová v tomtéž článku i nedatované zbytky nádob z čisté tuhy. V jílovském muzeu je pod inv. č. H 553 (a příř. č. 1608) uložena keramika z doby hradištní (Tab. I, obr. 3) a části zvláštních silnostěnných nádob ze směsi tuhy a hlíny, které pocházejí pravděpodobně ze středověku, ale blíže určeny nejsou.

Z 14.–15. století pochází tři okrajové části nádob, jedna z nich je vyrobena opět ze směsi tuhy a hlíny, druhé dvě jsou do červena vypálené. Jeden ze zlomků je zdoben vlnicí a několika širšími rýhami. Několik dalších zlomků nádob pochází snad z 16. století.⁷

V tomtéž článku zmiňuje Olga Barvířová kostrové hroby v Hostěradicích, které byly bez určení a prozkoumání zničeny.

⁷ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 11–12.

Z Hostěradic je také znám zlomek ploché kamenné sekerky (s inv. č. H 551), který našel a daroval jílovskému muzeu ředitel František Antonín. Klínovitá sekerka (Tab. II, obr. 10) je zhotovená z brouskové břidlice světle zelenavé barvy, dole ostrá, nahoře odlomená. Je dlouhá 10 cm, široká 2,4 cm a vysoká 5,5 cm. Podle určení pracovníky Státního archeologického ústavu má ráz odpovídající nejmladšímu období neolitu.⁸

Chotouň

Podle zápisů pana Leopolda Čiháka byla v sedmdesátých letech 19. století u Chotouně, severovýchodně od Jílového, nalezena zlatá mince. Přechovávali ji v rodině lékárníka Hnilici, která se časem přestěhovala do Příbrami.

Olga Barvířová se pokusila získat více informací o této minci pomocí korespondence. Bylo jí sděleno, že mince v rodině již není, pan Čeněk Hnilica si ji však pamatoval dobře a poslal její nákres, který se nejspíš nedochoval. Jednalo se o kousek zlata poněkud eliptického tvaru, bez nápisů a uprostřed byl obrazec jediné menší hvězdy.⁹

Jílové u Prahy

Z Jílového u Prahy a jeho nejbližšího okolí zaznamenala Olga Barvířová především různé kamenné nástroje. O některých z nich se zmiňuje i Jaroslav Böhm ve svém článku v *Památkách archeologických*.¹⁰ Ojedinelé kamenné nástroje z Posázaví zachytil i Albin Stocký na mapě č. III ve svém díle *Pravěk země české*.¹¹

Jedním z těchto nástrojů je plochá kamenná sekerka nalezená na poli u hřbitova, uložená pod inv. č. H 600 (a přír. č. 892), kterou Barvířová i Böhm zařadili do eneolitu (Tab. II, obr. 1).¹²

Při kopání trativodu na poli Františka Borového pod Skalkou byl v hloubce 140 cm nalezen zlomek nástroje zařazený do stejného období. Jedná se nejspíš o zlomek kamenné sekerky (Tab. II, obr. 2), který je uložený v jílovském muzeu pod inv. č. H 437 (a přír. č. 894).¹³

Zlomek neolitické sekerky z kultury lineární (Tab. II, obr. 4) byl vykopán pod lískovým keřem, hluboko v zemi na zahradě domu č. 128.¹⁴ Jedná se o nástroj s inv. č. H 438 (a přír. č. 1456). Více informací o žádném z kamenných nástrojů nebylo publikováno.

⁸ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového*, s. 7; TÁŽ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 26.

⁹ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového*, s. 10.

¹⁰ Jaroslav BÖHM, *Kamenné nástroje z Posázaví*, PA 37/1, 1931, s. 60.

¹¹ Albin STOCKÝ, *Pravěk země české 1. Věk kamenný*, Praha 1926, mapa č. III.

¹² J. BÖHM, *Kamenné nástroje z Posázaví*; O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového*, s. 14; TÁŽ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 27.

¹³ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového*, s. 14 (část I) a s. 9 (část II).

¹⁴ J. BÖHM, *Kamenné nástroje z Posázaví*; O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 27.

V Národním muzeu jsou uloženy dva bronzové srpy popsané Olgou Barvířovou v *Posázavském týdeníku* v roce 1941. Již na konci 19. století je zaznamenal Josef Smolík v *Památkách archeologických*. Oba jsou datovány do mladší doby bronzové.¹⁵

O přesném místě nálezů není nic známo, oba autoři uvádějí jen „u Jílového“. Srp ve Smolíkově článku vedený pod číslem 10 je popsán následovně: „Srp velmi úhledný s řapíkem a jen malým zoubkem. Mezi hřbetem, na němž dobře poznati lze ubroušený tyglík, a žebrem, které vychází z konce řapíku, jest slušný žlábek, na řapíku nejširší, čím dále pak užší. V žlábku tom jsou vyvýšeniny nedosti znatelné, nejsou-li nahodilé, mohla by první představovati X a druhá I, tj. římské číslice, které i na jiných srpech pozorovány byly. Rozměry: tětíva menší 11,5 cm, větší 12,5 cm, délka řapíku 3,5 cm a největší šířka u tyglíku 2,5 cm.“

Srp pod číslem 13 je popsán jako „srpek, jehož hořejší část, jak se zdá, druhdy vykrojená, jest ulomena. Týž nemá ani řapíku ani zubu, nýbrž končí dole v nepatrný ozub, nad nímž se nalézá knoflík či bradavička, a sice kolmo na plochu srpů. Podél vnějšího okraje táhne se mírný hřbet; žebra zde není ani žlábku. Rozměry: tětíva větší: 14 cm, největší jeho šířka není, jako u předešlých uprostřed želízka, nýbrž hned nad knoflíkem a činí 2,5 cm“.

Srpy patřily do sbírky pana E. Mikše, bankéře v Praze, který je předal do sbírek Národního muzea. Srpy jsou vyobrazeny v článku O. Barvířové, která převzala vyobrazení ze zmíněného článku J. Smolíka v *Památkách archeologických*.

Z doby bronzové z knovízské kultury byl jílovskému muzeu darován střep silně vypálené tuhované nádoby. Místo nálezů je Jílovsko, bez bližších informací. Zlomek datoval Jaroslav Böhm,¹⁶ číslo keramického zlomku se nepodařilo dohledat.

U Jílového byly nalezeny zlaté mince. Podle Olgy Barvířové¹⁷ o nich jako první informoval Gelasius Dobner ve svém vydání Hájkovy *Kroniky české* při zmínce o podobných mincích známých odjinud z Čech, jejichž vyobrazení zde rovněž shromáždil.¹⁸ Dobner uvádí, že dvě zlaté mince od Jílového mu ukázal Tadeáš Peithner, královský profesor hornictví, který se stýkal s Mikulášem Adauktem Voigtem v záležitosti zkoumání zlatých mincí nalezených u Podmokel. Podle M. A. Voigta byly mince nalezené u Jílového rázu známých „duhovek“, některé zlaté mince na sobě měly nezřetelný obloukovitý otisk připomínající písmeno C nebo G, podobně jako mince z Podmokel.

¹⁵ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového*, s. 9–10; TÁŽ, *Palstav, náramek a srpy z doby bronzové z okresu jílovského*, *Posázavský týdeník* 22. listopadu 1941, s. 14–16; Josef SMOLÍK, *O bronzových srpech, nalezených v Čechách*, *PA* 11, 1878–1881, s. 257 a tab. XII. č. 10 a 13.

¹⁶ Olga BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Křepenic*, *Vltavské proudy leden–červenec 1937*, s. 11.

¹⁷ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového*, s. 2–4.

¹⁸ Gelasius DOBNER (ed.), *Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum I*, Pragae 1761, s. 107 a III, Pragae 1765, s. 72.

Kamenice u Strančic

Z okolí Kamenice pochází bronzový náramek, na který upozornil řídící učitel J. Pitrák. Náramek se nacházel ve sbírkách místní školy, informace o místě jeho nálezu ale nejsou známy. Olga Barvířová poznamenává, že byl velmi dobře zachovaný, měl tvar elipsy o průměrech 11 a 10 cm. Byl vyroben z bronzové tyčky, která je silná uprostřed 9 mm a na obou koncích 7 mm. Konce náramku se malinko přesahují. Povrch je pokryt vrstvou temně zelené patiny. Délka předmětu je 32,5 cm, váha 145 g. Příčný průřez je kruhový a jen částečně je zjištělná málo vyniklá hrana. Konce náramku jsou rovně seříznuté. Na vnější straně náramku je patrný litý ornament složený ze 16 proužků průměrně širokých 1 cm, sestávajících z 8 až 10 rovnoběžných jemných hlubokých čar, které v jednotlivých sousedních proužcích směřují šikmo proti sobě, načež následuje proužek čar příčných k délce náramku. Takové příčné čáry jsou i při obou jeho koncích. Při krajích všech proužků je patrna řada kratičkého čárkování, kolmého na směr hlavních čar. Mezi proužky jsou o málo menší hladké mezery. Josef Schráníl náramek zařadil do mladší doby bronzové, vyobrazení náramku publikovala Olga Barvířová. O současném uložení náramku mi není známa žádná informace.¹⁹

Kostelec u Křížků – Sulice

Na počátku polní cesty vedoucí ze Sulic ke Kostelci u Křížků byly roku 1933 při melioračních pracích v hloubce 80 cm nalezeny černé střepy z nádob, snad tuhované. Olze Barvířové o nich podal zprávu dělník, který se výkopu zúčastnil.²⁰

Z okolí Kostelce u Křížků pochází též kousek okraje staré tuhované nádoby se zbytkem ornamentu: úzkého vypouklého proužku, pod nímž byly krátké šikmé čárky.²¹ Pravděpodobně se jedná o dva keramické zlomky (Tab. I, obr. 4) uložené pod inv. č. H 433 (a přír. č. 5633).

Krhanice

V Krhanicích byly nalezeny kusy tlustostěnných tuhovaných nádob. Více informací se o nich v práci Barvířové nevyskytuje.²²

Nedaleko Krhanic poblíž Hornopožárské myslivny u Sekané skály byla nalezena kamenná teslice (mlat), zmiňovaná i v článku Jaroslava Böhma,²³ který ji zařazuje do kultury s lineární keramikou (Tab. II, obr. 12). Teslice byla nalezena roku 1890 pod kořeny stromu v lese v poloze „Na Kališti“. Je uložena v jílovském muzeu pod inv. č. H 593 (přír. č. 247).

¹⁹ O. BARVÍŘOVÁ, *Palstav, náramek a srpy z doby bronzové*, s. 8–10.

²⁰ O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 3–4.

²¹ TAMTÉŽ.

²² TAMTÉŽ, s. 26; Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století 28. Politický okres Vinohradský*, Praha 1908, s. 75.

²³ J. BÖHM, *Kamenné nástroje z Posázaví*, s. 60; O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 3 a 11.

Libeň

Z Libně, přesněji z místa mezi Libní a Okrouhlem, pocházejí dva kamenné nástroje, které jsou uloženy v jílovském muzeu pod čísly H 434 (pravděpodobně plochá sekera; Tab. II, obr. 5) a H 587 (teslice; Tab. II, obr. 3). J. Böhm je zařadil do neolitu, lineární kultury.²⁴

Z okolí Libně pochází i další plochá kamenná sekerka, kterou O. Barvířová přiřazuje do eneolitu.²⁵ Sekerka byla nalezena na poli Vendelína Loučky. Je uložena v jílovském muzeu pod číslem H 436 (Tab. II, obr. 6).

Libeř

Nejvíce jednotlivých nálezů zaznamenala Olga Barvířová z území Libře. Popsala nález kamenných nástrojů a vývrteků, spolu s keramickými střepy, které nedaleko Libře našel Bohuslav Boháček, bývalý správce libeňského velkostatku. Podle jeho zprávy je našel na zoraném poli v severním výběžku libeňského katastru, v trati „Pod Kaplí“. Pole náleželo libeňskému dvoru a bylo blízko libeňského ovčína, ale východně od hlavní silnice. Naleziště bylo patrné jako černě zbarvené místo o rozloze asi 16 m². Předměty určili dr. Budinský-Krička a dr. Rudolf Turek jako neolitické nástroje z kultury s lineární keramikou a střepy z kultury jordanovské.²⁶

Kamenné nástroje nalezené panem Boháčkem jsou popsány následovně:²⁷

1. „sekerka klínovitého tvaru (O. B. Vltavské Proudny 1935 a 1936, str. 16, obr. č. 1) dlouhá 15,5 cm, směrem k čelu zúžená, dole široká 7,5 cm, hladce broušená a jen z jedné strany rovnoploše zостřená. Barvy je zelenavé, vyrobena z břidličnaté, velmi tuhé horniny, složené ze zeleného jemného podlouhlého amfibolitu a z krátkých úzkých proužků živce. Váží 455 g. Hornina může pocházet z okolí Chotouně nebo blízkého okolí Jílového. [Mohlo by se jednat o předmět bez čísla (Tab. III, obr. 1) uložený v jílovském muzeu, který se podařilo s jistou mírou pravděpodobnosti identifikovat podle vyobrazení ve zmíněném článku.]
2. sekeromlat²⁸ (O. B. Vltavské Proudny 1935 a 1936, str. 16, obr. č. 2) příčně provrtaný, broušený, tvaru po jedné straně jakoby kopytnatě zahnutého, po druhé straně rovnějšího. Délka je 17,5 cm, na čele přes 4 cm široký, dole má ve své šířce ostří dlouhé 2,3 cm, z obou ploch skoro stejné a poněkud obloukovitě přibroušené.

²⁴ J. BÖHM, *Kamenné nástroje z Posázaví*, s. 600; O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 27.

²⁵ O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 27; TÁŽ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci let na Jílovsku u Libře*, Vltavské Proudny 1935–1936, s. 14.

²⁶ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci let na Jílovsku u Libře*, s. 5.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 6–7.

²⁸ O. BARVÍŘOVÁ, *Kopytnatý sekeromlat s hranou od Jílového*, s. 6–7; TÁŽ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci let na Jílovsku u Libře*, Vltavské Proudny 1935–1936, s. 6–7.

Váží 442 g. Zhotoven je z nazelenalé tuhé břidlice, jaká se vyskytuje také v okolí Jílového. [Tento předmět se nepodařilo dohledat.]

3. mlat (O. B. Vltavské Proudny 1935 a 1936, str. 16, obr. č. 3) broušený, provrtaný s odlomenou dolní částí. Široký na čele 5 a uprostřed 6,5 cm, vyrobený z tvrdé nazelenalé těžké břidlice, která se též vyskytuje v okolí Jílového.
4. vývrtky popsány nejsou. Je pravděpodobné, že na místě byly tyto kamenné nástroje vyráběny.²⁹ [Je možné, že se jedná o předměty uložené pod inv. č. H 766 a–f v Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy (Tab. III, obr. 2).]

Keramické střepy nalezené panem Boháčkem jsou vyrobené z hlíny promísené hrubšími zrnky křemene, někde jsou patrná zrnka živce a šupinky zvětřelé slídy. Jiné střepy jsou vyrobené z hlíny s přimísenými drobnými i hrubšími drobtů měkké zelenavé břidlice, která se vyskytuje v okolí Libře. Břidlice se rozpadá na tenké plátky.³⁰ Třetí druh hlíny obsahuje příměs křemenných zrnek i drobtů téže břidlice. Výpal keramiky je nestejný a nedokonalý, do červena je jen u některých tenkostěnných střepů, u silnějších hlavně u povrchu.

Některé nádoby byly zdobeny ornamentem i uvnitř. Misky byly hrncovité i baňaté,³¹ jeden ze střepů spolu s dnem je patrně z nějakého pohárku dole zúženého, tedy s nožkou.³² Na povrchu některých nádob byla ucha s otvorem³³ a oblými pupíky.³⁴ Jeden pupík má tvar rohu.³⁵

Na některých střepích jsou ornamenty buď ryté, píchané, nebo vyniklé. Ryté jsou hlavně kružnice a voluty,³⁶ místy přerývané krátkou příčnou čárkou nebo podlouhlým důlkem, některé střepy byly zdobeny volutou po obou stranách. Na střepu č. 4 byl patrný konec rytého meandru.³⁷ Vpichy jsou částečně okrouhlé, částečně podlouhlé, čárkovité, někde téměř poloměsíčitě nebo čtyřhranné, obdélníkovité. Vpichy jsou uspořádány šikmo k sobě, někde jsou dvě řady vpichů různého směru.³⁸

V jílovském muzeu se bohužel tyto předměty nepodařilo dohledat. Na základě nálezů této keramiky a kamenných nástrojů byla snaha určit místo pravěkého sídliště v Libři, bohužel není často u předmětů udáno místo nálezů.

²⁹ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci let na Jílovsku u Libře*, s. 5–7.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 16, obr. č. 17 a 22.

³¹ TAMTÉŽ, obr. č. 21.

³² TAMTÉŽ, obr. 10 a 11.

³³ TAMTÉŽ, obr. 15.

³⁴ TAMTÉŽ, obr. 17.

³⁵ TAMTÉŽ, obr. 19.

³⁶ TAMTÉŽ, obr. 4 a 7.

³⁷ TAMTÉŽ, s. 7–10.

³⁸ TAMTÉŽ, s. 9–10.

Kromě sekery a dláta z kultury s lineární keramikou popsaných ve *Vltavských Proudech* v roce 1938³⁹ zde byl nalezen též zlomek plochého eneolitického sekero-mlatu vyrobeného z bělavé břidlice se zřetelnými zelenými proužky, která se také vyskytuje v okolí Jílového. Jedná se nejspíše o jeden z kamenných nástrojů, které z trati „Pod Kaplí“ získali pan řídící J. Mašek a F. Konvalinka a darovali je jílovskému muzeu. Jde o kamenné nástroje z kultury s lineární keramikou a zbytek nádoby z jordanovské kultury, která není dále blíže popsána:

- a) „zlomek plochého sekeromlatu eneolitického kulturního tvaru ze ztvrdlé bělavé jílovské břidlice se zřetelnými zelenými proužky
- b) polovina kamenné sekerky patřící kultuře s lineární keramikou z tmavě zeleného drobnozrnného amfibolitu
- c) kamenné dláto typu kultury lineární, kdysi 15 cm dlouhé, s otlučenými konci, vyrobené z křemité břidličnaté horniny jílovského okrsku.“⁴⁰

V tomtéž článku odkazuje O. Barvířová na nálezy nedaleko myslivny Moždírky, v poloze „Hrbovatka“ na poli pana Václava Borového, kde získal Josef Antonín Jíra zlomek kamenného mlatu, pravděpodobně jordanovského typu, a ze stejného místa nebo z blízkého okolí velký kamenný mlat staršího typu. Žádný ze zmíněných předmětů se nepodařilo v jílovském muzeu s jistotou dohledat.

V článku Jaroslava Böhma v *Památkách archeologických* o kamenných nástrojích z Posázaví⁴¹ jsou uvedeny nástroje z Libře, místo nálezu je však uvedeno jen u dvou z nich: jedná se o teslici (Tab. III, obr. 3) nalezenou na starém hradišti (inv. č. H 439, přír. č. 158) a zlomek nástroje (mlatu?) nalezený na poli „U Doubí“ (Tab. III, obr. 4; inv. č. H 440, přír. č. 955). Na tento článek odkazuje i Olga Barvířová a podotýká, že z libeřského okolí jsou v muzeu uloženy i další kamenné nástroje.⁴² J. Böhm uvádí několik čísel, pod kterými je možné tyto předměty nalézt, ale bez bližší charakteristiky nástrojů: č. 182, 572, 667, 956, 2054, 2056, 2058, 2059.

Uvedené přír. č. 182 náleží k předmětu s inv. č. H 444, jedná se o polovinu kamenného nástroje, snad sekerky (Tab. III, obr. 5). U předmětu je uvedené místo nálezu „na starém vališti“ a dárce Václav Borový. Dochované rozměry tohoto zlomku jsou: délka 6 cm, šířka 6,5 cm a výška 1,8 cm. Průměr vyvrtaného otvoru je 2,6 cm.

V článku je jako další uveden předmět s číslem 572, s touto identifikací se však v muzeu kamenný nástroj nenachází. Pravděpodobně se jedná o omyl: s číslem H 573 je však uložena amfibolitová sekerka nalezená v Libři na poli u silnice blízko

³⁹ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 44–45.

⁴⁰ TAMTÉŽ.

⁴¹ J. BÖHM, *Kamenné nástroje z Posázaví*, s. 60.

⁴² O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci let na Jílovsku u Libře*, s. 11.

rybníka Pytlíku, vyoraná v hloubce asi 15 cm (Tab. III, obr. 6). Její délka je 9,1 cm, šířka ostří 5 cm a výška 0,7 cm.

Pod číslem 667 a inv. č. H 435 je uložen kopytovitý klín (Tab. III., obr. 7), nalezený na zahradě statku Václava Borového s délkou 15,5 cm, šířkou ostří 4,3 cm a výškou 2,5 cm.

K číslu 956 (respektive 956a a 956b) náleží dva kamenné nástroje s inv. č. H 442 a H 446. Jedná se o dva nástroje (snad teslice) bez bližšího určení místa nálezu, jen s poznámkou, že byly darovány učitelem Františkem Smíškem. Předmět s číslem H 442 (Tab. III, obr. 8) má délku 10,4 cm, šířku 5,5 cm a výšku 3,1 cm. Průměr vyvrtaného otvoru je 1,8 cm na jedné straně a 2,2 cm na straně druhé. Předmět s číslem H 446 (Tab. III, obr. 9) má délku 11,5 cm, šířku 4 cm a výšku 4 cm. Provrtaný není.

Číslo 2054 patří sekeře s inv. č. H 595 (Tab. III, obr. 10). Místo nálezu je libeňské sídliště bez bližších informací. Délka nástroje je 13 cm, šířka 4,5 cm, maximální výška 2,5 cm. Průměr průvrtu je na jedné straně 2,3 cm, na druhé 2 cm.

Číslo 2056 patří kopytovité sekerce darované Václavem Borovým a uložené pod inv. č. H 591 (Tab. III, obr. 11). Její délka je 17,5 cm, výška ostří 1,7 cm a šířka 6,1 cm.

Pod číslem 2058 a inv. č. H 952 je uložen kopytovitý klín (Tab. III, obr. 12) s délkou 16 cm, šířkou 2,5 cm a maximální výškou 3,8 cm.

S číslem 2059 a inv. č. H 601 je uložena sekera (Tab. III, obr. 13) s délkou 27,5 cm a šířkou 7 cm. Nalezena byla při stavbě silnice z Libře do Psár.

Severovýchodně od Libře v polní trati zvané Hrbovatka, u severní strany silnice z Libře do Psár, vyoral pan Václav Borový roku 1894 žárový hrob datovaný do doby římské, do druhé poloviny 2. století př. n. l. V hrobě byla nalezena záměrně zmačkaná měděná nádoba považovaná dříve za popelnici. Při zahazování jámy byla pak nalezena keramická nádoba obsahující opálené kosti.

Kromě těchto nádob byla v hrobě nalezena bronzová naběračka, železné obloukovité držadlo (nejspíš patřící k měděné nádobě), bronzový cedník, železná puklice dřevěného štítu, bronzový závěs k pásu s ocílkou a železnou tyčinkou podobnou velkému sídlu, měděná hrncovitá nádoba, nůž, železný hrot ostěpu a kopí, železné držadlo štítu.

O tomto nálezu se kromě Olgy Barvířové zmiňují i další autoři, předměty jsou vyobrazeny v článku Josefa Ladislava Píče v *Památkách archeologických*.⁴³ V Jílovském muzeu se podařilo dohledat jen popelnici (uložena pod inv. č. 663;

⁴³ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového. Z doby vlády keltických Bojů*, s. 27; TÁŽ, *Žárový hrob vojína u Libře na Jílovsku z pozdní části staršího období císařství římského*, Vltavské Proudny 1941; Josef Ladislav PÍČ, *Žárový hrob v Libři u Jílového*, PA 17, 1896–1987, s. 515–517; TÝŽ, *Starožitnosti země České 2/3. Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1905; Leopold ČIHÁK, *Paměti král. horního města Jílového a jeho zlatých dolů*, Jílové 1898, s. 36; TÝŽ, *Paměti král. horního města Jílového 2. Místopis a historie jednotlivých domů*, Jílové 1913, s. 3; Emanuel ŠIMEK, *Čechy a Morava za doby římské*, Praha 1923; Josef SCHRÁNIL, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin–Leipzig 1928; Helmut PREIDEL, *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger 1–2*, Kassel 1930.

Tab. IV, obr. 1) a dno cedníku (inv. č. H 763; Tab. IV, obr. 2), další předměty byly zapůjčeny do Národního muzea.

Na pozemcích nedaleko zmíněného žárového hrobu bylo při prokopávání silnice nalezeno několik jam (snad po těžbě zlata), které byly hluboké téměř jeden metr. U nich byly nalezeny střepy z doby hradištní (v jílovském muzeu neidentifikovány).⁴⁴ Uvnitř byly kameny na rozemílání zlatonosné rudy a zároveň i železné strusky, je tedy pravděpodobné, že v blízkosti bylo těženo zlato.

V Libři se mělo nacházet hradiště obehnané valem, později tvrz, na místě, kde se říkalo „Na Valech“. Podle místní paměti stávala západně od školy, tvrz s věží zpusťla snad koncem 15. nebo začátkem 16. století. V osadě měla vzniknout druhá tvrz, jejíž místo O. Barvířová neudává. Měla stát na jižním břehu potoka.

Roku 1937 narazil pan František Konvalinka při úpravě své zahrady v těsné blízkosti obytného domu č. 23 směrem k severu na silné kamenné zdivo. Plánoval ho použít k vybudování sklepa, kopal tedy dále a objevil zdi obdélníkové kamenné místnosti silné 65 cm. Na nález upozornil Olgu Barvířovou pan řídící učitel J. Mašek. Podle dochovaných rozvalin byla starší tvrz situována k jihu a vystavěna na skalnatém vyvýšení severně nad místem styku psárské a pražské silnice. Z tvrze se zachovala jedna místnost s původním zdivem o délce 470 cm, šířce 245 cm a výšce 280 cm. Vybudována byla z místní břidlice, spojené hlínou a vápnem.⁴⁵

Při kopání v ruinách byly nalezeny keramické střepy datované do 15. století (určené Ivanem Borkovským),⁴⁶ analogické střepům z Pražského hradu, ale s odlišnými ornamenty než ze Sezimova Ústí.⁴⁷ Je pravděpodobné, že keramické nádoby byly vyrobeny jílovskými hrnčíři, kteří dodávali své výrobky také do Prahy.⁴⁸ Kromě nálezů keramických střepů byly při výkopech získány zbytky železných nožů, visacího zámku a kachel z kamen tvrze. Kachel měl původní rozměr 20 × 20 cm a byl

⁴⁴ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 45–46; Josef Ladislav PÍČ, *Starožitnosti země České 3/1. Čechy za doby knížecí*, Praha 1909, s. 397.

⁴⁵ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 33–44; František HOLEC et al., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha a okolí*, Praha 1988, s. 138–139; Josef M. ŠAFRÁNEK-BŘEVNOVSKÝ, *Soupis hradů, letohrádků, paláců, tvrzí a zámků v českých zemích 3, 2. vyd.*, Praha 1996, s. 93; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého 15*, Praha 1927, s. 216–217.

⁴⁶ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 39–42.

⁴⁷ Josef ŠVEHLA, *Nádobí kuchyně a stolu staročeského, droby k dějinám českého hrnčičství stol. XIV. a XV.*, Zprávy o činnosti rady městského muzea v Táboře za rok 1901.

⁴⁸ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 41; Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku 2*, Praha 1892, s. 437.

dr. Karlem Guthem datován do druhé poloviny 15. století. Byla dochována polovina výzdobného motivu Ábelova obět'.⁴⁹

Luka pod Medníkem

Jaroslav Böhm a Olga Barvířová zmiňují ve svých článcích předmět nalezený v Lukách, jeho místo nálezu nespecifikují.⁵⁰ Jedná se o sekeru s inv. č. H 599 (přír. č. 898, které uvádí i J. Böhm) nalezenou v lese u Luk pod pařezem při těžbě dřeva (Tab. II, obr. 7). Patří ke kamenným nástrojům z kultury s lineární keramikou. Její délka je 14,3 cm, šířka 6 cm a maximální výška 4,2 cm. Průměr otvoru je mezi 3,1–3,3 cm.

Kromě tohoto nástroje byly nalezeny střepy a nádoby z (mladší) doby železné. K nálezu došlo roku 1899 při stavbě dráhy v úseku Jílové–Davle na katastru Luka č. 63/2, km 22 6/7 a č. 63/1, km 22 5/6 severně od kolejnic. Jedná se o úlomky dvou nádob (uložené v jílovském muzeu pod inv. č. 1122) nalezené v hlinité půdě přímo naproti obci Rakousům (Tab. I, obr. 5). Z první nádoby z parcely č. 63/2 bylo zachováno devět střepů. Nádoba byla zdobena úzkým pásem slabších rýh pod krčkem, pod nímž je po celém povrchu nádoby jemné svislé rýhování. Z nádoby nalezené na parcele č. 63/1 bylo zachováno šest střepů. Výzdoba nádobky, provedená podobnou technikou jako u předchozí, sestává ze střídavých pásů svislých a šikmých rýh.⁵¹

Požáry

Bez dalších upřesňujících informací uvádí Olga Barvířová nálezy kamenných nástrojů z okolí Požárů (a Jílového), které jsou zařazeny do okruhu kultury s lineární keramikou.⁵²

Radlík

Roku 1939 našel žák jílovské školy Karel Kaplan na poli pana Konvalinky „U Lípi“ západně od Radlíku kamenný sekeromlat. Ten odevzdal Petrovi Morávkovi, který ho daroval muzeu v Jílovém. Kopytnatý sekeromlat (Tab. II, obr. 13) byl vyroben z šedo-zelené tenkolupenné břidlice s krátkými podlouhlými tmavšími skvrnami, která se vyskytuje v okolí Jílového, pravděpodobně v Libři. Sekeromlat má otlučený a nerovný tyl, jeho dochovaná největší délka je 21,5 cm, výška na širších stranách je 8 a 9 cm. Otvor je na jedné straně vrtaný nepravidelně, jeho průměr je na jedné straně 3,

⁴⁹ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 42–43 (včetně vyobrazení).

⁵⁰ J. BÖHM, *Kamenné nástroje z Posázaví*, s. 60; O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 27.

⁵¹ O. BARVÍŘOVÁ, *Archeologické nálezy u Vraného nad Vltavou, v Hostěradicích, u Komořan a Modřan nad Vltavou a v Libři u Jílového*, s. 8; TÁŽ, *Archeologické nálezy u Křepevic. Nové archeologické nálezy v Praze-Michli. Nález stradonické keramiky na Jílovsku u Luk, Vltavské proudy leden–červenec 1937*, s. 30–32.

⁵² O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 26; A. STOCKÝ, *Pravěk země české 1*, mapa č. III.

na druhé 4 cm. Tvar sekeromlatu je kopytnatý, má znaky odpovídající kultuře jordanovské.⁵³ Je uložený v Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy pod inv. č. H 594.

Skuheř

Málo opracovaný provrtaný kamenný mlat nalezený ředitelem školy Františkem Antonínem u osady Skuheř zmiňuje Olga Barvířová bez dalších doplňujících informací.⁵⁴

Sulice

U Sulic byl nalezen eneolitický klín a dva kamenné nástroje téhož typu, které Olga Barvířová publikovala ve *Vltavských proudech*.⁵⁵

Jihozápadně od Sulic, na polích východně od myslivny zvaných „Na Brdech“, bylo dle sdělení někdejšího nájemce sulického dvora Vojtěcha Urbanidese vyoráno několik kamenných mlatů, hlazených i provrtaných, a několik bílých hliněných přeslenů. V panském dvoře pod kamenem byly nalezeny drobné prstencovité spirální svitky, pravděpodobně bronzové.⁵⁶

V Národním muzeu jsou uloženy další dva nálezy ze Sulic: jeden klín z období kultury s lineární keramikou a druhý z eneolitu.⁵⁷

V Sulicích byla vykopána rovněž nádobka, kterou ředitel školy Jan Hroník zmiňuje ve svém spise *Katastrální a politická obec Sulice*.⁵⁸ Nádobka byla určena ve Státním archeologickém ústavu do období rané únětické kultury. Bližší informace o nálezech O. Barvířová neposkytuje.

V Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy jsou ze Sulic uloženy tři kamenné předměty, které by mohly být totožné s výše zmíněnými:

1. teslice (inv. č. H 596; Tab. II, obr. 8), kterou našel na svém poli pan Altman 7. března 1939. Její délka je 13,2 cm, šířka 6,2 cm, výška 3,5 cm a průměr otvoru je 2,3–2,7 cm. Je vyrobena z přeměněné břidlice, která se vyskytuje v okolí Jílového.
2. neolitický sekeromlat (teslice) darovaný panem J. Hroníkem. Pravděpodobně se jedná o tentýž sekeromlat, který zmiňuje O. Barvířová ve *Vltavských*

⁵³ O. BARVÍŘOVÁ, *Kopytnatý sekeromlat s hranou od Jílového*, s. 3–11.

⁵⁴ O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 4.

⁵⁵ O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 3–4; TÁŽ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci lety na Jílovsku u Libře*, s. 14.

⁵⁶ O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 3; TÁŽ, *Z dějin Chotouně u Jílového*, Vltavské proudy leden–květen 1939, s. 3.

⁵⁷ O. BARVÍŘOVÁ, *Z pohanských památek okolí Jílového*, s. 27; TÁŽ, *Z dějin Chotouně u Jílového*, s. 3; Jan HRONÍK, *Katastrální a politická obec Sulice*, Vltavské proudy, únor 1935, s. 9.

⁵⁸ J. HRONÍK, *Katastrální a politická obec Sulice*, s. 7, obr. s. 6; O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci lety na Jílovsku u Libře*, s. 14–15; TÁŽ, *Z dějin Chotouně u Jílového*, s. 3.

proudech v roce 1939.⁵⁹ Je uložen v jílovském muzeu pod inv. č. H 602 (Tab. II, obr. 9). Jeho délka je 14,8 cm, šířka 6 cm, maximální výška 4,1 cm a průměr otvoru 2,5 cm.

3. třikrát provrtaný kamenný předmět neznámého datování, uložený pod inv. č. H 822 (Tab. II, obr. 11).

Štědřík

Olga Barvířová uvádí krátkou poznámku o nálezů knovízské keramiky nedaleko dvora ve Štědříku.⁶⁰ Keramika je uložená v Národním muzeu.

Těptín

V katastru obce Těptína byl roku 1926 vyorán v poloze „Na Bahnech“ tmavozelený kamenný klín, datovaný Olgou Barvířovou do eneolitu.⁶¹ Více informací o něm není známo, ani se ho nepodařilo dohledat v jílovském muzeu nebo zjistit místo jeho současného uložení.

Závěr

Olga Barvířová byla důležitou osobností na poli archeologického poznání jílovského regionu. Díky její pečlivé práci a pozornosti se podařilo zachytit mnoho nálezů roztroušených ve školách nebo v soukromých sbírkách a mnoho z nich bylo díky tomu odborně popsáno a zhodnoceno. Velká část jich našla svůj domov v depozitáři Regionálního muzea v Jílovém u Prahy, s nímž Olga Barvířová úzce spolupracovala a jehož archeologickým sbírkám věnovala svou pozornost. Je škoda, že je její práce roztroušena v článcích uveřejněných většinou v časopise *Vltavské proudy*. V tomto příspěvku jsme se pokusili alespoň část informací o archeologických nálezích v Jílovém a jeho okolí uspořádat a rozřídít, dohledat další informace a spojit jednotlivé záznamy s konkrétními předměty.

Oblast Jílového by si zasloužila detailnější archeologické zkoumání nejen s ohledem na staré nálezy, ale také s ohledem na mladší nálezy bronzových předmětů (mimo jiné bronzová sekerka z Libře⁶²). Stejně tak zpracování dalších předmětů uložených v jílovském depozitáři by mohlo přinést nové informace o osídlení regionu v pravěku.

⁵⁹ O. BARVÍŘOVÁ, *Z dějin Chotouně u Jílového*, s. 3.

⁶⁰ Olga BARVÍŘOVÁ, *Knovízská kultura na Jílovsku*, *Vltavské Proudny* 1940, s. 23.

⁶¹ O. BARVÍŘOVÁ, *Z památek okolí Jílového. Objev místa sídliště z doby před čtyřmi tisíci let na Jílovsku u Libře*, s. 14.

⁶² Lubor SMEJTEK, *Sekerka z Libře (okr. Praha-západ) a další bronzové nálezy z dolního Posázaví. Příspěvek ke genezi středobronzových seker se schůdkem*, *Archeologie ve středních Čechách* 21, 2017, s. 249–259.

ZPRÁVY

Výstavní činnost muzea v Jílovém u Prahy za posledních 130 let (1891–2021)

VERONIKA STACHUROVÁ KUCROVÁ

Muzeum v Jílovém bylo založeno na konci 19. století měšťanem a obchodníkem Leopoldem Čihákem. Z původní sbírky předmětů a dokumentů historické povahy se stala sbírka zaměřená na dějiny regionu, trampingu a těžby zlata. Historii instituce a jejímu představení se podrobněji v prvním čísle Studií a zpráv věnoval Jan Pohunek,¹ o dva roky později v příbuzném periodiku také Jan Stachura a Edita Mikolášková.²

Letos muzeum slaví 130 let své existence a k té příležitosti se připravuje rovněž vydání knihy shrnující jeho historii, zejména činnost v posledních dvaceti letech (2000–2020).³ Muzejní archiv nabízí bohaté materiály mapující proměnu výstavních aktivit v průběhu let – od založení muzea do současnosti.

Na předměty darované Leopoldem Čihákem byly zakoupeny dvě velké skříně a první výstavka se konala již v srpnu následujícího roku. I když byla hojně navštívená (za sedm dní ji vidělo přes devět set návštěvníků), zůstala prodělečným počinem. Zároveň to byla příprava na akci celostátních rozměrů – Národopisnou výstavu československou, která se konala roku 1895. Tehdejší muzejní odbor výstavu obeslal 425 předměty, z nichž většina má dodnes na sobě štítek se zkratkou výstavy „NVČ“. Návštěvníci pražské Královské obory měli možnost zhlédnout zejména archeologické nálezy, liturgické předměty a staré tisky.⁴ Pro výstavu také vznikly spisy věnující se hornictví, školství, ale i selskému životu či léčitelství Jílovska. Do současnosti to jsou nepřekonané prameny k dějinám regionu.

První desetiletí nového století znamenaly pro muzeum hlavně zápas o vlastní existenci a vhodné místo k uložení sbírek. Počet předmětů v roce 1905 přesáhl dva tisíce. Po smrti zakladatele v roce 1915 došlo ke stagnaci muzejní činnosti a teprve 1. listopadu 1930 byl ustaven spolek, jehož úkolem byla péče o sbírky. Jistou zajímavostí je, že členkou spolku se hned zpočátku stala i jedna z prvních českých archeoložek Olga Barvířová, která pro muzeum pracovala ještě bezmála dalších padesát let. V létě roku 1933 se konala Výstava válečných vzpomínek – v té době bylo „muzejní skladiště“ umístěno v současném domově muzea – v domě

¹ Jan POHUNEK, *Regionální muzeum v Jílovém u Prahy*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 1, 2011, s. 189–191.

² Jan STACHURA – Edita MIKOLÁŠKOVÁ, *Regionální muzeum v Jílovém u Prahy*, Středočeský sborník historický 39, 2013, s. 283–299.

³ Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ – Šárka JUŘINOVÁ a kol., *130 let jílovského muzea 1891–2021*, Jílové u Prahy 2021.

⁴ Podrobné informace přináší Stanislava TEJČKOVÁ, *Regionální muzeum v Jílovém u Prahy a Národopisná výstava československá 1895*, Středočeský vlastivědný sborník 39, 2013, s. 283–299.

Mince, čp. 16. Výstavní prostory se nacházely v radnici, kde byla v roce 1935 trvale instalována část sbírek. Návštěvníci je mohli vidět pouze v letních měsících, a to jen za doprovodu místního strážníka pana Doubka.

Období před druhou světovou válkou bylo ve znamení hledání optimálního objektu pro muzeum – ať už formou stavby zbrusu nového objektu (byla vytipoována konkrétní místa, kde by mohlo muzeum stát), nebo koupě a rekonstrukce některého z domů poblíž náměstí.

Po skončení války byla věnována energie zejména „*odstranění německých nápisů a vyložení předmětů uložených před německými vetřelci*“.⁵ První zaznamenaná výstava proběhla v roce 1949 a jejím tématem byl odboj. Toho roku byl ovšem muzejní spolek zrušen a sbírky přešly do vlastnictví Místního národního výboru v Jílovém u Prahy. O předměty se měl nově starat Spolek přátel muzea v Jílovém. V roce 1953 pak proběhla komorní výstava s názvem *Hornická práce dříve a nyní* a o dva roky později výstava jílovských cechů. Celé období se neslo ve znamení budovatelského nadšení v souvislosti s plánovaným přesunem sbírek do historického objektu domu Mince (čp. 16). V muzeu měla vzniknout expozice budování socialismu, hornická síň a část věnovaná odbojové činnosti okupantů v okrese.

Koncem padesátých let se s konečnou platností instituce vrátila do domu čp. 16, který však bylo nutné alespoň základně stavebně upravit. Dne 14. dubna 1959 byla otevřena expozice s názvem *Hornictví – zlaté doly jílovské*. Toho roku byly ještě uspořádány výstavy regionálního malíře Josefa Bubna, dále *SSSR ve výstavbě socialismu, v boji za mír a v rozvoji techniky, Protifašistický odboj na jílovském okrese, Vzrůst a výstavba zemědělství na našem okrese za posledních 10 let a Bulharsko ve fotografii*. Další pět výstav bylo zaměřeno jak regionálně (*Kroniky okresu jílovského*), tak dobově ideově (*Polsko v boji za svobodu a socialistickou výstavbu*).

S nástupem šedesátých let se změnil název instituce na Muzeum těžby a zpracování zlata. Profilace muzea je zřejmá z jeho názvu (upravená expozice *Tradice jílovského hornictví* byla otevřena v květnu 1960), přesto se nevyhýbalo ani výstavám z jiných oblastí. Kromě nutně politických, jako bylo *40 let KSČ* nebo *Polsko v boji za svobodu a socialistickou výstavbu*, se mohli návštěvníci přijít podívat na zapůjčené výstavy *V zemi pouští a hor* (z Náprstkova muzea) a *Technické památky Východočeského kraje* (z Národního technického muzea). Z regionu bylo na programu připomenutí výročí *60 let provozu na železniční trati Jílové-Vrané* nebo *K dílu spisovatele Jana Morávka*. Díky působení Olgy Barvířové se nezapomínalo ani na archeologii – v roce 1961 tak byl připravena výstava s názvem *Nové archeologické výzkumy na Jílovsku*. O tři roky později byla pro zájemce dokonce uspořádána exkurze k vykopávkám na Hradiště (Závist) u Dolních Břežan s výkladem dr. Libuše Jansové.

⁵ Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, Písemnosti a tisky, Činnost spolku Okresního muzea v Jílovém 1940–1949, inv. č. H 7276, př. č. 29/2015.

Významným výstavním počinem byla první heraldická výstava v Československu s názvem *Heraldika a jílovští těžaři* v roce 1966, ke které byl vydán katalog se stejnojmenným názvem. O dva roky později založil v muzeu jeho tehdejší ředitel Miloš Zárybnický tzv. Heraldickou sekci, která pod záštitou instituce připravovala pravidelné tematické výstavy a vydávala časopisy *Heraldika* a *Zlatnictví*.

Součástí odborné práce se stala také fotodokumentace výstavby socialismu na Jílovsku a sběr vzpomínek současníků pro plánovanou expozici socialismu.

Další dekáda znamenala pro muzeum zejména přípravu na generální rekonstrukci, a tedy inventarizace, konzervování a stěhování sbírek. Z výstav v první polovině sedmdesátých let jmenujme *Dějiny dělnického hnutí na Jílovsku* (1971), *Amatérští výtvarníci okresu Praha-západ* (1972), *Znaky sovětských měst a republik a 100 let požární ochrany v Jílovém u Prahy* (obě 1975). Kromě rekonstrukce budovy Mince (od roku 1977) se počítalo s rekonstrukcí budovy bývalé fary v Davli, kde měla vzniknout nová expozice věnovaná Ostrovskému klášteru (k tomu nedošlo).

Hlavní muzejní budova se opravovala až do roku 1985, proto byly výstavy v první polovině desetiletí pořádány v náhradních prostorech. I přesto byla jejich nabídka pestrá. Regionální tematiku nabídly: *Zmizelé chalupy na Jílovsku Vojtěcha Touše* (1985), *Hradištko 1942–1945* (1985) nebo *Lidová architektura na okrese Praha-západ* (1988). Díky působení bývalého jevištního architekta a scénografa Národního divadla Jana Fremunda, který v muzeu pracoval mezi lety 1983 a 1994, vznikla řada výstav tematicky zaměřených: *Výstava ke 100 letům otevření Národního divadla* nebo *Kouzlo divadelní scény – scénografická tvorba architekta Josefa Svobody a kostýmů z dílny Jarmily Konečné a Šárky Hejné*. Objevila se i jedna výstava numismatická (*Brakteát – mince 13. století*, 1986) a dvě umělecké (*Ochrana přírody a životní prostředí v kresbách Káji Saudka* v roce 1984 a *Současný Vietnam ve fotografiích Zdeňka Kočíka* v roce 1987). V nově zrekonstruované budově vznikly postupně expozice věnované těžbě zlata, dějinám regionu a historii trampingu.

Počátek nové éry symbolizovala v muzeu výstava kresleného humoru Jiřího Wintera-Nepřakty v první polovině roku 1990. Na Vánoce se také zrodila tradice tzv. předvádění – ukázky řemesel a výrobků na velikonoční a vánoční svátky. Rok 1991 je dalším mezníkem ve výstavních aktivitách muzea – v plném rozsahu začaly být využívány dostupné prostory k pořádání výstav, kterých bylo každoročně více než deset.⁶ K významné změně došlo po rekonstrukci objektu tzv. konírny v roce 2009, kde vznikl víceúčelový sál a tři samostatné výstavní prostory. Naopak v hlavní budově rozšířením expozice regionu s názvem *Jílové v odlesku zlata* v roce 2018 ubyla jedna místnost pro pořádání krátkodobých výstav.

⁶ Shrnutí činnosti muzea, zejména pak v letech 1991–2001, přinesla publikace Bohuslavy DOSTÁLOVÉ a kol., *Pan Čihák by se divil. 110 let Regionálního muzea v Jílovém u Prahy*, Jílové u Prahy 2001.

Celkově se v muzeu mezi lety 1991 a 2020 konaly přes čtyři stovky výstav. Smyslem tohoto textu není jejich podrobný výčet, představme si spíše jejich tematické rozdělení a změny. Okruhy námětů se neodlišují od jiných muzeí podobné velikosti a působnosti – regionální (od umělců přes spolky k archeologii a historii konkrétních lokalit), umělecké (výtvarné umění, hudební nástroje), sběratelské a výstavy ze světa živé či neživé přírody. Zatímco zpočátku bychom napočítali relativně velké zastoupení výstav zapůjčených, v posledních letech toto číslo klesá. Jistou raritou byly tzv. dárcovské výstavy, které představovaly předměty věnované do muzea vždy za loňský rok (1994–2016).

Zaměření krátkodobých či dlouhodobých výstav se měnilo v čase v závislosti na aktuální dostupnosti výstavních prostor a osobních či profesních zájmech zainteresovaných muzejních pracovníků. V devadesátých letech tak dominovaly výtvarné výstavy – dům Mince pravidelně vítal řezbářská díla Jaroslava Kundráta, keramiku štěchovické dílny bratří Davidů, Gabriela Vacha nebo dráteníka Jaroslava Frka.

Prostor dostali samozřejmě i autoři, jejichž díla byla nebo jsou vázána na region – malíři Petr Morávek, Josef Buben, Pavel Filip, Vladimír Jedlička, Vojtěch Touš, Šárka Kubíčková, Jindra Šmídová, Vladimír Albrecht, Ladislav Kulhavý, Jaroslav Kadlec nebo Jan Houška. V roce 2004 zahájilo muzeum cyklus výstav s názvem „AD HOC“ (tj. pro tento účel), který měl umožnit regionálním sběratelům, řemeslníkům či umělcům představit se a prezentovat v muzeu.

Z produkce sběratelské jmenujme například první oologickou výstavu na území ČR s názvem *Krása ptačího vejce* (1997), *Svět zápalkových nálepek* (2008) nebo *Hobby naší doby* (2013). Z přírody – zejména neživé – pocházely *Šperk a drahokam* (1991), *Český granát a pyrop* (1996), *Jeskyně a propasti v Čechách* (1998), *Co skrývá Hornopožárský les* (2006), *Křídla a krovky* (2012) nebo *Skleněný déšť z nebes* (2019). Nezapomínalo se ani na dětské návštěvníky, kteří mohli vidět například výstavy *Hračky našich předků* (1993), *Kouzelný svět papíru* (1998), *Kraslice z rukou dětí* (2001), *Kouzelný svět panenek* (2003), *Páni kluci* (2011) nebo *Igráčci* (2013).

Regionální historie byla zastoupena v hojném počtu: *Historie jílovského pivovaru* (1997), *Tisíc let Ostrovského kláštera u Davle* (1999), *40 let od ukončení těžby zlata* (2008), *Čím se léčí zvířata – k nedožitým osmdesátinám zakladatele Výzkumného ústavu pro biofaktory a veterinární léčiva v Chotouni, prof. Bohumila Ševčíka* (2012), *Zaniklá feudální sídla Dolního Posázaví* (2014), *Meziválečná architektura v Dolním Posázaví* (2016), *Trampové ve zlatém kaňonu, Petr Brandl v Jílovém* (obě 2018) nebo *Plavecký mariáš* (2020).

Různorodé zaměření výstavních projektů neumožňuje všechny postihnout, uvedme tedy alespoň, že zde byly prezentovány rovněž výstavy cestovatelské, železniční, z historie lékařství, hudebních nástrojů nebo děl žáků středních uměleckých škol. Mezi stovkami uspořádaných projektů se objevily samozřejmě i jisté raritní výstavy. Mezi ně můžeme počítat třeba tu k příležitosti 130 let od nejstarší zmínky o tovární výrobě trpaslíků v Ústí nad Labem (*Ferdinand Maresch a jeho trpaslíci*, 2004) nebo k 60. výročí letu Lajky do vesmíru (*Lajka a zvířecí kosmonauti*, 2018).

K unikátním počínům lze počítat výstavu o jediné vítězce Velké pardubické Latě Brandisové (*Hraběnka v sedle*, 2020) či projekt *Filmové Jílové* (2021), který odhaluje konkrétní místa natáčení desítek filmů v okolí Jílového.

Počet výstav ročně se postupně zvyšoval – od průměrných necelých deseti počátkem devadesátých let až přes dvacet po roce 2018. Poměr témat výstav se v čase měnil. Převažující umělecké a rukodělné instalace počátkem nultých let dohánějí předměty ze sbírek soukromých sběratelů nebo z muzejního depozitáře. Čím blíže k současnosti, tím více se v repertoáru výstav objevují také přírodovědné a archeologické výstavy. Jmenujme tak výstavy s názvy *Keltové a střední Čechy* (2007), *Archeologie na Jílovsku* (2015), *Neuvěřitelný svět prvních zemědělců* (2017) a *Mrtví jdou za sluncem* (2019). Zcela specifickou kategorií pak jsou tzv. karlovské výstavy, které díky archeologovi Janu Viznerovi a společnosti Archaia z. s. pravidelně připomínají dobu Karla IV. v souvislosti s Jílovým. V roce 2016 tak mohli zájemci zhlédnout obrazové rekonstrukce podoby hradů v době Karla IV. nebo repliky korun na výstavě *Zlato pro korunu*. O rok později následovaly výstavy *Karlova pečeť pro Jílové* a *Karlovy koruny a korunovace*. V roce 2018 vznikla k výročí úmrtí zmíněného panovníka výstava *Odcházení otce vlasti*. Repliky korun byly vystaveny opět v roce 2020 k výročí 600 let od korunovace krále Zikmunda Lucemburského. Dalším projektem ve stejném roce pak byly *Mince doby lucemburské*. Zatím posledním počínem na tomto poli je výpravná výstava *Doba zlaté slávy – život v krajině dolního Posázaví za časů císaře a krále Karla IV.* v roce 2021.

Celosvětová pandemie koronaviru postihla samozřejmě v roce 2020 (a 2021) i jílovské muzeum. Úplné uzavření instituce pro návštěvníky na týdny a měsíce tak zcela znemožnilo jednu ze základních činností muzea – představovat (nejen) své sbírky a zprostředkovávat zájemcům kulturní zážitek. Kromě následků v ekonomické sféře to pro muzeum znamenalo nutnou úpravu předem dohodnutých výstavních plánů. Některé výstavy byly prodlouženy, jiné zcela zrušeny. Zároveň situace žádala řešení ve formě představení výstav alespoň virtuální formou. Zůstává tak otevřenou otázkou, jaká budoucnost čeká výstavy v muzeích a galeriích tak, jak je známe nyní.

LITERATURA

RECENZE

Petr SVOBODNÝ,

Zmizelá Praha. Nemocnice a sanatoria,

Praha–Litomyšl, Nakladatelství Paseka 2021, 216 s.,

ISBN 978-80-7637-124-8.

Na počátku roku 2021 nebylo mediálně sledovanějšího odvětví našeho národního hospodářství než zdravotnictví. Pandemie koronaviru zachvátila celý svět a nevyhnula se ani České republice. K 14. lednu bylo v Praze nově prokázáno 734 případů covidově pozitivních občanů, 19 z nich na tuto chorobu zemřelo. A ve stejný den se na knižním trhu objevuje publikace, která na rozdíl od tohoto uměle redukováného světa nabízí komplexní pohled na „pražskou nemocniční krajinu“ napříč několika staletími. Její autor, ředitel Ústavu dějin Univerzity Karlovy a Archivu Univerzity Karlovy, Petr Svobodný, si opravdu nemohl přát lepší načasování. *Nemocnice a sanatoria* jsou již osmadvacátým svazkem edice *Zmizelá Praha*, jejíž vydávání zahájilo nakladatelství Paseka před dvanácti lety. Od kolébky až po hrob, od porodnic až po pitevní stoly, takový je rozsah 216 stran knihy, která kvůli centrálně řízeným opatřením mohla být původně uvedena do prodeje pouze přes internetová knihkupectví. Pohled do dějin nemocničních a zdravotně-sociálních ústavů znamená v první řadě oproštění se od dnešního názvosloví a bezpodmínečné přijetí dobové terminologie. Již v předmluvě jsou proto čtenáři předloženy přes sto let staré definice těchto institucí, které dnes známe pod zcela jinými jmény. Ponoříme se do časů, kdy hospic byl chorobincem, baby box nalezcem, vojenská nemocnice lazaretem, klinika praktickou školou a funkci psychiatrické nemocnice plnil ústav choromyslných čili blázinec. Ty všechny spolu s dalšími tvořily, slovy autora, „nezbytnou součást zdravého fungování velkoměsta“, její neopominutelnou infrastrukturu. Úvodní kapitola *Stručná historie pražských nemocnic od konce 18. do konce 20. století*, tedy počínaje Direktivními pravidly Josefa II. a zánikem socialistického zdravotnictví konče, je sice opravdu jen hrubým nástinem jinak velmi široké mezioborové problematiky, ale Petru Svobodnému se do ní podařilo vměstnat vše zásadní: legislativní rámec a všechny důležité mezníky a trendy v historii pražských ústavů, jejich stavební rozvoj, efekty prohlubující se specializace, propojení nemocnic s vysokými školami i dopady dlouholetého souboje českého a německého zdravotnictví. Stranou jeho pozornosti přitom nezůstaly ani správa a financování ústavní péče, úrazové a nemocenské pojištění. Pro hlubší a komplexnější studium lze navíc zájemce odkázat k titulům, na kterých se s autorem podílela Ludmila Hlaváčková – *Pražské špitály a nemocnice* (Praha 1999) a *Dějiny lékařství v českých zemích* (Praha 2004). Zde jistě najdou podrobnější informace k této tematice.

Obrazové části většiny svazků *Zmizelé Prahy* bývají obvykle přehlídkou práce profesionálních fotografů. Tentokrát bude ale takových případů jako šafránu: Gustav Reitter, Jindřich Eckert, František Fridrich a Jan Kříženecký ze starší éry, z pozdějších generací Oldřich Janovský, Miroslav Kuranda, Rostislav Novák, Jan Smit a pár dalších. Většina z 221 vyobrazení však pochází z dobových publikací a periodik, které doplňují mědiryty, kolorované lepty, kresby (mj. Vincence Morstadta), samozřejmě pohlednice, a dokonce i jeden naivní obraz. Zcela zvlášť se potom nacházejí dobové mapy sítě pražských nemocnic, stavební plány a plány jednotlivých ústavů a komplexů budov. Vůbec nejstarší otištěná ilustrace je z roku 1686, snímky pořizované fotografickou technikou začínají pak rokem 1863 a končí 2016. Exteriérové záběry se střídají s interiéry. Z prvně jmenovaných jsou to nejen budovy či pavilony léčebných ústavů, ale také celé jejich technologické zázemí (vodárna, kotelna, kuchyně, úpravna vody, prádelna, hospodářská kolonie apod.). Uvnitř projdeme několika chodbami a pokoji, zahrajeme si dvě partie karet s pacienty, nahlédneme do rehabilitační místnosti, přednáškového sálu a zúčastníme se chirurgických operací. Díky vnitřně provázanému systému odkazů na související objekty se lze v knize pohybovat také napříč všemi devíti chronologicky navazujícími subkapitolami – *Raně novověké nemocnice a špitály, Josefínské ústavy a nemocnice první poloviny 19. století, Novoměstský nemocniční okrsek ve druhé polovině 19. století, Projekty budoucí Velké Prahy na počátku 20. století, Vojenské nemocnice 19. století, Nemocniční otázka za první republiky, Menší nemocnice a sanatoria první poloviny 20. století, Válečné problémy a ztráty a Období socialistického zdravotnictví*. Jako vždy i tentokrát jsou popisy k vyobrazením nabitý informačně zajímavými reáliemi. Některé nemovitosti slouží svému účelu dodnes, jiné plní už dávno zcela jiné poslání a mnohé byly nenávratně srovnány se zemí. Někoho možná překvapí, že z plánů K. I. Dientzenhofera na výstavbu Invalidovny se realizovala pouhá jedna devítina. Nebo fakt, že až do konce 19. století rodily v porodnicích převážně svobodné matky. K čemu sloužil postranní vchod novogotické budovy v Apolinářské ulici, proč má tato stavba arkýř a věžičku, odkdy se datuje ústavní péče o hluchoněmé a zrakově postižené, kdy se začaly psát dějiny plastické chirurgie, kde bylo první onkologické pracoviště u nás, ve kterém roce se stal Faustův dům součástí Všeobecné fakultní nemocnice na Karlově náměstí, kolik pavilonů dětské nemocnice muselo být v roce 1971 zbořeno kvůli výstavbě Nuselského mostu, či jméno nese Výmolova ulice v Radlicích? To je jen zlomek z nepřeberného množství otázek, které Petr Svobodný spolehlivě zodpoví. Tušíte, jak vlastně vznikla zkratka SANOPZ, co je hekdeš, kde dnes hledat lázně Vita Nova nebo barákovou nemocnici? Toužíte se vrátit do časů Švejkova nemocničního pobytu? Či si zahrát tenis v místech, kde jste přišli na svět? Jak je libo, stačí listovat.

Ale nebylo by dobré péče bez dobrých lékařů. A proto se vám někteří z nich dovolí představit. Slovem i obrazem. Namátkou třeba Antonín Jan Jungmann, Arnold Jirásek, Rudolf Jedlička, Jan Šimsa, Jaroslav Skála... všichni byli opravdovými kapacitami svých oborů. A mnozí z nich při projektech léčebných zařízení

spolupracovali s neméně významnými architekty. Pražské nemocnice a sanatoria jsou dílem několika desítek z nich. Zmínku si určitě zaslouží Josef Hlávka, Alois Elhenický, Celestin Klouček, Václav Roštlapil, Matěj Blecha, Rudolf Kříženecký, František Velich, Josef Piskač, František Roith, Bohumil Hypšman, Victor Kafka, Vratislav Lhota, Alois Špalek, Rudolf Kvěch, Vilém Kvasnička, Bohumír Kozák, Vladimír Wallenfels, Josef Havlíček, Jan Rosůlek, Gustav Paul, Vratislav Růžička i relativně nedávno zemřelý Ivan Šuhajík. Některé koncepce však naštěstí zůstaly jen na papíře.

Poslední skupinu lidí představují ti, pro které byla zdravotnická zařízení určena. Dějiny totiž kráčely i tudy. V knize je proto připomenuto pět „slavných pacientů“, jejichž jména těžko snesou nějaké srovnání – Charlotta Garrigue-Masaryková, Milena Jesenská, Reinhard Heydrich, Josef Toufar a Jan Palach. Fotografie z míst s těmito osobami spojenými však rozhodně nenavozují depresivní náladu. Publikace je celkově pojata neutrálně a vyváženě, byť zdravotnictví nepatří mezi veselé či estetické obory. Nepatrný úsměv na tváři možná vyloudí tzv. lidové hlasování zaměstnanců a pacientů za mír či skupinová fotografie mediků s fantomy v rukou. A co teprve když „vděčné seniorky“ navštíví T. G. Masaryk nebo když tváře malých pacientů rozzáří jiná vzácná návštěva – prezident Hácha, kardinál Kašpar, Hana Benešová. A byl to právě její muž, dr. Edvard Beneš, který se ve svém rozhlásovém projevu večer 5. října 1938 rozloučil s národem slovy „budte všichni zdraví!“ Přeji totéž všem čtenářům této knihy. Nechť nemocnice a sanatoria znají jen z jejich fotografií.

Jiří Boubín

ANOTACE

Jakub ŠLOUF – Daniela NĚMEČKOVÁ a kol.,
Mimořádný lidový soud v Praze (1945–1948). Retribuce jako služební úkol na hraně možností i profesní cti zaměstnanců justice,
Praha, Academia – Státní oblastní archiv v Praze 2020, 536 s.,
ISBN 978-80-200-3070-2.

Kniha vznikla jako výsledná práce bádání dvou mladých autorů. Prvním je historik Jakub Šlouf (nar. 1982), působící jako vědecký pracovník Ústavu pro studium totalitních režimů a odborný archivář Národního archivu, druhou je právnička Daniela Němečková (nar. 1989), vědecká pracovnice Ústavu právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

Jak už název napovídá, kniha se zabývá činností Mimořádného lidového soudu v Praze. Přínosem publikace je první komplexní zpracování činnosti tohoto soudu, který patřil k největším retribučním institucím v poválečném Československu. Jeho výjimečnost plynula také z toho, že soudil významné prominenty nacistického režimu (Kurt Daluge, Karl H. Frank atd.) nebo známé české kolaboranty (Karel Čurda, Viliam Gerik). Byl na něj vytvářen politický i mediální nátlak a jeho zaměstnanci byli rovněž pod velkým tlakem. K tomu musíme přičíst mocenské soupeření především mezi Komunistickou stranou Československa a Českou stranou národně socialistickou, jejichž politici řídili ministerstvo vnitra, respektive spravedlnosti. V tomto ohledu autoři nepodporují obecně sdílenou tezi, že se jednalo primárně o mocenský souboj těchto dvou stran, ale domnívají se, že šlo spíše o názorový a hodnotový střet soudců, vyplývající z jejich původů (často konzervativnější a lépe situovaní) a pojetí soudnictví nové éry.

V knize jsou důkladně popsány každodenní starosti soudu, ať už se jednalo o nevyhovující prostory, deportace vězňů, problém s předvoláváním svědků nebo velmi krátkou dobou na projednání případu. Text se nevyhýbá ani informacím o popravách, zmiňuje osudy katů a jejich pomocníků.

Autoři navazují na rozsáhlou literaturu k tématu retribučního soudnictví a přinášejí řadu nových poznatků o fungování mimořádného lidového soudu v Pražském kraji, a to především na základě důkladného studia archivních materiálů ze Státního oblastního archivu v Praze, Archivu bezpečnostních složek a Národního archivu. Kniha se tak zabývá právním rámcem retribuční, vývojem organizační struktury soudu, jeho personálním zajištěním, společenskými a politickými vlivy na soudní řízení, výsledkem první fáze retribuční a obnovenou retribuční v roce 1948. Za závěrem následuje rozsáhlá tabulková část, která přináší základní údaje k téměř 10 000 osobám, které byly souzeny. Údaje se tak mohou stát vhodnou pomůckou pro případné badatele.

Martin Dolejský

Eva Marie ZITKOVÁ,
Dlabačov a nymburský rod Dlabačů,

Volary, Nakladatelství Stehlík 2021, 136 s., obr. v textu,
ISBN 978-80-86913-18-6.

Dne 26. srpna 2021 proběhla v Městské knihovně Nymburk, za přítomnosti nakladatele Ing. Ivo Stehlíka z Volar, beseda s Evou Marií Zitkovou, roz. Dlabačovou (* 1940), o její knize *Dlabačov a nymburský rod Dlabačů*, která byla již o několik týdnů dříve uvedena do prodeje. Autorka, vzděláním a profesí psycholožka, pochází z Prahy. V roce 1978 emigrovala do Kanady, kde pokračovala v práci ve svém oboru až do odchodu do důchodu. Žije ve Vancouveru a často se vrací do České republiky. Před deseti lety zahájila svoji literární tvorbu. Píše česky a je autorkou tří historických románů *Co mi báby povídaly* (2012), *Co báby nevěděly* (2014) a *Báby v nepaměti* (2016), vztahujících se k jižním Čechám a autorčiným předkům z matčiny strany.

Představovaná kniha nepatří do oblasti beletrie, ale ani do oblasti odborné literatury. Má populárně naučný a memoárový charakter. Určena je hlavně širší veřejnosti. Zabývá se především šesti muži, kteří byli nositeli příjmení *Dlabač*, a také jedním mužem, který byl nositelem příjmení *de Giorgi*. Jedná se o známého strahovského knihovníka, kanovníka řádu premonstrátů Bohumíra Jana Dlabače (1758–1820), nymburského lékaře, zabývajcího se dějinami města Nymburka, a přítele spisovatelky Boženy Němcové Jana (Františka) Dlabače (1809–1873), jeho syna, nymburského starostu a statkáře, pečujícího o zvelebení zemědělství, Jana (Křtitele) (Tomáše) Dlabače (1838–1900), jeho syna, armádního důstojníka Mikoláše (Jaroslava) Dlabače (1870–1927), jeho syna a otce autorky, geologa Mikuláše Dlabače (1915–1989), bratra autorky, výtvarně nadaného Jana Dlabače (1944–2004) a dědečka lékaře Jana (Františka) Dlabače z matčiny strany, nymburského kominického mistra, původem z Locarna, Jana Baptistu de Giorgi (1738–1811). Kromě strahovského knihovníka Bohumíra Jana Dlabače byli všichni uvedení muži příbuzní v přímé řadě (příbuzenský vztah Bohumíra Jana Dlabače k nim nebyl prokázán).

Knih celkově působí poněkud nesourodým dojmem. Část knihy je převážně kompilační, část tvoří osobní vzpomínky autorky a hlavně již dříve sepsané a dosud nepublikované osobní vzpomínky jejího otce, geologa Mikuláše Dlabače. Kniha nemá poznámkový aparát, je doplněna obrazovou přílohou, rodopisnými přehledy, bibliografií Mikuláše Dlabače, seznamem použité literatury a pramenů a jmenným rejstříkem. Protože se jedná spíše o populární publikaci, nelze při jejím hodnocení uplatňovat stejná kritéria jako při posuzování odborných textů. Její hodnota spočívá především ve sdělení osobních vzpomínek.

Igor Votoupal

Tomáš KUMPAN – Martin HŮRKA – Daniel HRČKA,
Vycházky za geologií brandýského Polabí,

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
Oblastní muzeum Praha-východ 2020, 144 s.,
ISBN 978-80-906303-6-9.

Výsledkem snažení tří autorů je zajímavá a velmi pěkně zpracovaná kniha *Vycházky za geologií brandýského Polabí*, kterou vydalo Oblastní muzeum Praha-východ. Jedná se o průvodce po geologických lokalitách, zahrnující území v okolí měst Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Odolena Voda, Neratovice, Lysá nad Labem, Český Brod a Úvaly. V knize je obsaženo celkem čtyřicet lokalit, u kterých jsou čtenáři seznámeni s jejich geologickou historií i s historickými souvislostmi, týkajícími se například těžby v lomech nebo využití kamene. Vedle geologie a historie jsou zastoupeny také přírodní vědy. Dokumentován je totiž i přírodní význam lokalit, kdy se především v opuštěných lomech dají nalézt obojživelníci a teplomilná společenstva rostlin. I přesto, že se kniha zaměřuje na poměrně malou plochu, zjišťujeme, že se jedná o území velmi bohaté.

V úvodu jsou vysvětleny základní pojmy geologických věd, je popsán horninový cyklus a utváření hornin. Díky mapám a náčrtkům jsou pojmy srozumitelnější. Po krátkém úvodu následují samotná hesla. Každé heslo obsahuje výřez mapky, GPS souřadnice, několik kvalitních fotografií, stručný hlavní text a potom několik vedlejších textů umístěných v barevných boxech. Zde se mohou čtenáři dozvědět podrobnosti například o původu názvu lokality, dominantní hornině či příslušném geologickému termínu (např. co to je droba nebo lupek).

Jednotlivá zastavení jsou rozdělena chronologicky dle svého stáří (prekambrium, starší prvohory, mladší prvohory, druhohory atd.) a dané období je vždy stručně vysvětleno tak, že se výklad stává přístupný i laické veřejnosti. Jedná se o originální nápad na zpracování průvodce k ne úplně běžnému tématu.

Martin Dolejský

Jaroslav ŠPAČEK – Miloslava MAREŠOVÁ,
Košikářství v Čelákovících,

Čelákovice, Městské muzeum v Čelákovících 2021, 68 s.,
ISBN 978-80-87187-10-4.

K publikacím, které v posledních letech vydalo Městské muzeum v Čelákovících, se v roce 2021 zařadila další, tentokrát věnovaná košíkářství. V mnohém navazuje na studii vydanou v časopise *Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ* 1983–1984 a později také jako samostatný útlý sešit. Pisatelem tehdejšího textu

byl jeden z autorů nově vydané knihy – Jaroslav Špaček, bývalý dlouholetý ředitel čelákovického muzea. Tato publikace je oproti staršímu textu rozšířena a obsahuje velké množství kvalitních fotografií převážně z muzejní sbírky.

Knihy je rozdělena do dvanácti kapitol. První stručně seznamuje čtenáře s historií Čelákovic, druhá popisuje počátek dokumentace košíkářské činnosti muzeem. První muzejní prezentace se toto řemeslo dočkalo v roce 1957. Došlo také k dokumentaci košíků a košíkářů při práci. Od košíkářů byly získány i psané vzpomínky, které lze považovat za velice cenný materiál a také autoři je využili ve zmiňované knize. Třetí kapitola už přistupuje ke košíkářské výrobě, která se ve městě začínala rozvíjet od první poloviny 19. století. Napomáhala tomu blízkost Labe, na jehož březích se pěstovaly vrby. Košíkářství, které bylo zpočátku doplňkovou činností zemědělského obyvatelstva, se stalo postupem doby hlavním způsobem obživy. Čtvrtá kapitola sleduje osudy řemesla po vydání živnostenského řádu roku 1859. V této době se ve městě začínají objevovat také první zprostředkovatelé se zaměřením na prodej od výrobce, tzv. faktoři. V sedmdesátých letech potom vzniklo Sdružení pro postavení společného kotle na vaření či spařování proutí, které zakoupilo volný pozemek, a tam byl kotel postaven. V dalších letech byl o košíkářské výrobky z Čelákovic stále větší zájem a tuto dobu lze považovat za zlatou éru tohoto řemesla. Pátá kapitola sleduje vliv industrializace na život města a na útlum řemesla. Průmyslové podniky začínají v Čelákovících vznikat v prvním desetiletí 20. století a stále více košíkářů se stávalo raději zaměstnanci. Nárůst průmyslové výroby v meziválečném období šel tak ruku v ruce s produkcí a počtem košíkářů. Činnost košíkářského družstva zaniká v roce 1944 a v roce 1963 už pouze dva staří lidé vykonávali košíkářství jako své povolání. Šestá kapitola se věnuje prezentaci řemesla ze sbírek muzea. Podrobně popisuje vznik a případné přesuny expozice košíkářství či nejvýznamnější zápůjčky jiným institucím. Sedmá kapitola obsahuje fotografie a stručný popis nářadí, které košíkáři používali. Osmá kapitola je ukázkou ze vzpomínek místního košíkáře Antonína Krejčíka. Následující kapitoly zahrnují poznámky, seznam zdrojů a literatury, anglické resumé a závěrečné slovo.

Martin Dolejský

Seznam autorů příspěvků

Bc. Zuzana HENDRYCHOVÁ
Státní oblastní archiv v Praze

Mgr. Jiří VICHTA
Státní oblastní archiv v Praze

PhDr. Vladimír Jakub MRVÍK, Ph.D.
Regionální muzeum Kolín / Gymnázium Český Brod

Michal PLAVEC
Národní technické muzeum

Mgr. Anna PLEVOVÁ
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Mgr. Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ, Ph.D.
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

PhDr. Martin DOLEJSKÝ
Městské muzeum v Čelákovících

Mgr. Igor VOTOUPAL
Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem

Pokyny pro autory příspěvků

Sborník přináší poznatky k historii pražského okolí, které je vymezeno územím dnešních okresů Praha-východ, Praha-západ (včetně tzv. Velké Prahy mimo historická pražská města), Kladno a Nymburk. Ve sborníku lze po dohodě publikovat i texty s územním přesahem nebo vymezené jinak než teritoriálně. Sborník sestává z částí studie, materiály, zprávy, literatura a výstavy, studie podléhají recenznímu řízení. Přijímány jsou příspěvky ze všech historických věd. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Termíny a způsob odevzdávání příspěvků

Sborník vychází 2× ročně. Uzávěrka prvního čísla je 31. prosince, uzávěrka druhého čísla 31. května. Rukopisy se zasílají v elektronické podobě na e-mailovou adresu: karin.patrova@soapraha.cz, nebo poštou na adresu: Státní okresní archiv Praha-západ, Pražská 728, 252 29 Dobříchovice. Příspěvky lze rovněž po domluvě předat jinému členu redakční rady. Odevzdané příspěvky a poskytnuté podklady se vrací zpět jen na základě vyžádání autora. Redakce žádá autory o uvedení doručovací adresy.

Požadavky vůči autorům příspěvků

Rozsah příspěvku do rubrik studie by neměl přesáhnout 70 normostran (1800 znaků včetně mezer na normostranu), u materiálů 30 normostran, u recenzí 6 normostran, u anotací 2 normostrany a u zpráv 10 normostran. Součástí příspěvku do rubrik studie nebo materiály je povinně krátký abstrakt postihující cíl (příp. výsledek) práce a seznam klíčových slov. Překlad do cizího jazyka zajišťuje redakce. Svolení k publikování, je-li ho zapotřebí (především u reprodukcí), si obstarávají zásadně autoři příspěvků. Tato svolení je třeba dodat do redakce společně s příspěvkem. Texty se předávají ve formátu doc, docx, rtf příp. odt, veškeré netextové části příspěvku (obrázky, tabulky, grafy apod.) v samostatných souborech. Obrazové přílohy se předávají v nejvyšší dostupné kvalitě (v minimální velikosti 800 × 1200 bodů, maximálně však 3000 × 4000 bodů), ve formátu JPG, případně TIFF. U obrazových příloh musí být přesně uveden zdroj a krátký popis. Konečný výběr obrazového materiálu je na uvážení redakce.

Způsob citací v poznámkovém aparátu

Při citacích v poznámkovém aparátu se postupuje podle vzoru Českého časopisu historického, případně na základě dohody redakce s autorem (např. u archeologických textů) dle jiného vzoru. Poznámkový aparát se standardně umísťuje na konci strany. Citace z archivního materiálu musí být co nejpřesnější, uvádí se vždy název a místo archivu, název fondu či sbírky a bližší určení (signatura, číslo knihy, inventární číslo, folio).

Ukázky citací:

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 250.

Karel MALÝ, *Der böhmische Beitrag zum Modell des europäischen Absolutismus*, in: Gerhard Köbler – Hermann Nehlsen (Hg.), *Wirkungen europäischer Rechtskultur*, München 1997, s. 695–705.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1954.

Pavel BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe osvěcenského absolutismu v habsburské monarchii*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 879–905.

P. BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe*, s. 890. (opakovaná citace) TAMTĚŽ, s. 172 (odkaz k titulu citovanému v předchozí citaci).

V případě opakované citace téhož časopisu, edice, fondu apod. je vhodné uvádět jen jejich zkratku, ta však musí být uvedena v závorce již při první citaci.

Další pokyny

Zkratky a zkratková slova v hlavním textu příspěvku se rozepisují. V hlavním textu příspěvku není dovoleno užívat jakýkoliv způsob grafického zvýrazňování vyjma tučného písma u nadpisů a kurzívy (podtrhávání, velikost písma, prokládání znaků apod.).

Studie a zprávy
Historický sborník pražského okolí
ročník 9/2
2021

Vydali:

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno,
Severní 3127, 272 04 Kladno, e-mail: soka-kladno@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk,
Zámecká 6/13, p. s. 11, 289 22 Lysá nad Labem, e-mail: soka-nymburk@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ
a Státní okresní archiv Praha-západ,
Pražská 728, 252 29 Dobříchovice, e-mail: soka-praha.zapad@soapraha.cz;

Oblastní muzeum Praha-východ,
Masarykovo nám. 97, 250 01 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
e-mail: info@ompv.cz;

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Masarykovo náměstí 16, 254 01 Jílové u Prahy, e-mail: info@muzeumjilove.cz;

Městské muzeum v Čelákovících,
Na Hrádku 464, 250 88 Čelákovice, e-mail: info@celmuz.cz.

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal.

Překlady: Ing. Mgr. Michaela Buchtelová.

Časopis vychází 2× ročně, distribuci zajišťují vydavatelé.

Grafická úprava a tisk: ASTRON print, s. r. o., 2021.

Náklad: 500 ks.

Rok vydání: 2021.

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Přehled dosud vydaných ročníků časopisu Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí (studie a materiály)

Ročník 1/2011

STUDIE: Gregorovičová Eva, Z Florencie do Brandýsa. Příchod toskánských Habsburků na brandýské panství; Šejbl Jan, Exotika z Černošic. Cestovatel a spisovatel A. V. Novák; Tůmová Petra, Sídliště Odolena Voda 1952–1964. Socialistický realismus a organizace výstavby sídlištních celků; Šoukal Jiří, Chataření a chalupaření v období 50. a 60. let; Topinka Jiří, K počátkům těžby železné rudy v Nučicích; Šámal Martin, Vznik Velké Zbraslavi; Michálek Ivan, Vývoj farní struktury chlumínského děkanátu v době předhusitské a husitské; Boubín Jiří, Samosprávný okres smíchovský v díle Rudolfa Wunše;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Tachlovické panství v držení rakouských císařů; Krákora Tomáš, Soupis archivních pramenů ke studiu dějin Židů ve Statním okresním archivu Praha-západ.

Ročník 2/2012

STUDIE: Pátrová Karin, Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě; Šmíd Petr, Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století; Kucrová Veronika, Přírodní prostor Libře a okolí v raném novověku (lokální mikrosonda); Císařová Smítková Alena, Zbraslavsko v matričních zápisech z let 1651–1800. Demografická sonda se zřetelem k obci Lahovice; Kovaříková Lenka, Regulace vodních toků na brandýském panství ve vzájemné korespondenci Leopolda II. a Alessandra Manettiho; Hůrka Martin, Vyšehořovice a voda. Nerealizovaná stavba mlýna, neznámý rybník a obecné vodní poměry v historii obce; Pinkerová Helena, Proměna tradiční velkoobchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století;

MATERIÁLY: Plavec Michal, Francouzští vzduchoplavci během Jubilejní výstavy v roce 1891. Několik poznámek k přistání balonů v dnešním okrese Praha-východ; Kuprová Renata, Podoba rustikální zástavby panství Škvorec v 18. století; Špaček Jaroslav, Náhrobní kámen Filipa Rotcibera ve Staré Boleslavi; Loch Jan, Z heraldiky lesních a hospodářských úředníků panství Brandýs nad Labem na přelomu 16. a 17. století.

Ročník 3/2013

STUDIE: Oulík Jan, Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi; Zborníková Tereza, Epitafní oltáře Smiřických v Kostelci nad Černými lesy; Hůrka Martin, Veřejný notář a klerik Budislav Havlův z Vyšehořovic (* před cca 1310 – † 1368); Šimek Jan, Náklady na činnost říčanského hrdelního soudu v letech 1667–1757; Hůrka Martin, Delikt „Religionsstörung“ na panstvích Kounice a Kostelec nad Černými lesy od osmdesátých let 18. století do poloviny 19. století; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna v revírech Lesního úřadu Nové dvory; Gregorovičová Eva, Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866; Pátra Milan, Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945; Plavec Michal, Letecká bitva o Bílé sobotě 1945. Nové pohledy z českých i zahraničních archivů;

MATERIÁLY: Jásek Jaroslav, Káranská vodárna slouží sto let; Králík Jan, Ke kořenům hudebního rodu Bendů; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Baumanovy; Koblasa Pavel, Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic.

Ročník 4/2014

STUDIE: Žilková Markéta, Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy; Pátrová Karin, Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Sládeček Petr, Mezi barokem a českou novorenesancí. Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech; Šimek Rudolf, Barokní vodní mlýny v Chotči, Mnichovicích a Středoklukách; Mrvík Vladimír Jakub, Odhad statku Komorce z roku 1586 jako pramen pro poznání hospodářského zázemí nižší šlechty v raném novověku; Kucrová Veronika, Vývoj panství Dolní Břežany ve středověku a raném novověku; Kyselová Eva, Viktor Šulc – režisér národných divadel?;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Dva nové prameny k podobě románsko-gotického kostela sv. Martina ve Vyšehořovicích; Hůrka Martin, Pískovcové hřbitovní náhrobky na širším Čelákovicku z 19. a 20. století; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Starých; Plavec Michal, Sovětští letci proti turbínám z Ruzyně; Stříbrná Anežka, František Štverák, farář ve Chvalech, odpůrce a vězeň nacismu i komunismu.

Ročník 5/2015

STUDIE: Čechura Jaroslav – Smitková Kateřina, Třicátnice. Sexuální chování žen „středního věku“ na Třeboňsku a Mělnicku v první polovině 18. století; Vrchotická Hana, Zločin a trest ve školních lavicích. Mravy žáků obecných škol z pohledu poznámek ve třídních výkazech na území školních okresů Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1850–1927; Zámečník Roman, Americká krajinářská tvorba ve středních

Čechách: letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích; Fišerová Hana, Marie Fischerová-Kvěchová jako významná osobnost města Černošice; Bárta Milan, Nástin organizace a činnosti Vlajky na Kladensku 1939–1943; Kmoch Pavel, Novodobé komunální znaky a vlajky v okrese Praha-východ; Gregorovičová Eva, Po stopách Ludvíka Salvátora Toskánského v Čechách. Archivní, ikonografické a knihovní prameny k arcivévodovu životu a dílu v paměťových a kulturních institucích v Praze;

MATERIÁLY: Mrvík Vladimír Jakub – Psota Jan ml., Neznámý hamfestní dvůr (čp. 5) v Limuzích – příspěvek k poznání sociálních a rodinných vazeb lokálních elit v raném novověku; Hůrka Martin, Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice prameny k třicetileté válce; Dolejský Martin, Život a odbojová činnost Václava Grafnettera.

Ročník 6/2016

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Barokní škapulířové bratrstvo v Českém Brodě a analýza jeho členů; Burantová Anna – Vrchotická Hana, Lepší malá pomoc nežli velká nemoc. Zdravotní stav žáků a prevence vzniku infekčních chorob na obecných školách ve školních okresech Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1886–1927; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna a císařská výsadba na Černokostecku; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (1. část); Líbal Patrik, Senohraby – letovisko mezi Itálií a Švýcarskem aneb pláně, role, kaňony; Ottomanská Stanislava – Steinová Šárka, Josef Miniberger – projektant soukromých zahrad širokého pražského okolí;

MATERIÁLY: Waage Vladimír, Okrašlovací spolky v okolí Prahy; Hůrka Martin, Náboženská výuka ve věznicích počátku 19. století na příkladu register vězeňského kaplana z let 1820–1822; Dolejský Martin, Retribuce v okrese Brandýs nad Labem v oficiálních dokumentech; Dolejský Martin, Květnové volby roku 1946 v okrese Brandýs nad Labem.

Ročník 7/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Socio-ekonomická a topografická analýza barokních Čelákovíc; Psota Jan, Dějiny neznámého svobodnického dvora v Břežanech II; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (dokončení); Dolejský Martin, Životní osudy levicového politika Karla Mestka (1907–1994);

MATERIÁLY: Tihelka Erik, Skalní výklenky U Kamenného stolu ve Víněři – pozůstatky po chovu včel?; Dolejský Martin, Socha Antonína Švehly v Čelákovících.

Ročník 7/2

STUDIE: Fabini Pavel, K volební praxi na Smíchovsku na přelomu 19. a 20. století; Matějček Petr, „Akce zámky“. Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štíříně a v Ládví mezi lety 1945–1947; Pátrová Karin, Vražda u Větrušic v roce 1674 a postih kriminality na církevních statcích severně od Prahy; Stachurová Kucrová Veronika – Vizner Jan – Vondrová Hana, Zaniklá sídla Hornopožárského polesí;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Rukopisné přípisky v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína uloženém v Muzeu Říčany; Buchtele Pavel, Legionáři okresu Praha-západ v bitvě u Zborova.

Ročník 8/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku; Svoboda Stanislav, Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku; Pátra Milan, Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, „*Jsem dychtiv činů.*“ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze; Votoupal Igor, Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872.

Ročník 8/2

STUDIE: Pátrová Karin, Živnostenská společenstva bývalého okresu Jílové (1860–1947); Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 1. část; Kasík Stanislav, Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, K hospodářským vazbám Vykáně na břístevský vrchnostenský dvůr ve středověku.

Ročník 9/1

STUDIE: Novotný Robert Radim, Německé menšinové školy v Kladně; Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 2. část; Chmelenský Jiří – Šejbl Martin, Elektrárenský svaz střeďočeských okresů v Praze na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí.

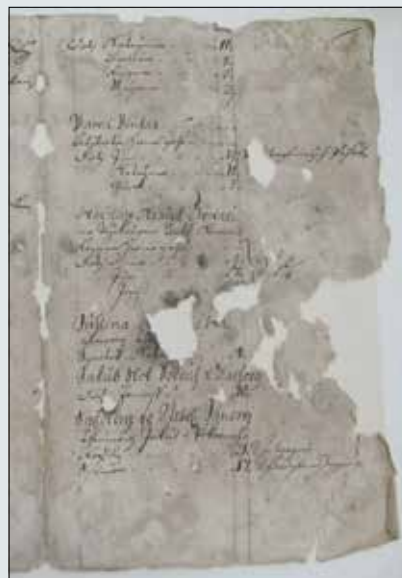
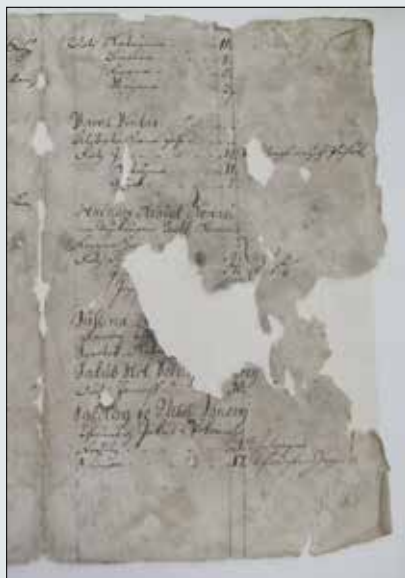
Časopisy lze zakoupit u některého z vydavatelů: Státní okresní archiv Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích; Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem; Státní okresní archiv Kladno; Oblastní muzeum Praha-východ; Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Městské muzeum v Čelákovících.

**Obrazová příloha ke studii Zuzany Hendrychové – Jiřího Vichty
Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700
a jeho restaurování**

**Vyhledávání a umísťování fragmentů Poddanského seznamu
panství Brandýs nad Labem z roku 1700**

Foto Zuzana Hendrychová

Umístění sejmutých fragmentů

Foto Zuzana Hendrychová

Obrazová příloha ke studii Zuzany Hendrychové – Jiřího Vichy
Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700
a jeho restaurování

Titulní list před restaurováním

Foto Zuzana Hendrychová

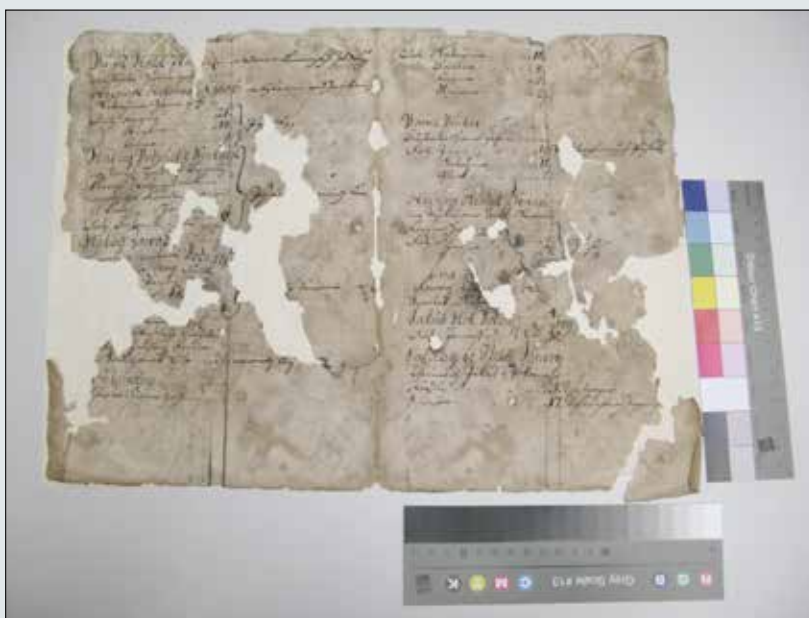
Obrazová příloha ke studii Zuzany Hendrychové – Jiřího Vichty
Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700
a jeho restaurování

Titulní list po restaurování

Foto Zuzana Hendrychová

**Obrazová příloha ke studii Zuzany Hendrychové – Jiřího Vichty
Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700
a jeho restaurování**

Dvoulist před restaurováním

Foto Zuzana Hendrychová

Dvoulist po restaurování

Foto Zuzana Hendrychová

**Obrazová příloha ke studii Zuzany Hendrychové – Jiřího Vichty
Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700
a jeho restaurování**

Vazba knihy po restaurování

Foto Zuzana Hendrychová

**Obrazová příloha ke studii Vladimíra Jakuba Mrvíka
Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka
a jejich sociální stratifikace**

Kresba západní strany českobrodského náměstí v roce 1819

Kresba pochází ze skicáře zdejšího rodáka, kanovníka Huga Seykory, který Českobrodsko navštěvoval v letech 1818–1824 opakovaně a do svého skicáře zachytil mnoho pohledů českobrodských zákoutí i drobných detailů místních budov (kostel, radnice, brány apod.). Jeho dílo je o to cennější, že vyniká velkým smyslem a citem pro detail a věrohodnost.

Regionální muzeum v Kolíně – Sběrka Podlipanského muzea v Českém Brodě,
sign. CB 30781 F

**Barokní cínové svítidlo na olej
s talířkem na odkapávání uprostřed
nožky, na dně písmena „P. F.“**

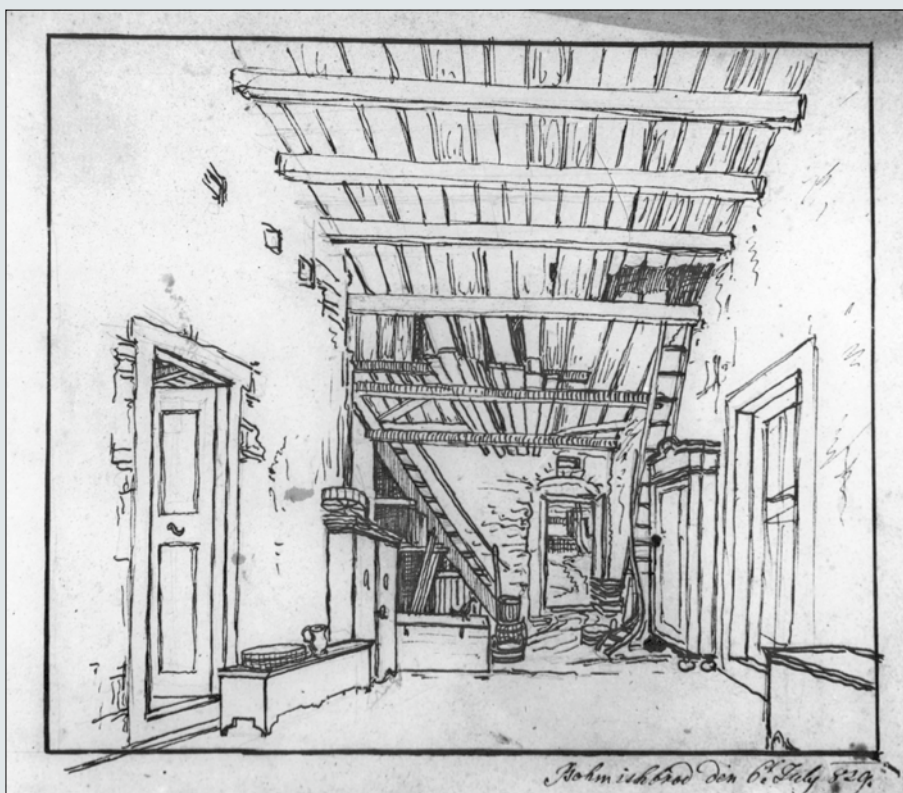
Regionální muzeum v Kolíně – Sběrka
Podlipanského muzea v Českém Brodě,
sign. CB 1368 URES

**Cínová holba z roku 1714 (v. 21 cm),
běžný kus vybavení českobrodských
domácností v době baroka**

Regionální muzeum v Kolíně – Sběrka
Podlipanského muzea v Českém Brodě,
sign. CB 1382 URES

**Obrazová příloha ke studii Vladimíra Jakuba Mrvíka
Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka
a jejich sociální stratifikace**

Kresba ze skicáře českobrodského rodáka, kanovníka Huga Seykory z roku 1829

Kresba názorně dokládá zařízení spodního mázhauzu některého z českobrodských domů.

Regionální muzeum v Kolíně – Sběrka Podlipanského muzea v Českém Brodě,

sign. CB 23875-14 F

Tabatěrka z měděného plechu

Zdobena reliéfy podobizen Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského,
na druhé straně umístěn pohled na Prahu s popisem významných budov po stranách.

Motiv možná souvisí s českou korunovací panovnicí.

Regionální muzeum v Kolíně – Sběrka Podlipanského muzea v Českém Brodě,

sign. CB 1438 URES

**Obrazová příloha ke studii Vladimíra Jakuba Mrvíka
Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka
a jejich sociální stratifikace**

**Zasklená plastika sv. Antonína
Paduánského, 18. století**

Polychromovaný vosk tlačенý do formy, kolem výplň z dracounů, kamínků a perliček. Tato díla byla používána jako relikviáře, přesto byla nezřídka přítomná i v měšťanských domácnostech.

Regionální muzeum v Kolíně – Sbíрка Podlipanského muzea v Českém Brodě, sign. CB 1218 VU

**Sv. Jan Nepomucký, tempera
na plátně, přelom 18. a 19. století**

V pozůstalostních inventářích barokních domácností střední třídy čteme pravidelně seznam přítomných obrazů.

Mnohdy se ovšem mohlo jednat i o dílo podobné kvality.

Regionální muzeum v Kolíně – Sbíрка Podlipanského muzea v Českém Brodě, sign. CB 19342 VU

Zlomek kachle z luxusních měšťanských kamen

Kachel pochází z neznámého českobrodského domu a je dokladem úrovně uměleckého řemesla v prostředí venkovského královského města.

Regionální muzeum v Kolíně – Sbíрка Podlipanského muzea v Českém Brodě, sign. CB 31637 URES

**Obrazová příloha k článku Michala Plavce
První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911)**

**Letadlo Ing. Jana Kašpara typu Blériot XI, výrobní číslo 76,
na fotografii ze 14. srpna 1910 z pražského Proseka.**

Na tomto letadle létal Ing. Jan Kašpar o týden dříve v Lysé nad Labem

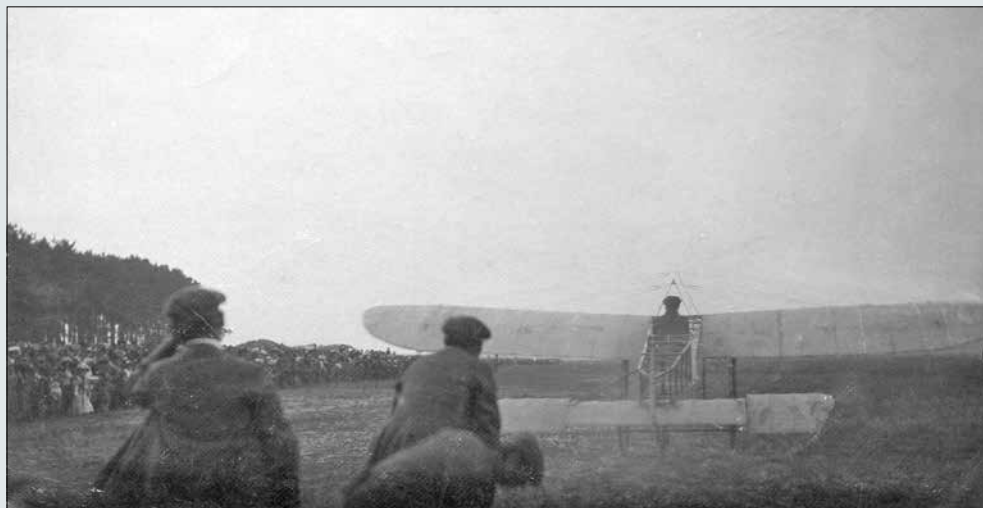
Archiv Národního technického muzea, f. 747 Bittnerova sbírka (Letecký archiv), inv. č. 97

**První český aviatik Ing. Jan Kašpar s prvním rakousko-uherským
vojenským pilotem české národnosti Rudolfem Holekou
a bratrancem Eugenem Čihákem patrně v roce 1913**

Archiv Národního technického muzea, f. 747 Bittnerova sbírka (Letecký archiv), inv. č. 99

Obrazová příloha k článku Michala Plavce
První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911)

Unikátní fotografie veřejného vzletu Ing. Jana Kašpara
7. srpna 1910 na vojenském cvičišti u Lysé nad Labem

Archiv Národního technického muzea, f. 747
Bittnerova sbírka (Letecký archiv), inv. č. 97

Rub pohlednice s fotografií veřejného vzletu Ing. Jana Kašpara 7. srpna 1910

Archiv Národního technického muzea, f. 747
Bittnerova sbírka (Letecký archiv), inv. č. 97

**Obrazová příloha k článku Michala Plavce
První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911)**

**Pohlednice vydaná u příležitosti veřejného vzletu Ing. Jana Kašpara
v Lysé nad Labem**
Sbírka Zbyňka Adama

Vstupenka na veřejný vzlet Ing. Jana Kašpara v Lysé nad Labem
SOKA Nymburk, Archiv města Lysá n. L., bez inv. č.

**Obrazová příloha k článku Michala Plavce
První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911)**

**Původní plakát k prvnímu veřejnému vzletu Eugena Čiháka,
jež se měl konat v Lázních Poděbrady 2. července 1911**

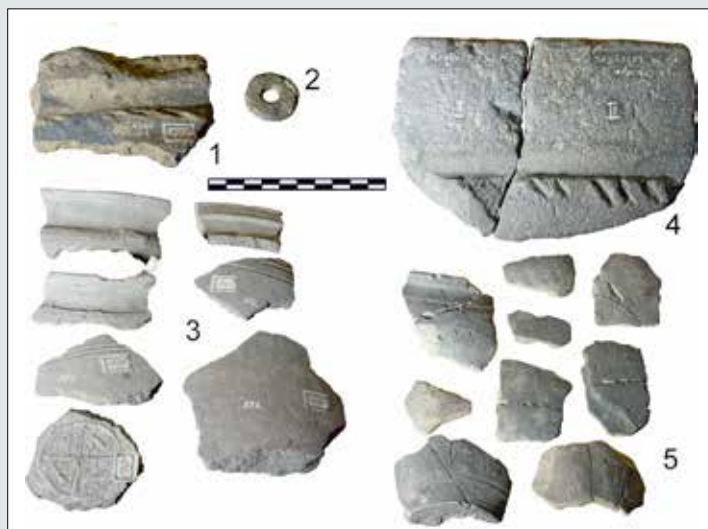
SOKA Nymburk, Sběrka plakátů, bez inv. č.

**Pohlednice z nouzového přistání Ing. Jana Kašpara
u Kostomlat nad Labem 13. října 1911**

Sběrka Zbyňka Adama

Obrazová příloha k článku Anny Plevové
Příspěvek Olgy Barvířové k archeologickému poznání Jílovska

Tab. I.
Keramické
nálezy uložené
v Regionálním
muzeu v Jílovém
u Prahy
a zmiňované Olgou
Barvířovou

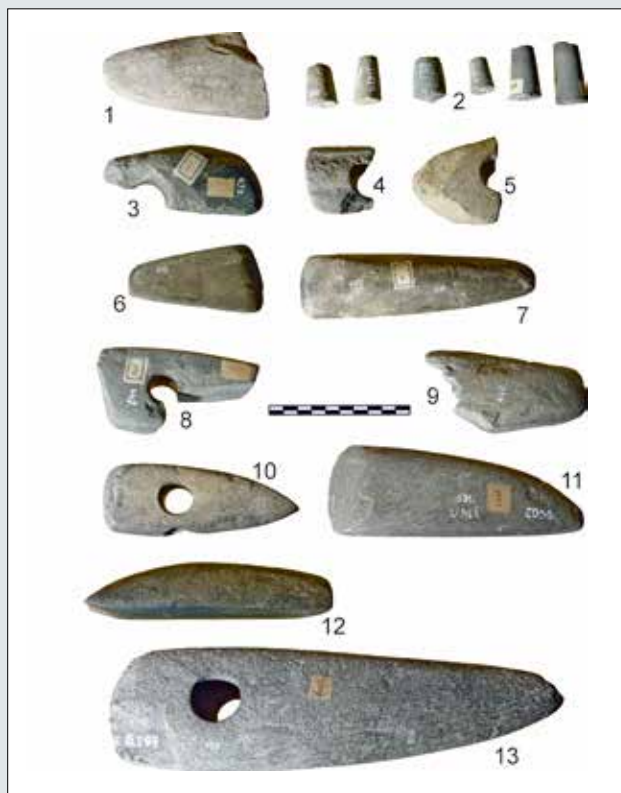
Hostěradice (obr. 1–3),
Kostelec u Křížků
(obr. 4), Luka pod
Medníkem (obr. 5)
Foto Anna Plevová

Tab. II.
Kamenné broušené nástroje
uložené v Regionálním
muzeu v Jílovém u Prahy
a zmiňované Olgou
Barvířovou

Jílové u Prahy (obr. 1–2, 4),
Libeň (obr. 3, 5–6),
Luka pod Medníkem (obr. 7),
Sulice (obr. 8–9, 11),
Hostěradice (obr. 10),
Krhanice (obr. 12),
Radlík (obr. 13)
Foto Anna Plevová

**Obrazová příloha k článku Anny Plevové
Příspěvek Olgy Barvířové k archeologickému poznání Jílovska**

Tab. III.
Kamenné broušené nástroje
uložené v Regionálním
muzeu v Jílovém u Prahy
a zmiňované Olgou
Barvířovou

Libeň (obr. 1–13)

Foto Anna Plevová

Tab. IV.
Nálezy z žárového hrobu
„římského vojína“
z Libře uložené
v Regionálním muzeu
v Jílovém u Prahy
a zmiňované Olgou
Barvířovou

Popelnice (obr. 1)

a cedník (obr. 2)

Foto Anna Plevová

**Obrazová příloha k příspěvku Veroniky Stachurové Kucrové
Výstavní činnost muzea v Jílovém u Prahy
za posledních 130 let (1891–2021)**

Muzejní sbírky instalované v jílovské radnici, 1958

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Fotografie, filmy, videozáznamy a jiná média, F 341-g

Patrně nejstarší plakát na výstavu v jílovském muzeu
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, Písemnosti a tisky, b. č.

**Obrazová příloha k příspěvku Veroniky Stachurové Kucrové
Výstavní činnost muzea v Jílovém u Prahy
za posledních 130 let (1891–2021)**

Objekt muzea – dům Mince na jílovském náměstí v roce 1977 před rekonstrukcí
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Fotografie, filmy, videozáznamy a jiná média, č. 1256-c

Budova Regionálního muzea v Jílovém u Prahy v roce 2020
Foto Regionální muzeum v Jílovém u Prahy